Η ΟΥΤΟΠΙΑ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΟΥΡΝΙΚΙΩΤΗΣ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2017

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ_ΧΩΡΟΣ_ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΕΜΠ

Η ΟΥΤΟΠΙΑ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΟΥΡΝΙΚΙΩΤΗΣ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2017

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ_ΧΩΡΟΣ_ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΕΜΠ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1 | ΕΙΣΑΓΩΓΗ 5

2 | Η ΟΥΤΟΠΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ 9

3 | Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ 21

4 | Η ΟΥΤΟΠΙΑ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ 27

5 | Η ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ 67

6 | ΕΠΙΛΟΓΟΣ 83

7 | ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 93

ΕΙΣΑΓΩΓΗ | 1

Όταν ερευνάμε το παρελθόν το κάνουμε πάντοτε από την θέση του εκάστοτε παρόντος. Έτσι, όταν ερευνάμε το παρελθόν της Δήλου, η έρευνα εκκινά από την διάγνωση του παροντικού γίγνεσθαι. Σήμερα η Δήλος αποτελεί το συμβολικό κέντρο των Κυκλάδων, παρ' ότι δεν επιτρέπεται η κατοίκηση της [με εξαίρεση τους φύλακες που θεωρούν τον αρχαιολογικό χώρο ως τον περίβολο των σπιτιών τους], επειδή αποτελεί ένα από τα μεγάλα ιερά κέντρα της αρχαιότητας. Ωστόσο, αξίζει να αναφερθούμε μόνον επιγραμματικά στην παροντική κατάσταση που θέλει την Δήλο να αποτελεί τον ιδανικό τόπο για την διεξαγωγή των Συμποσίων της Δήλου και την υπογραφή της Διακήρυξης τους το 1963 από τον Κωνσταντίνο Δοξιάδη για να φτάσει σήμερα να αποτελεί έναν αρχαιολογικό χώρο εξαιρετικά μεγάλης επισκεψιμότητας, όπου παρά το ακατοίκητο του, γίνονται συστηματικές προσπάθειες αναζωπύρωσης ορισμένων λειτουργιών της νήσου, όπως η επανενεργοποίηση του θεάτρου και η φιλοξενία πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

Η προσπάθεια αυτή της επανένταξης της ξεχασμένης και ακατοίκητης Δήλου στον χάρτη της σύγχρονης Ελλάδας, συνδέεται άμεσα με την Δήλο ως μια ουτοπία που υπήρξε [υπό αυτό τον τίτλο είναι καταχωρημένη στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Πολιτισμού ως Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς]. Όμως, ποια είναι αυτή η ουτοπική Δήλος που υπήρξε και νοηματοδοτεί τον 21ο αιώνα; Η διάγνωση του παρόντος σε συνάρτηση με την αντίφαση της ύπαρξης ενός μη τόπου που, εξ' ορισμού, δεν υπάρχει, γεννά το ερώτημα αυτό και μας οδηγεί σε μια αναδρομική επισκόπηση της ιστορίας των ερμηνειών της Δήλου και στην αναζήτηση της καταστατικής στιγμής εκείνης κατά την οποία σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε. Ο σχεδιασμός και η κατασκευή της, ενώ δεν αποτελούν τα ίδια μια ουτοπία, αποτελούν το προϊόν μιας προσπάθειας ενεργούς πραγμάτωσης της. Έτσι, μπορούμε να φανταστούμε μια στιγμή κατά την οποία η σημερινή ιστορία της

Δήλου καταγράφεται και εγκαινιάζεται σε ένα ευρύ πλαίσιο συναίνεσης και απευθύνεται πλέον στο Διεθνές ακροατήριο της ιστορίας.

Η υπόθεση εργασίας τοποθετεί την καταγωγική καταστατική στιγμή της Δήλου στις απαρχές του πνεύματος του Διαφωτισμού, που αναγνωρίζονται ήδη στην εποχή του Jacob Spon και του Colbert, αναζητούνται από τα Γαλλικά Στρατεύματα και την Επιστημονική Αποστολή του Μοριά το 1829-1833 και πραγματώνονται τελικά από τα μέλη της Γαλλικής Σχολής των Αθηνών από το 1847 που επισκέπτονται για πρώτη φορά την Δήλο –με βασικούς εκπροσώπους τους Homolle και Nénot- μέχρι και σήμερα. Όμως, για να εγγραφούν σε μια ενιαία αφήγηση της καταγωγής της Δήλου, τα ονόματα, τα πρόσωπα, οι ημερομηνίες και τα συμβάντα που τα πλαισιώνουν, θα πρέπει να ανασυγκροτηθούν τα συμβάντα αυτά και να μετασχηματιστούν σε ιστορικά γεγονότα. Ο μετασχηματισμός αυτός δεν φέρει αξιώσεις απόλυτων ή αντικειμενικών κριτηρίων –καθώς δεν πρόκειται για μια αξιολόγηση και επιλογή των σημαντικών και αληθινών συμβάντων- αλλά αποτελεί το προϊόν των ερωτημάτων που τίθενται κατά την συγκρότηση του παρελθόντος από μια ορισμένη θέαση.

Ως εκ τούτου, για να μπορέσει η υπόθεση ενός σχεδιασμού και κατασκευής της Δήλου να διερευνηθεί, οφείλει να διατυπωθεί το συνολικό πλαίσιο της έρευνας και παράλληλα να διατυπωθούν με σαφήνεια τα ερωτήματα τα οποία θα μας απασχολήσουν.

Σε ό,τι αφορά λοιπόν το πλαίσιο της έρευνας, η υπόθεση εργασίας όπως ήδη αναφέρθηκε, εγγράφει τον σχεδιασμό και την κατασκευή της Δήλου σε μια αφήγηση υπό το πρίσμα της ουτοπίας του Διαφωτισμού. Ωστόσο, η αφήγηση αυτή που αφορά τελικά την επίδρασή της στην παροντική συνθήκη, θα διερευνηθεί μέσα από τις επιστήμες της ιστορίας και της γεωγραφίας, στις οποίες ισχυριζόμαστε πως υπήρξε μια ρήξη σε σχέση με τους τρόπους με τους οποίους τις αντιλαμβάνονταν πριν τον 17ο αιώνα. Επομένως, τα ερωτήματα που θα διατυπώσουμε είναι τα εξής:

I. Υπήρξε πράγματι μια ρήξη στις επιστήμες της ιστορίας και της γεωγραφίας τον 17ο αιώνα; Αν ναι, τα χαρακτηριστικά που αποδίδουμε στην περίοδο αυτή, είναι πράγματι χαρακτηριστικά τα οποία αποπειράθηκαν να καθιερώσουν συνειδητά οι πρωταγωνιστές της;

II. Εφόσον μελετάμε τους τρόπους διεξαγωγής της ιστορίας και της γεωγραφίας τον 17ο αιώνα, θα πρέπει να αναρωτηθούμε σχετικά με το περιεχόμενο της εργασίας των πρωταγωνιστών. Επομένως, σε τι συνίσταται το εγχείρημα του Spon και του Colbert και κατά πόσο

επηρεάζει την δημιουργία ρήξης με το παρελθόν; Ποια η σχέση της ιστορίας με την γεωγραφία;

III. Η Αρχαιότητα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον σχεδιασμό της Δήλου. Συνεπώς, ποιες ήταν οι απόψεις των πρωταγωνιστών της νεωτερικής συγκρότησής της για την ιστορία και ειδικότερα την Αρχαιότητα, και ποιος ο ρόλος των αναφορών σε αυτήν;

IV. Ο σχεδιασμός και η κατασκευή της Δήλου, ναι μεν εκκινά από τον 17ο αιώνα, όμως ολοκληρώνεται τον 19ο αιώνα. Επομένως, ποια είναι η σχέση ανάμεσα στις δυο περιόδους και κυρίως ποια είναι η σχέση ανάμεσα στους πρωταγωνιστές τους;

V. Ποια η σχέση των νέων ιδεών με τις επιστήμες, τις τεχνικές και τεχνολογίες της κάθε περιόδου και ποια η σχέση με τους θεσμούς;

Τα ερωτήματα αυτά θα προσπαθήσουμε να τα απαντήσουμε μέσα από την μελέτη του αρχείου της Δήλου και κατ' επέκταση μέσα από την μελέτη πρωτογενών και δευτερογενών πηγών.

Πρωτογενείς πηγές είναι εκείνες που δημιουργήθηκαν στην διάρκεια των επιχειρήσεων νεωτερικής συγκρότησης της Δήλου και *δευτερογενείς* εκείνες που έπονται λογικά και στηρίζονται στην ανάλυση των πρώτων.[1]

Σε αυτή την υπόθεση εργασίας, θα ασχοληθούμε κατά κύριο λόγο με τις πρωτογενείς πηγές και συγκεκριμένα με τα δημοσιευμένα έργα των πρωταγωνιστών. Αιτία αυτής της επιλογής είναι ότι μας απασχολεί σε μεγάλο βαθμό ο Λόγος των επιστημών της ιστορίας και της γεωγραφίας και κατ' επέκταση μας ενδιαφέρει ο δημόσιος λόγος τον οποίο εκφράζουν οι πρωταγωνιστές μέσα από την έκθεση και κατάθεση των ιδεών τους. Πέρα όμως από τα δημοσιευμένα έργα, θα μελετηθούν αδημοσίευτα έργα και χειρόγραφα, αλληλογραφία, επιστολές και αναλυτικοί και πρόχειροι υπολογισμοί.

Ως μέρος και των πρωτογενών και των δευτερογενών πηγών, θα θεωρηθούν δημοσιευμένα ή αδημοσίευτα έργα που έγραψαν σύγχρονοι ή μεταγενέστεροί συγγραφείς με αναφορά στο έργο των πρωταγωνιστών που μας απασχολούν, πρακτικά συνεδριάσεων πανεπιστημίων, ακαδημιών, ή διοικητικών θεσμών και επιτροπών, επίσημες ή ανεπίσημες εκθέσεις για την ίδρυση θεσμικών οργάνων.

---

[1] Κώστας Γαβρόγλου, *Το παρελθόν της επιστήμης ως ιστορία*, Αθήνα : ΠΕΚ, 2004, σσ. 115-126.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε αυτό πλαίσιο των ερωτημάτων και των πηγών που θα αναζητήσουμε στο αρχείο της Δήλου, θα εκκινήσουμε την έρευνα και άρα την θεματοποίηση και προβληματοποίηση της ρωγματικής στιγμής του 17ου αιώνα. Ωστόσο, για να συμβεί αυτό, θα προβούμε αρχικά σε μια έκθεση των μεθοδολογικών μας εργαλείων γύρω από την έννοια της ουτοπίας της ιστορίας. Στην συνέχεια, θα αφηγηθούμε σύντομα την ιστορία της Δήλου, για να περάσουμε στην αφήγηση της ουτοπίας της Δήλου και άρα των συμβάντων γύρω από την ιστορία και την γεωγραφία κατά τον 17ο ,18ο και 19ο αιώνα. Τέλος, αφού προβούμε σε μια γενεαλογική προσέγγιση της Δήλου –με βάση την καταγωγή της γεωγραφίας μέχρι τον 17ο αιώνα-, θα οδηγηθούμε στον επίλογο , ευελπιστώντας στην ύπαρξη γόνιμων συμπερασμάτων για τον τρόπο με τον οποίο σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε η Δήλος του 19ου αιώνα υπό το πρίσμα της αρχαιολογικής ουτοπίας της του Διαφωτισμού και όπως εξακολουθεί να υπάρχει και να νοηματοδοτεί τον 21ο αιώνα.

Η ΟΥΤΟΠΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ | 2

Όταν μιλάμε για την ιστορία, σε τι αναφερόμαστε; Η ιστορία έχει συνδεθεί με την αφήγηση παρελθοντικών στιγμών, οι οποίες άλλοτε συνδέονται γραμμικά και άλλοτε σφαιρικά. Ως εκ τούτου, μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε κοιτάζοντας την ιστορική πρακτική πως η ιστορία εμφανίζει τόσο περιστατικά συνέχειας και άρα πως υπάρχει μια αιτιακή σχέση πραγμάτων μέσα στον ιστορικό χρόνο, όσο και περιστατικά ασυνέχειας, όπως στην περίπτωση της γέννησης της χημείας στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Το παράδοξο αυτό γεγονός ότι κοιτώντας την ιστορία, την ιστορία των ιδεών ή την ιστορία των επιστημών, μπορούν να εντοπιστούν διαφορετικές αφηγήσεις του παρελθόντος, οι οποίες βασίζονται τόσο στο στοιχείο της συνέχειας, όσο και της ασυνέχειας, είναι που μας οδηγεί στο ερώτημα: Πώς λειτουργεί η ιστορία, πώς κατασκευάζεται και ποιο είναι το περιεχόμενο της;

Για να απαντηθεί όμως το ερώτημα αυτό θα περιγραφούν και θα τοποθετηθούν σε ένα πρώτο επίπεδο τα ιστορικά αντικείμενα εντός ενός σχηματικού ιστορικού πλαισίου. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, θα περιγραφεί ο τρόπος με τον οποίο τα ιστορικά αντικείμενα τοποθετούνται στον χώρο και στον χρόνο αποκτώντας μορφή μέσω της κατασκευής της ουτοπίας και της διαδικασίας της προσομοίωσης. Σε ένα τρίτο επίπεδο, θα γίνει μια προσπάθεια περιγραφής του τρόπου λειτουργίας και παραγωγής των Λόγων εντός του αρχετυπικού αυτού ιστορικού χωροχρονικού πλαισίου. Σε ένα τέταρτο επίπεδο, θα περιγραφεί ο τρόπος με τον οποίο η μέθοδος της αρχαιολογίας αξιοποιείται για την κατανόηση του Λόγου που παράχθηκε και συγκρότησε κανονικότητες σε μια εποχή. Τέλος, θα επανέλθουμε στο σήμερα και στον τρόπο με τον οποίο ο σύγχρονος ιστορικός, πάντοτε από τη θέση του παρόντος, κοιτάζει στο παρελθόν συγκροτώντας τον Λόγο των εποχών.

Ορισμένοι ιστορικοί λοιπόν αναζητούν συμβάντα που να συνιστούν ρήξεις, ενώ ορισμένοι άλλοι αναζητούν συνέχειες. Ως εκ τούτου, μιλώντας για την ιστορία ως ιστοριογραφία μπορούμε να φανταστούμε ιστορικούς να καταγράφουν συμβάντα και κατ' επέκταση να ορίζουν τα κρίσιμα γεγονότα. Τα γεγονότα αυτά τοποθετούνται σε μια ενιαία αφήγηση, γραμμική ή σφαιρική, η οποία μπορεί να περιλαμβάνει πολλές ιστορικές περιόδους.

Όταν όμως τίθεται το ζήτημα της καταγραφής των συμβάντων εντός μιας ιστορικής αφήγησης, τίθεται και το ζήτημα των ιστορικών αντικειμένων. Τι είναι ένα ιστορικό αντικείμενο και πώς αυτό εντάσσεται σε μια ιστορική αφήγηση;

Εφόσον όμως έχουμε δεχθεί πως η ιστορία αποτελεί μια αφήγηση του παρελθόντος, μπορούμε εύκολα να δεχθούμε πως μια σημαντική παράμετρος είναι ο χρόνος κατά τον όποιο κάτι έχει συμβεί. Όμως, όταν επιδιώκεται μια καταγραφή συμβάντων και χρησιμοποιούνται μέθοδοι καταγραφής, επεξεργασίας και ερμηνείας προκειμένου να οριστούν γεγονότα, τα στοιχεία αυτά τοποθετούνται μέσα στον χώρο και τον χρόνο.

Έτσι, φαίνεται πως ο χρόνος και ο χώρος αναδεικνύονται ως συνθήκες ιστορικότητας των ιστορικών αντικειμένων που εντάσσονται σε μια αφήγηση και άρα καθίσταται αναγκαία η αποσαφήνιση των εννοιών αυτών σε σχέση με την ιστορία.

Η ιστορική αφήγηση και άρα η ιστορία ξεκινά από το σημείο στο οποίο η αναπαράσταση και η νοηματοδότηση του χώρου γίνονται κατανοητές με όρους χωροθεσίας[2] [emplacement], δηλαδή ως σχέσεις γειτνίασης μεταξύ σημείων ή στοιχείων. Με μορφικούς όρους, μπορούμε να φανταστούμε ένα δίκτυο σημείων, όπως οι συντεταγμένες σε έναν χάρτη. Με άλλα λόγια, στον χώρο εντοπίζονται συντάξεις και οργανώσεις σημείων τα οποία αποτελούν μια γραφή προς αποκωδικοποίηση.

Η ιστορική αφήγηση συνεχίζει με τον χρόνο, ο οποίος εμφανίζεται ως ένα από τα πιθανά παιχνίδια κατανομής μεταξύ των στοιχείων που διαμοιράζονται στο χώρο.

Ειδικότερα, σε μια ιστορική αφήγηση, στοιχεία που έχουν διαμοιραστεί στον χρόνο εμφανίζονται να αντιτίθενται, να συμπαρατίθενται και να προϋποτίθενται αμοιβαία. Συνεπώς, φαίνεται πως με αυτό τον τρόπο τα ιστορικά γεγονότα κατανέμονται στον

[2] Michel Foucault, *Ετεροτοπίες και άλλα κείμενα,* μτφ. Τ. Μπέτζελος, Αθήνα: Πλέθρον, 2012, σ. 257.

χρόνο χωρίς σταθερό σημείο αναφοράς. Το γεγονός αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα πως ο χρόνος έχει απωλέσει την ιερότητα του, κάτι το οποίο δεν συμβαίνει στην περίπτωση του χώρου.

Η έννοια της ιερότητας αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο αποδίδεται νόημα στα γεγονότα και τα πράγματα. Επομένως, αν μπορεί να αποδοθεί νόημα στον χώρο, αυτό αναδύεται μέσα από την τοποθέτηση και ερμηνεία των ιστορικών αντικειμένων σε αυτόν. Ωστόσο, η τοποθέτηση ιστορικών αντικειμένων στον χώρο γίνεται κατανοητή μέσα από αντιθέσεις και διαλεκτικές συνθέσεις γύρω από την έννοια της ιερότητας, όπως αυτή ανάμεσα στον ιδιωτικό και στον δημόσιο χώρο. Αν σκεφτούμε τώρα την περίπτωση της Δήλου, μπορούμε να αναγνωρίσουμε τέτοιες αντιθέσεις. Πιο συγκεκριμένα, η Δήλος αποτελεί τόσο τον ιερό και λατρευτικό τόπο του Θεού Απόλλωνα [κατοικία των Θεών] όσο και εμπορικό και τουριστικό τόπο των ζωντανών [κατοικία των θνητών]. Την ίδια ώρα, η Δήλος ως τόπος των ζωντανών, αποτελεί το έτερο της νεκρόπολης της, δηλαδή της νήσου Ρήνειας [κατοικία των νεκρών]. Η σχέση αυτή ανάμεσα στον λατρευτικά ιερό χώρο του Απόλλωνα, των ζωντανών και των νεκρών φαίνεται πως είχε έναν ετεροαναφορικό χαρακτήρα, ο οποίος στην σύγχρονη εκδοχή του αντιστοιχεί στην ακατοίκητη Δήλο με τον μυθολογικό-ιστορικό αρχαιολογικό χώρο, η οποία νοηματοδοτεί τόσο τον ίδιο εντός των ορίων του, όσο και την Ρήνεια, την Μύκονο, τις υπόλοιπες Κυκλάδες, ή άλλους τόπους, οι οποίοι φέρουν τις αντιθέσεις της κατοικίας και της ζωής.

Τέτοιες αντιθέσεις, καταδεικνύουν πως δεν ζούμε στο εσωτερικό ενός κενού στο οποίο θα μπορούσαν να τοποθετηθούν άτομα και πράγματα, αλλά πως ζούμε στο εσωτερικό ενός συνόλου σχέσεων, οι οποίες ορίζουν συντάξεις σημείων του χώρου και δεν είναι αναγώγιμες ούτε υπερθέσιμες.

Κατ' αυτό τον τρόπο, όταν αναφερόμαστε στην χωρική έκφραση των συνόλων σχέσεων και άρα στις χωροθεσίες, προκύπτει το ερώτημα σχετικά με εκείνες τις χωροθεσίες οι οποίες μπορούν και αναστέλλουν, εξουδετερώνουν ή αντιστρέφουν τα σύνολα σχέσεων που αντικατοπτρίζονται ή περιγράφονται μέσα από αυτές και οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να σχετίζονται με όλες τις άλλες χωροθεσίες.

Τέτοιοι τύποι χωροθεσιών είναι οι ουτοπίες και οι ετεροτοπίες.

> Οι ουτοπίες είναι χωροθεσίες χωρίς πραγματικό τόπο, και πρόκειται για την ίδια την κοινωνία τελειοποιημένη ή πρόκειται για την άλλη όψη της

κοινωνίας, διατηρώντας μια σχέση άμεσης ή ανεστραμμένης αναλογίας με την πραγματική.[3]

Οι ετεροτοπίες είναι εντοπίσιμοι χώροι στην ίδια την θέσμιση της κοινωνίας και αποτελούν ενός είδους ενεργά πραγματωμένες ουτοπίες. Στις ετεροτοπίες, όλες οι πραγματικές χωροθεσίες που μπορούν να βρεθούν στο εσωτερικό ενός πολιτισμού, μπορούν και αμφισβητούνται ή αντιστρέφονται.[4]

Πρόκειται λοιπόν για δυο τύπους χωροθεσίας, την ουτοπία [utopie] και την ετεροτοπία [hétérotopie]. Η μη πραγματική, μη εντοπίσιμη ουτοπία, η οποία εκφράζεται ως η τελειοποιημένη εκδοχή της κοινωνίας και η πραγματική, εντοπίσιμη ετεροτοπία, η οποία αποτελεί την πραγμάτωση της ουτοπίας. Η ετεροτοπία συνιστά την ουτοπική εκείνη χωροθεσία που μπορεί και αναστέλλει, εξουδετερώνει και αναστρέφει το σύνολο σχέσεων που αντικατοπτρίζονται ή ανακλώνται από αυτή.

Ωστόσο, προκειμένου να καταστεί σαφής αυτή η μετάβαση από το σύνολο σχέσεων στις χωροθεσίες, στην ουτοπία και τέλος στην ετεροτοπία, είναι αναγκαία η κατανόηση της διαδικασίας της προσομοίωσης[5] [simulation] και της αναπαραστατικής λειτουργίας του καθρέφτη.

Η διαδικασία της προσομοίωσης έχει τέσσερα στάδια:

I. Στο πρώτο στάδιο, βλέπω την αντανάκλαση της πραγματικότητας.

II. Στο δεύτερο στάδιο, *προσομοιώνω* [Simuler], δηλαδή υποκρίνομαι πως έχω κάτι το οποίο δεν έχω.

III. Στο τρίτο στάδιο, *από-προσομοιώνω* [dissimuler], δηλαδή υποκρίνομαι πως δεν έχω κάτι το οποίο έχω.

---

[3] Michel Foucault, *ό.π.,* σ. 260.
[4] Michel Foucault, *ό.π.,* σ. 260.
[5] Οι όροι «προσομοιώνω» [Simuler], «από-προσομοιώνω» [dissimuler] και «ομοίωμα» [simulacre], καθώς και η αναπαραστατική λειτουργία του καθρέφτη [διαδοχικές φάσεις της εικόνας – τάξεις ομοιωμάτων], χρησιμοποιούνται σύμφωνα με τους ορισμούς του Jean Baudrillard. [*Simulacres et Simulation,* Paris: Galilée, 1981] *και [*L'Échange symbolique et la mort, Paris: Gallimard, 1976].

IV. Στο τέταρτο στάδιο, δημιουργείται το *απόλυτο ομοίωμα* [simulacre] της ουτοπίας από το οποίο δεν μπορεί να διακριθεί το πραγματικό και τελικά δημιουργείται η ετεροτοπία.

Στην διαδικασία της προσομοίωσης όμως κομβικό ρόλο κατέχει και η αναπαραστατική λειτουργία του καθρέφτη. Ο καθρέφτης αποτελεί ένα είδος ουτοπίας καθώς είναι ένας άτοπος τόπος, ο οποίος τελικά αποτελεί το σημείο μιας ενδιάμεσης εμπειρίας μεταξύ της ουτοπίας και της ετεροτοπίας και στον οποίο βλέπω την εικόνα του εαυτού μου εκεί που δεν είναι.

Επομένως, η αναπαραστατική λειτουργία του καθρέφτη, η οποία διαμεσολαβεί την μετάβαση από το σύνολο σχέσεων στην ουτοπία, εντοπίζεται στην δυνατότητα αντανάκλασης, αντικατοπτρισμού και προσομοίωσης της εικόνας της πραγματικότητας σε αυτή της εικόνας του καθρέφτη.

Συνεπώς, όταν εκκινεί η διαδικασία της προσομοίωσης -δια μέσο του καθρέφτη- από τα σύνολα σχέσεων σε χωροθεσίες και από χωροθεσίες πίσω σε σύνολα σχέσεων, τα στάδια είναι τα εξής:

Σε ένα πρώτο στάδιο, το σύνολο σχέσεων το οποίο εκφράζεται μέσα από την ανάγκη δημιουργίας μιας ουτοπίας αντανακλά στον καθρέφτη τη δυστοπία στην οποία βρίσκεται εντοπισμένο. Σε ένα δεύτερο στάδιο προσομοιώνει τα ουτοπικά χαρακτηριστικά που θα ήθελε να έχει και τα οποία εκφράζονται μέσα από τη δημιουργία χωροθεσιών. Σε ένα τρίτο στάδιο, αποπροσομοιώνει ό, τι πραγματικό βρίσκεται εντοπίσιμο στον πραγματικό κόσμο και δεν είναι χρήσιμο στην ουτοπική κοινωνία. Τέλος, σε ένα τέταρτο στάδιο, δημιουργείται το απόλυτο ομοίωμα, η πλέον υπαρκτή ετεροτοπία. Η ετεροτοπία δεν έχει ελαττώματα και επιτελεί τον σκοπό για τον οποίο δημιουργήθηκε, καθώς κρύβει κάθε ίχνος πραγματικής ζωής, υπό το πρίσμα του ιδανικού, το οποίο παράγεται.

Ένα καλό παράδειγμα για την διαδικασία της προσομοίωσης του ουτοπικού και κατ' επέκταση της δημιουργίας της ετεροτοπίας, στην αναπαράσταση του Ναού του Απόλλωνα στην Δήλο από τον αρχιτέκτονα Henri-Paul Nénot[6]. Ο *Nénot* όταν επισκέπτεται την Δήλο κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, εντοπίζει τον χώρο στον οποίο *θα έπρεπε* να βρίσκεται ο ναός του Απόλλωνα σε μια θραυσματική κατάσταση ερειπίων. Στην συνέχεια, προβάλλει σε αυτόν τα χαρακτηριστικά εκείνα που *θα έπρεπε* να έχει και αφαιρεί εκείνα που *δεν θα έπρεπε* να έχει ο συγκεκριμένος ναός, σύμφωνα με την ιστορική αφήγηση που οδήγησε τον Nénot

[6] Βλ. Κεφάλαιο 4 | Η ουτοπία της Δήλου.

στην Δήλο. Τέλος, προκύπτει το απόλυτο ομοίωμα του ναού του Απόλλωνα, όπως θα έπρεπε να είναι κατά την αρχαιότητα την οποία αναζητούν οι Γάλλοι την εποχή εκείνη.[7] [Εικόνα 1]

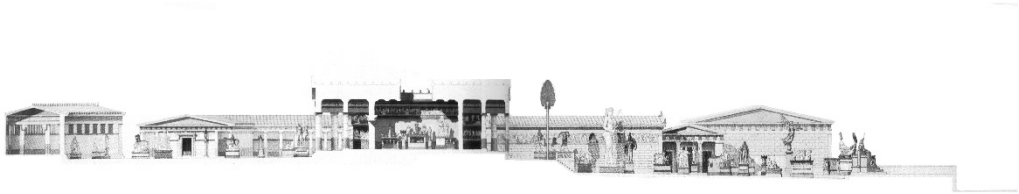

1 Henri-Paul Nénot, *Αποκατάσταση του ναού του Απόλλωνα* [τομή], 1879-80

Η μετάβαση λοιπόν από το σύνολο σχέσεων στις χωροθεσίες με τη μεσολάβηση του καθρέφτη, καθίσταται δυνατή ως διαδικασία κατασκευής και προσομοίωσης της ουτοπίας. Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι το ομοίωμα της ουτοπίας, το οποίο όπως είδαμε παράγεται και αποκτά τη μορφή μιας χωροθεσίας, η οποία στη συνέχεια μετασχηματίζεται σε μια άλλη, την ετεροτοπία.

Για να καταστεί όμως σαφής η μετάβαση αυτή και έχοντας πλέον ορίσει τη σχέση μεταξύ των ιστορικών αντικειμένων και της ιστορίας, καθίσταται αναγκαία η ανασυγκρότηση του ιστορικού χώρου και χρόνου –και άρα της καταγωγικής στιγμής μιας ετεροτοπίας- μέσα στον οποίο το υποκείμενο μιας εποχής εγγράφεται και εντοπίζεται. Η ανασυγκρότηση αυτή επιτυγχάνεται με την μέθοδο της αρχαιολογίας.

Η μέθοδος της αρχαιολογίας καθιστά δυνατή την περιγραφή του *αρχείου*[8], δηλαδή του συνόλου των λόγων που έχουν πραγματικά αρθρωθεί σε μια εποχή. Το σύνολο

[7] Στην ιστορία των χαρτογραφήσεων της Δήλου υπάρχουν αρκετά περιστατικά ουτοπικών προσομοιώσεων της Δήλου, όπου όμως καθένα από αυτά τοποθετείται εντός ενός ορισμένου ιστορικού πλαισίου και άρα κάθε ουτοπία φέρει τα χαρακτηριστικά και τις δυνατότητες αναπαράστασης της εποχής της. [π.χ. Widman, Βλ. Κεφάλαιο 5 | Η Γενεαλογία της Δήλου]

[8] Με αυτή τη λέξη, δεν εννοώ τον όγκο των κειμένων που μπορούν να συγκεντρωθούν σε μια δεδομένη εποχή ή που έχουν διατηρηθεί από αυτή την εποχή έχοντας αποφύγει τη διαγραφή. Εννοώ το σύνολο των κανόνων που σε μια δεδομένη εποχή και για μια ορισμένη κοινωνία, προσδιορίζουν: τα όρια και τις μορφές του ειπωμένου, τα όρια και τις μορφές της συζήτησης, τα όρια και τις μορφές της μνήμης, όπως εμφανίζεται σε διαφορετικά σχήματα λόγου, τα όρια και τις μορφές της επανενεργοποίησης, τα όρια και τις μορφές ιδιοποίησης. [Michel Foucault, «Réponse à une question» στο *Dit et écrits* I (1954 – 1988), Paris: Gallimard, 2001, σ. 709–710.]

των λόγων δεν εξετάζεται μόνον ως ένα σύνολο συμβάντων τα οποία θα είχαν συμβεί ούτως ή άλλως, αλλά και ως ένα σύνολο το οποίο εξακολουθεί να λειτουργεί, να μετασχηματίζεται μέσω της ιστορίας και να ανοίγει δρόμους για την εμφάνιση άλλων λόγων.

Πιο συγκεκριμένα, η *αρχαιολογία*[9] καλύπτει τα εξής δυο θέματα:

Το πρώτο θέμα, είναι ότι αναζητά *σχετικές ενάρξεις*, που έχουν περισσότερο την έννοια του μετασχηματισμού ή της επαναφοράς. Στο σχήμα της κατασκευής και της προσομοίωσης της ουτοπίας, η αρχαιολογία εμφανίζεται στο σημείο της εμφάνισης της ετεροτοπίας και άρα στο σημείο όπου κατασκευάζεται η Δήλος.

Το δεύτερο θέμα, είναι ότι η αρχαιολογία δεν αναζητά σχέσεις κρυμμένες ή αθέατες από τη συνείδηση των ανθρώπων, αλλά ορίζει σχέσεις οι οποίες βρίσκονται στην επιφάνεια των λόγων και οι οποίες είναι αόρατες, ακριβώς επειδή βρίσκονται στην επιφάνεια.

Επομένως, έχοντας πλέον διευκρινίσει τα θέματα που καλύπτει η αρχαιολογία, μπορούμε να πούμε με σαφήνεια ότι αυτό που μας ενδιαφέρει είναι η μελέτη του λόγου και πιο συγκεκριμένα των πρακτικών του λόγου. Η μελέτη αυτή διαφέρει από τις καθιερωμένες προσεγγίσεις του νοήματος, στις οποίες είτε οι λέξεις μας επιτρέπουν την περίτμηση σε πράγματα, ή τα πράγματα, μέσω μιας λειτουργίας του υποκειμένου, έρχονται να εγγραφούν στην επιφάνεια των λέξεων.

Αυτό που μας ενδιαφέρει λοιπόν στην περίπτωση αυτή και μελετά η αρχαιολογία είναι οι πρακτικές του λόγου που βρίσκονται ανάμεσα στις λέξεις και τα πράγματα. Επομένως, μας ενδιαφέρουν οι κανόνες σχηματισμού του λόγου [διαφορετικοί από τους κανόνες χρήσεις των λέξεων], κανόνες σχηματισμού των εννοιών [διαφορετικοί από τους συντακτικούς κανόνες], κανόνες σχηματισμού των θεωριών [που δεν είναι ούτε κανόνες παραγωγικού συλλογισμού, ούτε ρητορικοί κανόνες]. Η ενεργοποίηση των κανόνων αυτών από μια πρακτική του λόγου σε μια δεδομένη στιγμή εξηγεί ότι το τάδε πράγμα είναι ορατό [ή παραλείπεται], ότι

[9] Η μέθοδος της αρχαιολογίας φέρνει στην επιφάνεια τα δίκτυα των αποφάνσεων, τα επίπεδα σχηματισμού του Λόγου, τους κανόνες σχηματισμού τους και τις σχέσεις ανάμεσα στους σχηματισμούς του λόγου και στους τομείς εκτός λόγου [θεσμούς, πρακτικές, πολιτικά γεγονότα και οικονομικές διαδικασίες]. Τα χαρακτηριστικά της αρχαιολογίας είναι η συγκριτική ανάλυση διαμορφωμένων πεδίων λόγου, η απελευθέρωση του παιχνιδιού των αναλογιών και των διαφορών μέσα στο επίπεδο των κανόνων του σχηματισμού των λόγων και η ανάδειξη των σχέσεων ανάμεσα στους λόγους και τους θεσμούς. [Michel Foucault, *Η αρχαιολογία της γνώσης* (1969), μτφ. Παπαγιώργης, Αθήνα: Εξάντας, 1987.]

εξετάζεται από την τάδε οπτική γωνία και αναλύεται στο δείνα επίπεδο, ότι χρησιμοποιείται η τάδε λέξη με τη δείνα σημασία και στον τάδε τύπο φράσης.

Με λίγα λόγια, η μέθοδος της αρχαιολογίας μελετά το σημείο εκείνο στον ιστορικό χωροχρόνο κατά το οποίο αλληλεπιδρά το ορατό πλαίσιο μιας εποχής με τον λόγο και τη στιγμή της απόφανσης.

Με τον όρο *απόφανση*[10] [énoncé], εννοούμε ένα σύνολο σημείων, τα οποία μπορεί να είναι μια φράση, μια πρόταση, αλλά η οποία εξετάζεται στο επίπεδο της ύπαρξης της.

Όταν συζητάμε δηλαδή για το σημείο της αλληλεπίδρασης του ιστορικού χωροχρόνου με τον λόγο και την στιγμή της απόφανσης, συζητάμε για το σημείο ενεργοποίησης ή μετασχηματισμού μιας κανονικότητας στην οποία συγκροτείται ένα νέο υποκείμενο της γνώσης και κατ' επέκταση μια νέα έννοια της γνώσης.

Αυτό σημαίνει πως στο σημείο στο οποίο τοποθετείται μια ετεροτοπία συγκροτείται μια νέα κανονικότητα και στην οποία συγκροτείται ένα νέο υποκείμενο το οποίο είναι συνάμα υποκείμενο και αντικείμενο της γνώσης. Το γεγονός αυτό συνδέεται άμεσα με τις πρακτικές του Λόγου που αναφέραμε νωρίτερα και με την ίδια την έννοια της γνώσης. Δηλαδή, συνδέεται με τον νέο επιστημονικό λόγο που εγκαινιάζεται στην ιδεώδη εποχή που συζητάμε. Επομένως, όταν συζητάμε για την ιστορία τον 19ο αιώνα, συζητάμε για την ακρίβεια, την εγκυρότητα, την αλήθεια και την αντικειμενικότητα του ιστορικού λόγου, των ιστορικών αντικειμένων και περιγραφών και άρα την *πραγματική* Δήλο της αρχαιότητας.

Ένα καλό παράδειγμα είναι αυτό του μουσείου. Ένα μουσείο [ή ένας αρχαιολογικός χώρος], όπως αυτό που τοποθετήθηκε στην Δήλο τόσο για να στεγάσει και να προστατέψει τα εκθέματα, όσο και για να τα προστατέψει συνιστά μια ετεροτοπία, όντας το ίδιο μια χωροθεσία η οποία μπορεί και αντιστρέφει ή εξουδετερώνει τα σύνολα σχέσεων που περιγράφονται σε αυτή. Με άλλα λόγια, το μουσείο αποτελεί έναν χώρο, ο οποίος βρίσκεται πλάι σε όλους τους υπόλοιπους χώρους και συμπυκνώνει μια σειρά από λειτουργίες, όπως η συγκρότηση ενός άχρονου αρχείου όλων των χρόνων, ή η νοηματοδότηση όλων των εκθεμάτων ως ιερών και φερόντων ιδιαίτερης σημασίας και αξίας τόσο για το εκάστοτε παρόν όσο και για το παρόν και το μέλλον. Οι λειτουργίες αυτές οι οποίες νομιμοποιούν μια

[10] Η *απόφανση* περιγράφει την στιγμή εκείνη μέσα στον ιστορικό χρόνο, κατά την οποία ο ιστορικός σχηματισμός και η στρατηγική λειτουργία της γλώσσας διαμορφώνουν μια *Τάξη του Λόγου* [discours]. [Michel Foucault, *Η αρχαιολογία της γνώσης* (1969), σ. 174.]

αφήγηση της αρχαιότητας και άρα της ιστορίας, οδηγούν σε έναν μονοσήμαντο ή πεπερασμένο αριθμό ερμηνειών της ιστορίας αναδεικνύοντας ως σημαντικότερες πτυχές της Δήλου, την ύπαρξη των λεόντων [Εικόνα 2]. Το μουσείο, όπως και άλλες ετεροτοπίες, λειτουργεί ως μέσο κανονικοποίησης θέασης της ιστορίας από τον επισκέπτη, πράγμα το οποίο επιτυγχάνεται με την επίκληση των επιστημών του λόγου, όπως η ιστορία, η αρχαιολογία [ως επιστήμη], η αρχιτεκτονική και η πολεοδομία τόσο σε θεωρητικό όσο και σε τεχνολογικό επίπεδο. Στην περίπτωση του μουσείου εγκαινιάζεται μια νέα χωροθεσία, η οποία συνοδεύεται από ένα σύνολο λόγων, νέων λόγων για την επιστήμη και την ιστορία, καθώς δεν είναι ίδια η αντίληψη για τον κόσμο και τον άνθρωπο τον 17ο αιώνα σε σχέση με σήμερα. Η κατασκευή του μουσείου ως ιστορικό γεγονός, οδήγησε στην συγκρότηση μιας νέας έννοιας της γνώσης και κατ' επέκταση σε μια νέα Τάξη του Λόγου.

2 Frédéric Boissonas, *Τα Λιοντάρια της Δήλου,* 1911

Έχοντας πλέον ολοκληρώσει την αφήγηση, ξεκινώντας από την ίδια την φύση των ιστορικών αντικειμένων και τοποθετώντας τα στον χώρο και τον χρόνο και δημιουργώντας στην συνέχεια χωροθεσίες υπό το πρίσμα της ουτοπίας, φτάσαμε στο σημείο ενεργοποίησης μιας νέας κανονικότητας και της κατασκευής μιας ετεροτοπίας.

Η διαδρομή αυτή διαμεσολαβείται και αποκαλύπτεται μέσα από την αξιοποίηση της μεθόδου της αρχαιολογίας, η οποία μελετά τις πρακτικές του Λόγου. Αυτό μπορεί και επιτυγχάνεται μέσω της συστηματικής περιγραφής της ετεροτοπίας ως μιας διαδικασίας η οποία περιγράφει την πορεία από τα σύνολα σχέσεων στις

χωροθεσίες και από τις χωροθεσίες στον μετασχηματισμό τους σε άλλες με νέες λειτουργίες εντός μιας νέας κανονικότητας. *Κατ' αυτό τον τρόπο, δημιουργείται η ανάγκη ενός προτύπου, ίσως ενός αρχέτυπου, ή μιας ουτοπίας, προκειμένου να οριστεί το επιθυμητό. Η ετεροτοπία και η ουτοπία παύουν να αποτελούν διακριτά πεδία προβολής, αντανάκλασης και αντικατοπτρισμού, όπου η ετεροαναφορικότητα και η αυτοναναφορικότητα σε χωροθεσίες και σύνολα σχέσεων, δεν έχουν χωριστά νοήματα, ή νόημα κατόπιν αντιπαραθέσεως των αντιθέσεων, αλλά τη στιγμή που είναι απόλυτα μεταφράσιμες η μια στην άλλη.*

Όταν λοιπόν μιλάμε για την ιστορία, σε τι αναφερόμαστε; Πώς λειτουργεί η ιστορία, πώς κατασκευάζεται και ποιο είναι το περιεχόμενο της;

Ανάγοντας την ιστορία στα ιστορικά αντικείμενα της και μέσω αυτών και της ουτοπικής κατασκευής τους στην κανονικότητα της εποχής στην οποία γεννήθηκαν, πώς μπορούμε να μιλάμε για την ιστορία; Τα ερωτήματα αυτά φαίνεται να απαντήθηκαν υπό την έννοια ότι προτείνεται μια ανασυγκρότηση των λόγων που βρίσκονται στην επιφάνεια μιας εποχής και δεν αφορούν τις συνήθειες ή τις απόψεις των ανθρώπων που έζησαν στις εποχές αυτές. Επομένως, κοιτώντας στο παρελθόν από τη θέση του παρόντος, μπορούμε μόνον να αναζητήσουμε παρελθοντικές αποφαντικές στιγμές για να ξεκινήσουμε την ανάλυση μας και να επιδιώξουμε την αποκωδικοποίηση των κανονικοτήτων και των λόγων που τις διέπουν. Όμως, αυτό πρέπει να γίνεται πάντοτε έχοντας επίγνωση της ίδιας παράδοξης θέσης στην οποία βρίσκονται οι ιστορικοί μέσα από την πρακτική, η οποία τους έχει οδηγήσει στην αναζήτηση είτε συνεχειών, ή ασυνεχειών ή και των δυο. Πρόκειται για τη θέση που υποδεικνύει ότι και εμείς οι ίδιοι αποτελούμε μέρος μιας ετεροτοπίας και ενός συνόλου λόγων, οι οποίοι υποκαθορίζουν το μέρος ή και το όλον του τρόπου έρευνας, ερμηνείας και άρα νοηματοδότησης του ιστορικού γίγνεσθαι. Επομένως, η ιστορία φαίνεται να αναφέρεται σε ιστορικά αντικείμενα, τα οποία τοποθετεί στον χώρο και στον χρόνο. Όμως, ο τρόπος με τον οποίο λειτουργεί η ιστορία είναι ο τρόπος τον οποίο ορίζουν οι πρακτικές του λόγου, την στιγμή της κατασκευής της αφήγησης της. Εύλογα λοιπόν, έχοντας θεωρήσει πως υπάρχουν ιστορικά αντικείμενα, αλλά πως αυτά εντάσσονται εντός μιας κατασκευασμένης ιστορικής αφήγησης, προκύπτει το εξής ερώτημα: Αν η ιστορία είναι προϊόν μιας ουτοπίας και άρα ο ιστορικός λόγος τοποθετείται εντός του συνόλου των λόγων που διέπουν την δική μας ουτοπία, τότε το περιεχόμενο της ιστορίας δεν θα είναι το ουτοπικό περιεχόμενο του φαντασιακού της δικής μας εποχής; `

Απαντώ δανειζόμενος και παραποιώντας τα λόγια του Foucault: «αν σκεφτούμε τελικά ότι το πλοίο είναι ένα κομμάτι που επιπλέει, ένας άτοπος τόπος, που ζει από

μόνος του, που είναι κλεισμένος στον εαυτό του και που έχει συγχρόνως παραδοθεί στο άπειρο της θάλασσας και που από λιμάνι σε λιμάνι, από βάρδια σε βάρδια, από οίκο ανοχής σε οίκο ανοχής, πηγαίνει μέχρι τις αποικίες αναζητώντας ό,τι πολυτιμότερο έχουν στους κήπους τους, τότε καταλαβαίνουμε γιατί το πλοίο ήταν για τον πολιτισμό μας, από τον 16ο αιώνα μέχρι τις μέρες μας, όχι μόνο το μεγαλύτερο εργαλείο ανάπτυξης, αλλά και η δεξαμενή της μεγαλύτερης φαντασίας. Το πλοίο είναι η κατεξοχήν ετεροτοπία. Στους πολιτισμούς δίχως πλοία τα όνειρα αποστειρώνονται, η κατασκοπεία αντικαθιστά την περιπέτεια και η αστυνομία τους πειρατές.»[11]

Ένα πλοίο εκκινεί από την Αθήνα με κατεύθυνση την Δήλο, το νησί του Απόλλωνα, την ιστορία, τον μύθο, ή μήπως με κατεύθυνση την ουτοπία; [Εικόνα 3]

3 Γιάννης Τουρνικιώτης, *Θέα της Δήλου από την θάλασσα*, 2016

[11] Michel Foucault, *Ετεροτοπίες και άλλα κείμενα,* σ. 270.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ | 3

Η ιστορία της Δήλου ξεκινά από τον μύθο της. Για μερικούς συγγραφείς, η Δήλος απέκτησε το όνομα της όταν δηλώθηκε και άρα όταν εμφανίσθηκε πριν από όλα τα υπόλοιπα νησιά μετά τον μεγάλο κατακλυσμό της εποχής του Ωγυγού. Για τον Αριστοτέλη, η Δήλος ονομάσθηκε έτσι επειδή εμφανίσθηκε στιγμιαία μέσα από την θάλασσα. Όμως, η επικρατέστερη αφήγηση της Δήλου, θέλει την Λητώ, έχοντας συλλάβει τον Απόλλωνα και την Άρτεμη από τον Δία, να αναζητά έναν τόπο για να γεννήσει, χωρίς να κινδυνεύει εκείνη ή τα παιδιά της, από την νόμιμη σύζυγο του Ήρα. Απεγνωσμένη η Λητώ απευθύνθηκε στην Δήλο ζητώντας βοήθεια και αυτή αποκρίθηκε.

> Λητώ, μετά χαράς θα σου έδινα καταφύγιο για να γεννήσεις τον θεό-γιο σου, διότι η φήμη μου ανάμεσα στους ανθρώπους είναι εξοργιστικά κακή, ενώ από εδώ και εμπρός θα αποκτήσω μεγάλη δόξα. Όμως, έχω έναν φόβο... ο Απόλλων θα είναι μια θεότητα αγέρωχη-λαμπρή. Χωρίς αμφιβολία, θα περιφρονήσει το νησί με το βραχώδες έδαφος, όπου θα πρωτοδεί το φως της μέρας, και με μια κλωτσιά θα το βυθίσει μέσα στην θάλασσα. [12]

[12] Θόδωρος Μαυρόπουλος [επ.], «Ομηρικός Ύμνος στον Απόλλωνα» στο *Ομηρικοί Ύμνοι : Βατραχομυομαχία*, μτφ. Θ. Μαυρόπουλος, Αθήνα : Ζήτρος, 2005, 61-74.

Η Λητώ από την μεριά της αποκρίθηκε και δεσμεύτηκε εκ μέρους του Απόλλωνα, ότι θα την τιμήσει και ότι θα βρίσκεται εκεί πάντοτε το ιερό του. Έτσι, γεννήθηκαν ο Απόλλωνας και η Άρτεμη [Εικόνα 4] στην Ά-Δηλο Δήλο. Το γεγονός αυτό σηματοδότησε την έναρξη της ιερής ιστορίας της νήσου για να αποτελέσει τελικά έναν φιλόξενο τόπο για τους πρώτους της κατοίκους.

4 Giulio Romano, *Η Λητώ γεννά τον Απόλλωνα και την Άρτεμη,* 1570-1580

Η Δήλος κατοικείται από την 3η χιλιετία π.Χ. από πειρατές ή ψαράδες. Είναι πιθανό βέβαια πως πρώτοι κάτοικοι της υπήρξαν οι Κάρες, καθώς εκείνη την εποχή κυριαρχούσαν στις θάλασσες μαζί με τους Φοίνικες. Οι Κάρες προέρχονταν από την Καρία και η σχέσης τους με την Δήλο, βασίζεται στις αφηγήσεις του Θουκυδίδη και του Ηρόδοτου, οι οποίοι τους θέλουν να έχουν ταφεί εκεί μαζί με τα όπλα τους στην νεκρόπολη της Ρήνειας[13].

Κατά την 2η χιλιετία π.Χ. δεν υπάρχουν αναφορές για την Δήλο, όμως φαίνεται να υπήρχε κάποιας μορφής επικοινωνία με την Μινωική Κρήτη και τις Μυκήνες.

[13] Θουκυδίδης, *Ιστορίαι,* Τόμος Α, μτφ. Ελ. Βενιζέλος, Αθήνα : Ίδρυμα Ελ. Βενιζέλου, 2004, Βιβλίο Α, 8, Ηρόδοτος, *Μελπομένη–Τερψιχόρη*, μτφ. Η. Σπυρόπουλος, Αθήνα : Γκοβόστη, 1992, Βιβλίο Ε, 112, και, Ηρόδοτος, *Ερατώ-Πολύμνια*, μτφ. Η. Σπυρόπουλος, Αθήνα : Γκοβόστη, 2002, Βιβλίο Ζ, 93.

Κατά την Πρωτογεωμετρική και Γεωμετρική εποχή [10ος – 8ος αιώνας], η Δήλος αναδύει την ιερή φύση της, καθώς αποτελεί τον χώρο κοινής λατρείας όλων των Ιώνων[14]. Λίγο αργότερα, τον 7ο αιώνα, χρονολογείται και ο Ομηρικός Ύμνος για τον Απόλλωνα.

> Όμως η καρδιά σου Φοίβε [Απόλλων] βρίσκει την μεγαλύτερη γοητεία στην Δήλο, όταν οι Ίωνες με τους ποδήρεις χιτώνες συγκεντρώνονται στα προαύλια σου με τα παιδιά τους και τις συζύγους τους...[15]

Κατά την Αρχαϊκή εποχή [7ος – 6ος αιώνας], παρ' ότι υπάρχουν στοιχεία για την παρουσία των κατοίκων της Νάξου, όπως οι περιβόητοι λέοντες και ο κολοσσός των Ναξίων ή άγαλμα του Απόλλωνα, και των κατοίκων της Πάρου στην Δήλο, η Αθήνα είναι αυτή που κυριαρχεί στις αφηγήσεις. Η Δήλος έχοντας ένα ιερό με κομβικό θρησκευτικό ρόλο στην αρχαιότητα, αποτελεί έναν τόπο στον οποίο θέλουν να εδραιώσουν την κυριαρχία τους οι λαοί της εποχής. Ειδικότερα δε η Αθήνα, η οποία προσανατολιζόταν στην πλήρη υιοθέτησε του ρόλου της Μητροπόλεως των Ιώνων, καθώς συμμετείχε στις γιορτές της Δήλου, ενώ είχε νομοθετήσει για την μεγάλη γιορτή των Δηλίων από την εποχή του Σόλωνα. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο, που μυθικά πρόσωπα και ήρωες των Αθηνών, εμφανίζονται στην Δήλο, όπως ο Ερυσίχθονας, γιος του Κέκροπα, ο οποίος οδηγεί την πρώτη αποστολή Αθηναίων στην ιερή νήσο, ή ο Θησέας ο οποίος είχε καθιερώσει έναν ιερό χορό. Έτσι, δεν εκπλήσσει, ότι ο Πεισίστρατος, βρήκε πρόφαση σε έναν χρησμό, προκειμένου να εξαγνίσει την νήσο και συγκεκριμένα την πλευρά που είναι ορατή από το ιερό[16]. Κατά τον εξαγνισμό αυτό, απομάκρυνε τους τάφους που βρίσκονταν σε αυτό το μέρος. Πρόκειται για μια πράξη η οποία τοποθετείται στην τρίτη φάση της τυραννίας του Πεισίστρατου, μεταξύ 540-528.

Μετά τον θάνατο του Πεισίστρατου, εμφανίζεται ο Πολυκράτης ο Σάμιος, ο οποίος θέλοντας να εδραιώσει την τυραννία και την κυριαρχία του στις Κυκλάδες, επισκέπτεται την Δήλο. «Η Ρήνεια είναι τόσο κοντά στην Δήλο, που ο Πολυκράτης Τύραννος της Σάμου, την αφιέρωσε στον Δήλιο Απόλλωνα συνδέοντας την με μια αλυσίδα με την Δήλο, την εποχή που διαθέτοντας ναυτική υπεροχή, κατέκτησε πολλά νησιά μεταξύ των οποίων και την Ρήνεια.»[17]

Κατά την Κλασική Εποχή [5ος – 4ος αιώνας], η Δήλος εμφανίζεται στο πλαίσιο των Περσικών Πολέμων, όπου κατά την έλευση του στην Ελλάδα, ο Πέρσης Ναύαρχος

---

[14] Θουκυδίδης, *στο ίδιο*, Βιβλίο Γ, 104.
[15] Θόδωρος Μαυρόπουλος [επ.], *στο ίδιο*, 146-148.
[16] Θουκυδίδης, *στο ίδιο*, Βιβλίο Γ, 104, και, Ηρόδοτος, Κλειώ, μτφ. Δ. Μαρωνίτης, Αθήνα : Γκοβόστη, 1964, 64.
[17]Θουκυδίδης, *στο ίδιο*, Βιβλίο Α, 104.

Δάτις απέδωσε τιμές στο ιερό του νησιού ως ένδειξη σεβασμού[18]. Όταν όμως ηττήθηκαν οι Πέρσες, η Δήλος θα αποκτήσει ιδιαίτερο ρόλο ως θρησκευτικό κέντρο στην Ναυτική Συμμαχία ή Αττικό-Δήλια Αμφικτιονία που ιδρύει η Αθήνα το 478, καθώς θα τοποθετηθεί εκεί, στον ναό του Απόλλωνα, το κοινό ταμείο. Το 454 το ταμείο θα μεταφερθεί στην Αθήνα, σε μια εποχή όπου οι Αθηναίοι κυριαρχούν στην Δήλο και έχουν υπό την διοίκηση τους το ιερό και την περιουσία του θεού.

Λίγο αργότερα, το 426 θα ανακοινώσουν την πλήρη κάθαρση της νήσου και άρα θα απαγορεύονται πλέον οι γεννήσεις και οι θάνατοι. Όλοι οι τάφοι εκκενώθηκαν από το περιεχόμενο τους και καταστράφηκαν, ενώ οι σκελετοί τοποθετήθηκαν σε μια τάφρο ή βόθρο ή νεκρόπολη στην Ρήνεια. Στην Ρήνεια δηλαδή θα συνέβαιναν οι γεννήσεις και οι θάνατοι της Δήλου. Την ίδια χρονιά, προκειμένου να εδραιώσουν την κυριαρχία τους στις Κυκλάδες και να ιδιοποιηθούν την Δήλο, οι Αθηναίοι αναβιώνουν τα Δήλια[19], ενώ το 422 εξορίζονται οι Δήλιοι από το νησί τους, με το πρόσχημα της ιεροσυλίας[20]. Οι Δήλιοι βρήκαν καταφύγιο στον Αδραμύτιο της Μικράς Ασίας, όπου τους έδωσε άσυλο ο Φαρνάκης Πέρσης, για να εξολοθρευθούν οι καλύτεροι από τον Αρσάκη[21]. Ωστόσο, έπειτα από έναν χρησμό των Δελφών[22], οι επιζώντες επέστρεψαν στην Δήλο για να βιώσουν μια περίοδο ανεξαρτησίας από το 404 μέχρι το 394, όπου οι Αθηναίοι απομακρύνονται λόγω της ήττας τους από τους Λακεδαιμόνιους στον Πελοποννησιακό Πόλεμο, για να επιστρέψουν πάλι στην διοίκηση του ιερού.

Κατά το 345, οι Δήλιοι κάνουν έκκληση στο δικαστήριο της Αμφικτιονίας των Δελφών για την ανεξαρτησία και την ελευθερία τους, πράγμα που δεν επετεύχθη, καθώς ο Φίλιππος Β' που είχε την πρωτοκαθεδρία την εποχή εκείνη, δεν ήθελε να έρθει σε ρήξη με τους Αθηναίους.

Κατά την Ελληνιστική Εποχή [3ος - 1ος αιώνας, οι διάδοχοι του Αλεξάνδρου και ειδικότερα ο Αντίγονος ο Μονόφθαλμος διακηρύττουν το 315 την ελευθερία των ελληνικών πόλεων, έτσι το 314 θα απομακρυνθούν οι Αθηναίοι από την Δήλο. Το ιερό θα περιέλθει στα χέρια των Δήλιων και μέχρι το 167, θα αναφερόμαστε στην περίοδο της Ανεξαρτησίας της Δήλου. Ο Αντίγονος ο Μονόφθαλμος, το διάστημα αυτό ιδρύει το Κοινό των Νησιωτών ή Συνομοσπονδία Νησιωτών, σε μια προσπάθεια ομοσπονδιακής οργάνωσης γύρω από το θρησκευτικό κέντρο του

[18] Ηρόδοτος, *Ερατώ-Πολύμνια*, Βιβλίο ΣΤ, 97.
[19] Θουκυδίδης, *στο ίδιο*, Βιβλίο Γ, 104.
[20] Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, Τόμος Β, μτφ. Ελ. Βενιζέλος, Αθήνα :Ίδρυμα Ελ. Βενιζέλου, 2004, Βιβλίο Ε, 1.
[21] Θουκυδίδης, *στο ίδιο*, Βιβλίο Η, 108.
[22] Θουκυδίδης, *στο ίδιο*, Βιβλίο Ε, 32.

ιερού του Απόλλωνα. Βέβαια, η συνομοσπονδία θα διαλυθεί το 250, επιτρέποντας στους Μακεδόνες να έχουν ισχυρή παρουσία στην Δήλο.

Όταν όμως τον 2ο αιώνα, οι Ρωμαίοι εισέβαλλαν στην Ελλάδα, οι Δήλιοι διεκδίκησαν την ουδετερότητα της πόλης και του ιερού τους, πράγμα το οποίο επέτυχαν. Την εποχή αυτή, η Δήλος αποτελεί ένα κέντρο αναδιανομής του πλούτου στην περιοχή των Κυκλάδων.

Το 167, η Ρωμαϊκή Σύγκλητος παραχώρησε την Δήλο στους Αθηναίους, ενώ λίγο αργότερα εκδίωξε τους Δήλιους από το νησί τους και στην θέση τους την αποίκισαν οι Αθηναίοι. Το γεγονός τοποθετείται μετά τον πόλεμο που έφερε αντιμέτωπους τους Ρωμαίους με τον βασιλιά της Μακεδονίας Περσέα και που σκοπό είχε να καταστήσει την Μακεδονία ρωμαϊκή επαρχία. Η Σύγκλητος επιθυμούσε την καταστροφή της ισχυρής αντιπάλου της Ρόδου. Την περίοδο αυτή, η Δήλος βρίσκεται στην μεγάλη εμπορική της επιτυχία, από την ανάπτυξη του δουλεμπορίου μέχρι των τραπεζών.[23] Δημιουργείται μια ελεύθερη ζώνη στο λιμάνι της Δήλου, η οποία έχει ως στόχο την αύξηση του εμπορίου, ενώ ο πληθυσμός αυξάνεται και γίνεται κοσμοπολίτικος, καθώς εισάγονται νέοι πολιτισμοί και νέες θρησκείες οι οποίες αναγνωρίζονται.

Το 88, η Ρώμη βρίσκεται σε πόλεμο με τον Μιθριδάτη του Ευπάτορα, βασιλιά του Πόντου, ο οποίος ξεσήκωσε την Ανατολή εναντίον της. Η Αθήνα συμμάχησε με τον απελευθερωτή Μιθριδάτη, όμως η Δήλος υιοθέτησε ουδέτερη στάση υπό την επιρροή των Ιταλών του νησιού. Κατά τον Παυσανία[24], η Δήλος καταστράφηκε ολοσχερώς από τον στόλο του Μιθριδάτη, για να την αναλάβει ο θριαμβευτής Σύλλας που νίκησε τον Μιθριδάτη υπό την Αθηναϊκή Διοίκηση και να την λεηλατήσουν εκ νέου οι πειρατές του Αθηνόδωρου, συμμάχων του Πόντιου βασιλιά το 69.

Έπειτα από την δεύτερη καταστροφή της, η Δήλος δεν μπόρεσε να ανακάμψει και κατοικήθηκε ως χωριό μέχρι τον 6ο μ.Χ. αιώνα. Στα ενδιάμεσα χρονικά διαστήματα, ένας ρωμαϊκός νόμος της παραχωρούσε το 58 π.Χ. διάφορα προνόμια, στα τέλη του 1ου μ.Χ. αναβίωσε παραδόσεις, προσφορές και λιτανείες, και άρχισε να κατοικείται από μια χριστιανική κοινότητα, η οποία άφησε τα ερείπια κτισμάτων όπως η εκκλησία του Αγίου Κηρύκου. Αργότερα, λεηλατήθηκε από τον Λέοντα Γ'

---

[23] Strabonis, *Rervm Geographicarvm Libri XVII*, Tomvs Qvintvs, Lipsiae: in Libraria Weidmania, MDCCXCVI, Βιβλίο Δέκατο Τέταρτο, Κεφ. 5.

[24] Παυσανίας, *Ελλάδος Περιήγησης, Λακωνικά* μτφ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου, Αθήνα: Κάκτος, 1992, Κεφ. XXIII.

τον Ίσαυρο το 727, το 769 από τους Σλάβους, το 821 από τους Σαρακηνούς, το 1204 από Λατίνους το 1326 από ιππότες του τάγματος του Αγίου Ιωάννη και τέλος το 1566 καταλαμβάνεται από τους Τούρκους για να αποκτήσει ένα νέο όνομα, το όνομα *Σδήλι*.

Δεν είναι σαφές ακριβώς από πότε ερημώθηκε πλήρως η Δήλος, πάντως από την περίοδο των Τούρκων και ύστερα δεν κατοικεί κανείς, σύμφωνα με τις αφηγήσεις περιηγητών όπως ο Buondelmonti. Η ζωή δεν θα επανέλθει ποτέ στην Δήλο, η οποία παρ' ότι δεν θα αποτελεί πλέον το θρησκευτικό κέντρο του Απόλλωνα της αρχαιότητας, θα αποτελεί έναν ιερό χώρο του σύγχρονου κόσμου.

Η ΟΥΤΟΠΙΑ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ | 4

Όταν μιλάμε για την Δήλο, σε ποια Δήλο αναφερόμαστε; Η σχέση ανάμεσα στις λέξεις και τα πράγματα καθορίζεται από την απόσταση που υπάρχει ανάμεσα τους και κατά συνέπεια διαμεσολαβείται από τις πρακτικές του Λόγου που τοποθετούνται ακριβώς σε αυτή την ενδιάμεση κατάσταση.

Συνεπώς, όταν επιχειρεί κανείς να αναφερθεί στο νησί που φέρει το όνομα Δήλος και κατ' επέκταση να αναφερθεί σε μια ορισμένη κατάσταση πραγμάτων, αναφέρεται στο πεδίο συγκρότησης του Λόγου και πιο συγκεκριμένα του ιστορικού Λόγου. Ως εκ τούτου, καθίσταται αναγκαία η αναζήτηση, η θεματοποίηση και η προβληματοποίηση της σχετικής έναρξης της ιστορικής αφήγησης της Δήλου. Και όταν αναφερόμαστε στην σχετική έναρξη της ιστορικής αφήγησης αναφερόμαστε στην καταγωγική ή καταστατική στιγμή όπου η Δήλος σχεδιάζεται και κατασκευάζεται υπό το πρίσμα της Ουτοπίας.

Επομένως, το ερώτημα που αναδεικνύεται είναι το εξής: πότε και πώς κατασκευάζεται και σχεδιάζεται η Δήλος και υπό το πρίσμα ποιας Ουτοπίας;

Η απάντηση είναι σύνθετη και εντάσσεται και η ίδια εντός ενός πεδίου του Λόγου και άρα μπορεί –δυνάμει- να θεωρηθεί η ίδια μια κατασκευή. Ωστόσο, ερευνώντας με την μέθοδο της αρχαιολογίας στο αρχείο της Δήλου, η απάντηση φαίνεται να εντοπίζεται στην παρουσία των Γάλλων ερευνητών στον Ελλαδικό χώρο γενικότερα και στην Δήλο ειδικότερα.

Πιο συγκεκριμένα, η Δήλος σχεδιάζεται από τους Γάλλους ερευνητές της Γαλλικής Σχολής των Αθηνών κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα μέχρι και τις αρχές του 20ου αιώνα, όπου αποκτά και την μορφή που αναγνωρίζουμε ακόμα και σήμερα [με μόνες ίσως διαφορές ότι έχουν συσσωρευθεί περισσότερες και πιο εμπεριστατωμένες μελέτες πάνω στα αρχικά ερωτήματα και στον αρχικό σχεδιασμό]. Την περίοδο αυτή και συγκεκριμένα από το 1847 οι Γάλλοι βρίσκονται στην Δήλο και δεν την ψάχνουν, δεν θέλουν να την ανακαλύψουν, *την έχουν ήδη βρει*. Το μόνο που λείπει είναι να την σχεδιάσουν, προκειμένου να πραγματώσουν την δική τους ουτοπία.

Πώς όμως σχεδιάστηκε η Δήλος; Ακολουθώντας, μέχρι ενός σημείου, την αφήγηση του Georges Radet[25] για τις έρευνες της Γαλλικής Σχολής των Αθηνών τόσο στον ευρύτερο Ελλαδικό χώρο, όσο και στην περιοχή του Αρχιπελάγους και ειδικότερα της Δήλου, μπορούμε να ισχυριστούμε πως ο σχεδιασμός της Δήλου πραγματοποιήθηκε σε πέντε περιόδους. Η πρώτη περίοδος τοποθετείται στο 1829, όταν η Επιστημονική Αποστολή του Μοριά [Expédition Scientifique de Morée] επισκέπτεται το Αρχιπέλαγος και διαμένει στην Δήλο κατά τον μήνα Αύγουστο. Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε δεν αποτελεί παρά ένα αρχαιολογικού περιεχομένου έγγραφο, ενώ το σχέδιο[26] στο οποίο γίνεται αναφορά από τους ύστερους μελετητές της νήσου, δεν παρουσιάζεται κανέναν άλλο ενδιαφέρον πέρα από το τοπογραφικό. Η δεύτερη περίοδος τοποθετείται στο 1847, όταν ο Charles

[25] Georges Radet [1859-1941] υπήρξε ιστορικός και καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Bordeaux. Ενώ, το 1925 εκλέχτηκε μέλος της Ακαδημίας των Επιγραφών και των Γραμμάτων [Académie des inscriptions et des belles lettres, η οποία ιδρύθηκε το 1663 από τον Colbert]. Η βιογραφική πληροφορία που μας ενδιαφέρει όμως είναι η συμμετοχή του στις δραστηριότητες της Γαλλικής Σχολής των Αθηνών, καθώς από το 1884 αποτέλεσε μέλος της. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε που το 1901 εκδίδει το βιβλίο του *Η ιστορία και το έργο της Γαλλικής Σχολής των Αθηνών* [l'histoire et l'œuvre de l'Acadèmie Françaises d'Athènes] το οποίο είναι αφιερωμένο στον τότε διευθυντή της Γαλλικής Σχολής των Αθηνών *Théophille Homolle*, στους *φίλους* Αθηναίους, στους ιδρυτές της Σχολής [1846] *Théobald Piscatory, Narcisse-Achille de Salvandy* και *Joseph-Daniel Guigniaut*, στην *ένδοξη* προκάτοχο της Σχολής την *Γαλλική Σχολή της Ρώμης*, στην *εμπνεύστρια* και *προστάτιδα* της επιστημονικής ζωής *Ακαδημία των Επιγραφών και των Γραμμάτων* και στην *φιλόξενη φίλη* Ελλάδα. Με άλλα λόγια, ο Radet μπορεί να θεωρηθεί ως ο επίσημος ιστορικός της Γαλλικής Σχολής τόσο για την περίοδο που μας ενδιαφέρει, καθώς ήταν ενεργό μέλος και ως τέτοιο αφηγείται την ιστορία της, όσο και την κληρονομιά της Σχολής ως προς τους προκατόχους της, τους ιδρυτές της, αλλά κυρίως των ιδεών που καλούνται να πραγματωθούν μέσα από το έργο της.

[26] Ο Blouet είναι φανερά επηρεασμένος –ισχυρίζεται ο Gallois- από τον χάρτη του Barbié de Bocage [Γεωγράφος του υπουργείου εξωτερικών υποθέσεων]. [*Cartes et Plans : Manuscrits et Gravés de la bibliothèque géographique*, Paris, 1814]

Benoît Hase[27] επισκέπτεται την Δήλο και –όπως σχολιάζει ο Radet[28]- δεν προσέφερε παρά μια λογοτεχνική περιγραφή[29] των όσων συμβαίνουν-υπάρχουν στο νησί. Η τρίτη περίοδος τοποθετείται στο 1864, όταν ο Terrier ταξίδεψε στην Δήλο, όπου όμως, παρ' ότι είχε την απαραίτητη τεχνογνωσία και την υλική στήριξη από την σχολή, χωρίς την ύπαρξη χρημάτων και ανθρώπινου δυναμικού, δεν μπόρεσε να στελεχώσει μια ενδελεχή έρευνα. Ωστόσο, ο Terrier παρέμεινε στην Δήλο, για έναν μήνα μόνο, κατά τον οποίο «συνέγραψε ένα εξαιρετικό υπόμνημα, όπου παραθέτει ακριβέστατες παρατηρήσεις, συνοδευόμενες συχνά από διορατικές προτάσεις για ταυτίσεις των ερειπίων»[30]. Η τέταρτη περίοδος τοποθετείται στο 1873, όταν ο Lebègue έχοντας βρει την αναγκαία χρηματοδότηση, επιτυγχάνει να εγκαινιάσει τις ανασκαφές στην Δήλο στην περιοχή που βρίσκεται γύρω από το βουνό του Κύνθου και το κτίσμα που φέρει το όνομα η *φωλιά του δράκου*[31] και ισχυρίζεται πως πρόκειται για τον αρχαιότερο ναό του Απόλλωνα. Η πέμπτη και τελευταία περίοδος τοποθετεί το 1876, όταν ο Homolle[32],

---

[27] Charles Benoît Hase [1780-1864] υπήρξε Γάλλος φιλόλογος και αρχαιολόγος με ειδικότητα στην ελληνική παλαιογραφία, ενώ δίδαξε Νέα Ελληνικά στην Σχολή Ανατολικών Γλωσσών [1816] και Γερμανικά στην Πολυτεχνική Σχολή. Παράλληλα, εκλέχτηκε το 1824 μέλος της Ακαδημίας των Επιγραφών και των Γραμμάτων, ενώ ιδρύθηκε προς τιμήν του η έδρα της Συγκριτικής Γραμματικής στο Πανεπιστήμιο της Σορβόννης. Ωστόσο, εξαιρετικά ενδιαφέρουσα πληροφορία για την περίπτωση της Δήλου αποτελεί το γεγονός πως ο Benoît, πέρα από μια πολύ σημαντική φυσιογνωμία στον χώρο των Γραμμάτων, συμμετείχε στον Γαλλικό Στράτο που επενέβη στην Επανάσταση των Ελλήνων έναντι των Οθωμανών και *απελευθέρωσε* τον Ελλαδικό χώρο, ενώ στην συνέχεια αποτέλεσε μέρος της επιτροπής [1830-1837] για την σύσταση μιας τρίτης Επιστημονικής Αποστολής -έπειτα από την πρώτη Επιστημονική Αποστολή της Αιγύπτου του Γαλλικού Στρατού κατ' εντολή του Ναπολέοντα και υπό την εποπτεία του υπουργείου εξωτερικών [1798-1801], την δεύτερη Επιστημονική Αποστολή του Μοριά του Γαλλικού Στρατού κατ' εντολή του βασιλιά Καρόλου Χ [Charles X] και υπό την εποπτεία του υπουργείου εσωτερικών [1829-1833]- η οποία, υπό την εποπτεία του υπουργείου πολέμου και κατ' εντολή του μονάρχη Juillet, θα αποβιβαζόταν στην Αλγερία μαζί με τον Γαλλικό Στρατό [1839-1841] και θα μελετούσε και θα χαρτογραφούσε τον νέο τόπο. Πιο συγκεκριμένα, ο υπεύθυνος υπουργός αιτείται του Benoît, ζητώντας «μια αναφορά της κατάστασης της Αφρικής του Βορρά κατά την εποχή του αρχαίου της πολιτισμού και συγκεκριμένα της εποχής της Ρωμαϊκής *κυριαρχίας* σε αυτή την περιοχή. Επίσης, ζητάει μια δεύτερη αναφορά που οργανώνει τις έρευνες των ειδικών, τις δραστηριότητες των μηχανικών και των καλλιτεχνών, που θα έχουν ως υπευθυνότητα την συγκέντρωση στοιχείων για μια πλήρη περιγραφή αυτής της διάσημης γης, η οποία θα αποτελέσει, χάρη σε *ηρωικές* προσπάθειες, η *γαλλική* Αφρική.» [Joseph-Daniel Guigniaut, «Notice historique sur la vie et les travaux de Charles-Benoît Hase, membre de l'Académie», στο *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 11e année, 1867, σσ. 180-193].

[28] Georges Radet, *L'histoire et l'œuvre de l'Académie Françaises d'Athènes*, Paris : Albert Fontemoing, 1901, σ. 331.

[29] Henri Druon, «Charles Benoit», στο *Mémoires de l'Académie de Stanislas 1898*, 5éme Série Tome XVI, Nancy : Berger-Levrault, 1899, σσ. 1-102.

[30] Philippe Bruneau, Jean Ducat, *Οδηγός της Δήλου* (1965), μτφ. Ε. Δημητρακοπούλου, Π. Καρβώνης, Παρίσι : De Boccard, 2010[4], σ. 49.

[31] Η φωλιά του δράκου αποτέλεσε ένα αμφιλεγόμενο κτίσμα για τους επισκέπτες περιηγητές και ερευνητές. Ο Ross έβλεπε την είσοδο σε έναν περίβολο, ο Leake έναν θησαυρό, ο Tournefort έναν φύλακα, ο Spon την πόρτα μιας ακρόπολης και ο Lebégue έναν προφητικό άδυτον, τον αρχαιότερο ναό του Απόλλωνα. [J. Albert Lebègue, *Recherches sur Délos*, Paris : E. Thorin, 1876, σ. 49]

[32] Théophile Homolle [1848-1927] υπήρξε μέλος και διευθυντής της Γαλλικής Σχολής των Αθηνών. Παράλληλα, υπήρξε μέλος της Ακαδημίας των Επιγραφών και Γραμμάτων [Académie des inscriptions et belles-lettres] στην οποία εκλέχτηκε το 1892 και της Ακαδημίας Καλών Τεχνών [Académie des

απεσταλμένος από τον Albert Dumont, επισκέπτεται την Δήλο και εκκινεί την ερευνά από την αρχή. Αναζητά και εντοπίζει ένα ιερό και έναν εμπορικό κόμβο, καθώς γι' αυτόν όλη η ιστορία της Δήλου, είναι η ιστορία του ναού και του λιμανιού της. Ο Homolle, στην υπόθεση εργασίας μας, αποτελεί το πρόσωπο κλειδί στον σχεδιασμό της Δήλου, όπως την γνωρίζουμε σήμερα, καθώς ήταν ο πρώτος που την οραματίστηκε και κληροδότησε στους απογόνους του [χαρακτηριστικότερες είναι οι περιπτώσεις των Ardaillon και Convert και αργότερα του Bellot][33] την ιδέα και το πρόγραμμα του σχεδιασμού της. Επομένως, προκειμένου να εγκαινιάσει με την σειρά του, τις δικές του έρευνες στην νήσο, αγνοεί την συζήτηση περί της προτεραιότητας του ιερού έναντι του λιμανιού ή το αντίστροφο και στρέφεται στα αξιοσημείωτα ευρήματα των επισκεπτών που προηγούνται της Γαλλικής Σχολής και άρα σε αυτά της Επιστημονικής Αποστολής του Μοριά, η οποία επισκέφθηκε πρώτη –σύμφωνα με την προσέγγιση του σχεδιασμού- την Δήλο για να καταγράψει τα ερείπια του παρελθόντος, ενώ τοποθέτησε το Ιερό στον χάρτη, κατά τρόπο που αρμόζει στους επόμενους αρχαιολόγους.

Έχοντας όλα τα παραπάνω κατά νου και προκειμένου να μπορέσει να καταστεί φανερή η ιστορία του σχεδιασμού της Δήλου και άρα να αναδειχθεί το πνεύμα της ουτοπίας που κρύβεται πίσω από αυτόν, καθίσταται αναγκαία η εκκίνηση της έρευνας από την πρώτη περίοδο του σχεδιασμού. Έτσι, εκκινώντας από το εσωτερικό του κειμένου προς το εξωτερικό, και άρα από τα κείμενα των πρωταγωνιστών προς την κατανόηση του ιστορικού πλαισίου εντός του οποίου αυτά γράφονται, θα στραφούμε στην Επιστημονική Αποστολή του Μοριά και στην επίσκεψη της στην Δήλο.

Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΟΡΙΑ

Η επίσκεψη της Επιστημονικής Αποστολής του Μοριά στην Δήλο έχει εξαιρετικό σημασιολογικό περιεχόμενο, καθώς μέσα από τις παρατηρήσεις και τις καταγραφές της προέκυψε μια πλειάδα χρήσιμων πληροφοριών και ένας μικρός χάρτης [Εικόνα 5] χωρίς ιδιαίτερο γεωγραφικό ενδιαφέρον, κατά την διάρκεια μιας επίσκεψης, η οποία πραγματοποιήθηκε εκτός των προγραμματισμένων μελετών της Αποστολής.

Η Επιστημονική Αποστολή του Μοριά κατέφθασε στον Ελλαδικό χώρο το 1829 – κατόπιν εντολής της γαλλικής κυβερνήσεως και του αρμόδιου υπουργείου-

beaux-arts] στην οποία εκλέχτηκε το 1910, ενώ υπήρξε συνιδρυτής της Διεθνούς Ακαδημαϊκής Ένωσης [Union académique internationale] το 1919 και διευθυντής το διάστημα 1923-1927. Τέλος, υπήρξε διευθυντής των Εθνικών Μουσείων [Musées Nationaux].

[33] Βλ. παρακάτω.

προκειμένου να εκμεταλλευτεί την παρουσία των γαλλικών στρατευμάτων που είχαν καταλάβει τον Μοριά, για να στείλει μια επιτροπή ειδημόνων[34]. Τα γαλλικά στρατεύματα απέπλευσαν στην Πελοπόννησο προκειμένου να ενισχυθεί η εξέγερση των Ελλήνων απέναντι στους Οθωμανούς, γεγονός που οδήγησε στην ήττα των τελευταίων και την σύσταση του πρώτου Ελληνικού Έθνους.

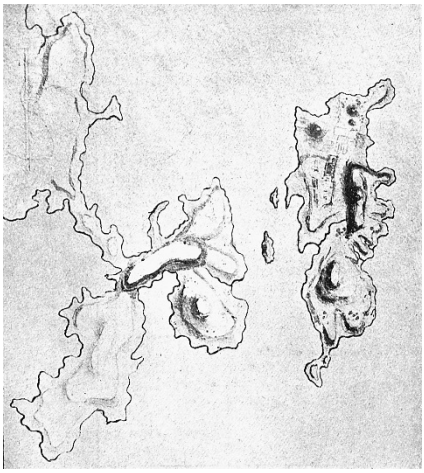

5 Abel Blouet, *Χάρτης της Δήλου*, 1829
[Paris, Bibl. de l'Ecole des Beaux-Arts]

Παρά την σχέση της όμως με τον γαλλικό στρατό, η Επιστημονική Αποστολή του Μοριά είχε έναν διαφορετικό ρόλο, καθώς βασικός στόχος της ήταν η προσφορά στα γράμματα και στις επιστήμες. Ως εκ τούτου, το Γαλλικό Ινστιτούτο –το οποίο ήταν αρμόδιο για τους τομείς αυτούς- ανέλαβε έναν συμβουλευτικό ρόλο για την σύσταση της Αποστολής, γεγονός που οδήγησε στον διορισμό, εκ μέρους του τμήματος καλών τεχνών, του αρχιτέκτονα Guilhaume Abel Blouet στον ρόλο του διευθυντή –υπεύθυνου για τους τομείς της αρχιτεκτονικής και της γλυπτικής- και στον διορισμό των συνεργατών του, τους αρχιτέκτονες Amable Ravoisié και Achille Poirot, τον λογοτέχνη Frédéric de Gournay και τον ζωγράφο ιστορικών

34 Η επιτροπή αυτή διαφοροποιείται αισθητά από αυτή του Ναπολέοντα, η οποία συνδέθηκε με την νίκη του επί της Ανατολής, όπου διέταξε την δημιουργία ενός μνημείου με μεγαλύτερη διάρκεια από τον χαλκό, aere perennius.

θεμάτων Félix Trezel. Κοινό χαρακτηριστικό όλων υπήρξε η κατάρτιση τους στην σχετική με την Ελλάδα βιβλιογραφία έως την στιγμή της εξέγερσης.[35]

Η παρέμβαση των γαλλικών στρατευμάτων στέφθηκε με επιτυχία, οδηγώντας στην μετονομασία της ελληνικής εξέγερσης σε ελληνική επανάσταση του 1821. Ωστόσο, το γεγονός αυτό δεν απαντά στο ερώτημα: για ποιο λόγο ο γαλλικός στρατός -κατ' εντολή της γαλλικής κυβερνήσεως- παρεμβαίνει σε αυτό τον πόλεμο για να απελευθερώσει τον Ελλαδικό χώρο και τους κατοίκους του, την ίδια ώρα που συνοδεύεται από μια Επιστημονική Αποστολή, η οποία χαρτογραφεί, μελετά και κάνει ανασκαφές; Τι αναζητά σε αυτό τον χώρο ο γαλλικός στρατός, η γαλλική κυβέρνηση και κατ' επέκταση, τι αναζητούν οι Γάλλοι;

Η απάντηση μπορεί να ερευνηθεί μέσα από τα κείμενα των ίδιων των πρωταγωνιστών της Επιστημονικής Αποστολής του Μοριά και συγκεκριμένα του Blouet, ο οποίος υπογράφει τα πορίσματα της Αποστολής στο όνομα της γαλλικής κυβέρνησης και του Βασιλέα.

Ο Blouet, σκιαγραφώντας τα πορίσματα των εργασιών της Επιστημονικής Αποστολής, αφηγείται τα ερεθίσματα τα οποία έθεσαν σε κίνηση αυτή την επίσκεψη. Πιο συγκεκριμένα, εκκινεί την αφήγηση του από το σημείο μηδέν της ιστορίας, δηλαδή από τα θεμέλια της. Στα θεμέλια αυτά, τοποθετεί μια *υπερβατική αρχή*, η οποία για τον Blouet θα μπορούσε να είναι ένας Χριστιανικός Θεός, ένας Εβραϊκός Θεός, περισσότεροι Θεοί ή κάτι άλλο. Όμως, επιλέγει να εκκινήσει την αφήγηση του υιοθετώντας ως υπερβατική αρχή και άρα *αρχή της ιστορίας*, τον *μύθο*.

Ο μύθος που επιλέγει, ναι μεν αναφέρεται στην Θεογονία του Ησίοδου, αλλά είναι σαφώς εμπλουτισμένος από τις αφηγήσεις του Ομήρου, ή ακόμα και ύστερων προσώπων, όπως ο Θουκυδίδης, ο Ηρόδοτος και ο Παυσανίας τους οποίους έχει μελετήσει και αξιοποιεί ως σημαντικές αφηγήσεις της αρχαιότητας. Πιο συγκεκριμένα όμως, αναφέρεται στον μύθο της γέννησης του κόσμου από το Χάος [καθώς το πνεύμα ή ο έρωτας βρίσκονταν κοιμώμενοι], όπου ο Δίας εγκαθιδρύει την Τάξη, την ίδια ώρα που έχει υπό την εξουσία του την Δικαιοσύνη, τις Αρετές, τις Μοίρες, τις Εποχές, τις Ώρες και όλες τις Ικανότητες. Ο μύθος αποτελεί κομβικής

35 Είχαν μελετήσει ιδιαίτερα την βιβλιογραφία σχετικά με την περιοχή Φιγαλεία [Phigalée] –αρχαία αρκαδική πόλη η οποία ανήκει στον σημερινό νομό Ηλείας- σύμφωνα με την αφήγηση του βαρώνου Stackelberg, σχετικά με την Ολυμπία [Olympie] και τα πεδία των Πλαταιών [champs de Platée] σύμφωνα με την αφήγηση του λόρδου Stanhope, και τις έρευνες για την Ελλάδα από τον ιππότη de Brônstedt. [Abel Blouet, Abel Blouet, *Expédition Scientifique de Morée, ordonnée par le Gouvernement Français: Architecture, Sculpture, Inscriptions et Vues du Péloponnèse, des Cyclades et de l'Attique*, Premier Volume, Paris: Firmin Didot Frères, Libraires, 1831, σ. XXII]

σημασίας σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής των ερευνών, καθώς ο Blouet εντοπίζει σε αυτόν μια ιδιαίτερη σχέση αντανάκλασης ανάμεσα σε αυτόν και στην καθημερινή ζωή των Ελλήνων της αρχαιότητας, γεγονός που πιστεύει ότι μπορεί να γίνει αντιληπτό και συνεπώς να αναδειχθεί μέσα από τις αναπαραστατικές τέχνες, της αρχιτεκτονικής, της γλυπτικής και της ζωγραφικής.

> Δεν μπορούμε να κρίνουμε την τέχνη των Ελλήνων παρά από τα συντρίμμια των μνημείων, τους ναούς τους, τα αγάλματα τους και τα ανάγλυφα τους, συχνά αποκομμένα από τις βάσεις τους, τα οποία αναπαριστούν δημόσιες γιορτές ή οικογενειακές σκηνές˙ από τους σκαλισμένους βράχους τους, από τα μετάλλια τους, από τις στήλες τους, από τα υπέρθυρα τους φορτωμένα με αναθέματα ή αφιερώσεις, από τους μύθους, από δημόσια διατάγματα και από κάποια σκεύη τα οποία βρίσκουμε μέσα στην μήτρα της γης.[36]

Τι είναι όμως αυτό που θέλει ή περιμένει να γίνει αντιληπτό; Είναι ένας πολιτισμός *γνήσιος* [pure] και *ευφυής* [intelligent], τα χαρακτηριστικά του οποίου αναδεικνύονται τόσο μέσα από κοινωνικά και πολιτιστικά δρόμενα τα οποία αναπαρίστανται στις παραπάνω τέχνες, όσο και μέσα από τα *ειπωμένα* προσώπων, όπως ο Σωκράτης, ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης, ο Λυκούργος και ο Αριστοφάνης, ή μέσα από *πεπραγμένα*, όπως τα έργα του Ανδριανού και οι νόμοι του Σόλωνα. Η νομοθεσία, η φιλοσοφία, η πολιτική, οι τέχνες, η μουσική, η ποίηση, το δημόσιο κήρυγμα και οι σοφοί αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας και του κοινού βίου.

Ο Blouet και οι Γάλλοι φαίνονται πεπεισμένοι για την γνησιότητα και για την ευφυΐα των Ελλήνων της αρχαιότητας, γεγονός που διατρέχει τα κείμενα των Γάλλων και επιβεβαιώνεται συνεχώς. Ωστόσο, όπως είναι αναμενόμενο, μια τέτοια ανάγνωση της αρχαιότητας σχετίζεται με την *έλλειψη* αυτής της λαμπρής στιγμής στην συνέχεια της ιστορίας. Η έλλειψη σχετίζεται άμεσα με την *απογοήτευση* που ακολούθησε την υποδούλωση των Ελλήνων υπό της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και την επικράτησή ενός άλλου *status quo*. Όμως, στην αλλαγή αυτή και άρα στην έλλειψη, αναγνωρίζεται μια ποιοτική διαφορά και η διαφορά αυτή χαρακτηρίζεται ως επιστροφή στην *βαρβαρότητα*.

> Βλέπουμε, από αυτή την προεπισκόπηση, -πως η Ελλάδα εισήλθε στην κοινωνική τάξη [l'ordre social], ποια είναι η πρόοδος της εξερχόμενη από την βαρβαρότητα, σε ποιο βαθμό μεγαλείου ανέρχεται στην σταδιοδρομία

[36] Abel Blouet, *στο ίδιο*, σ. I.

> όλων των ειδών δόξας και γιατί οι Ρωμαίοι, που την υποδούλωσαν, δεν ανέμεναν ποτέ αυτή την εικόνα; Πίστευαν πως κατά τις πρώτες στιγμές της δουλείας, το Ελληνικό πνεύμα, το οποίο εξακολουθούσε να είναι ζωντανό από τις αναμνήσεις της χαμένης ελευθερίας, βρισκόταν σε κατάσταση διέγερσης, αρκετά όμοια με εκείνη του νερού της θάλασσας μετά την καταιγίδα, και τους εγκατέλειψαν τις δάφνες των Μουσών, για να τους αποτρέψουν να σηκώσουν τα μάτια πάνω στις αλυσίδες τους.[37]

Εξερχόμενοι από την βαρβαρότητα, οι Έλληνες βρέθηκαν σε μια ιδιαίτερη κατάσταση δόξας, για να βρεθούν πάλι σε μια κατάσταση βαρβαρότητας. Η νέα αυτή κατάσταση βαρβαρότητας αναγνωρίζεται από τους συγγραφείς της αρχαιότητας και ειδικότερα από τον Στράβωνα[38] [το διάστημα της αλλαγής της εποχής : 64 π.Χ. – 24 μ.Χ.], ο οποίος αφηγείται την ιστορία της Ελλάδος και δίνει σύντομες περιγραφές των αρχαίων ελληνικών τόπων.

Η *Σπάρτη* [Sparte] αναγνωρίζεται ως ένα κράτος το οποίο είχε ως βασικές νομοθετικές αρχές τον πόλεμο, την υπερηφάνεια και τον φανατισμό για την ελευθερία.

Η *Ηλεία* [Elide] αναγνωρίζεται ως το ιερό των τεχνών, της γεωργίας και της ειρήνης, ενώ η πλούσια εξοχή και οι αρμονικές ακτές του Αλφειού αποτελούσαν μέρος συνεύρεσης για λαούς που φέρουν δεσμούς φιλίας και εγκαταλείπουν τα όπλα στον τόπο λατρείας του Δία.

Η Μεσσηνία [Messénie] θύμιζε στις ελεγείες[39] της το φευγαλέο καλό ενός ειρηνικού λαού, ο οποίος δεν μπόρεσε να αντισταθεί στις εκστρατείες του Σπαρτιατικού Στρατού.

Η Αχαΐα [Achaïe] τοποθετείται στην πλευρά από την οποία εμφανίστηκαν οι Ρωμαίοι για να υποδουλώσουν την Ελλάδα και ως εκ τούτου καταγράφονται οι νίκες και η σοφία των συμβουλίων της.

Η Κόρινθος [Corinthe], σχετίζεται με το εμπόριο ανάμεσα στις δυο θάλασσες και χαρακτηρίζεται από την χλιδή την πολυτέλεια και τις εταίρες.

---

[37] Abel Blouet, *στο ίδιο*, σ. II.

[38] Strabonis, *Rervm Geographicarvm Libri XVII*, Tomvs Tertivs, Lipsiae: in Libraria Weidmania, MDCCXCVI, Βιβλία Όγδοο, Ένατο και Δέκατο.

[39] Ελεγεία: αρχαίο ποίημα που γραφόταν σε δίστιχες στροφές αποτελούμενες από ένα εξάμετρο και ένα πεντάμετρο και αναφέρονταν σε ποικίλα θέματα [πολεμικά, ερωτικά, πολεμικά, κα]. [Γεώργιος Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 1998]

Η Αργολίδα [Argolide] χαρακτηρίζεται από τους βασιλείς της, των οποίων οι επικοί θρίαμβοι και οι ποιητές μετέδιδαν τα κατορθώματα, τις νίκες, τις μεγάλες κακοτυχίες και τους ηρωισμούς.

Η Επίδαυρος [Epidaure] όντας προστατευμένη από τον γιο του Απόλλωνα Ασκληπιό και από την Υγεία, παρείχε συμβουλές, φροντίδα και άσυλο στους ανθρώπους για τις ασθένειες που τους ταλαιπωρούσαν.

Η Αρκαδία [Arcadie] χαρακτηρίζεται ως μητέρα των γόνιμων ποταμών της χερσονήσου των Πελόπων [Pélops], και της αποδίδεται η τιμή να έχουν γεννηθεί σε αυτήν θεοί και να είναι το οχυρό των Πελασγών[40] [Pélasges], οι οποίοι προετοίμασαν την κοινωνική τάξη συγκεντρώνοντας σε περίκλειστες πόλεις τον λαό ο οποίος μέχρι τότε περιπλανιόταν.

Η Σικυωνία [Sicyonie] χαρακτηρίζεται ως φέρουσα μια αξεπέραστη λάμψη μέσα σε όλες τις αυτονομίες της, τις σχολές ζωγραφικής και γλυπτικής, των οποίων τα έργα τέχνης είχαν απήχηση σε όλες τις πόλεις και μαγνήτιζαν ανθρώπους ερωτευμένους με την Πατρίδα, ενθουσιασμένους με την αρετή και διαμορφωμένους μέσα σε μια θεϊκή παράδοση, χωρίς την οποία δεν θα μπορούσε να υπάρχει ούτε κοινωνία ούτε καλοσύνη στην γη. Μια αναζωογονητική κουλτούρα της οποίας τα θαύματα των τεχνών έκαναν την Πελοπόννησο πλουσιότερη και αποτελούσαν το άνοιγμα ενός τεράστιου πολιτισμού.

Φυσικά, κομβικό ρόλο σε μια αφήγηση της αρχαιότητας αποτελεί η Αττική [Attique] και ιδίως η Αθήνα, η οποία αποτέλεσε πέρα από κοιτίδα του πολιτισμού και έναν πολύ σημαντικό εμπορικό κόμβο ανάμεσα στην Πελοπόννησο και στα νησιά του Αιγαίου μέσω του λιμανιού του Πειραιά.

Η Αττική συνδέεται με τον Άρειο Πάγο, την Ακαδημία του Πλάτωνα, το Λύκειο του Αριστοτέλη και φυσικά τον Παρθενώνα [Panthéon–Parthénon], ο οποίος βρίσκεται σε υπερυψωμένη θέση και ξεπερνά σε *ομορφιά* κάθε άλλο κτίσμα.

Σε αυτή την αφήγηση, η Ελλάδα υμνείται ως ο τόπος του φωτός και του πολιτισμού. Ο τόπος όπου βασιλεύει η Ισότητα, η Δημοκρατία και η Ελευθερία. Όμως, για να

[40] Οι Πελασγοί [είναι σχεδόν καθολική άποψη] αποτελούσαν μια φυλή ή ένα έθνος ισχυρό και αρχαίο το οποίο είχε εξαπλωθεί σε όλη την Ελλάδα, αλλά κυρίως στην Θεσσαλία, στην περιοχή που καλείται Αιολίδα. Ο Έφορος [Éphore] κλίνει να πιστεύει πως οι πρώτοι Πελασγοί ήταν στρατιώτες αρκαδικής καταγωγής, οι οποίοι δίνουν το όνομα τους σε ποικίλους συντρόφους οι οποίοι συνδέονται με το παράδειγμα των πρώτων με την ασχολία των όπλων. [Strabonis, *Rervm Geographicarvm Libri XVII*, Tomvs Primvs, Lipsiae: in Libraria Weidmania, MDCCXCVI, Βιβλίο Πέμπτο, Κεφ. Β', σ. 126-127.]

έχει νόημα ύπαρξης ένας τέτοιος τόπος, ή καλύτερα για να μπορεί να αποτελεί βασικό διακύβευμα ή να αποτελεί στόχο, καθίσταται αναγκαία η ουτοπική λειτουργία του ως προς κάτι *άλλο* δυστοπικό. Η κατασκευή της διαφοράς και άρα της ετερότητας στην βάση της ευτοπίας και της δυστοπίας, αποτελεί κομβικής σημασίας για την Επιστημονική Αποστολή του Μοριά, καθώς αναζητούν τον τόπο του φωτός και του πολιτισμού έναντι του *άλλου*. Το *άλλο* λοιπόν δεν θα μπορούσε να μην είναι οι λαοί της βαρβαρότητας, οι οποίοι προσωποποιούνται στον 19ο αιώνα στους Οθωμανούς, αλλά όπως αναφέρει και ο Blouet, εμφανίστηκαν κατά τους πρώτους αιώνες της εποχής μας [έπειτα από την γέννηση του Χριστού]. Οι πρώτοι βάρβαροι είναι οι αυτοκράτορες της Κωνσταντινούπολης και οι Σουλτάνοι που τους διαδέχθηκαν. Τι πρέπει να γίνει λοιπόν σε έναν τόπο στον οποίο έζησε ο βασιλιάς των βασιλιάδων ο Αγαμέμνων και πλέον βρίσκεται υποδουλωμένος υπό των Οθωμανών;

Το πνεύμα των Ελλήνων, όπως το περιγράφει ο Blouet, απομονώνοντας και συνθέτοντας τις πηγές της αρχαιότητας που τον ενδιαφέρουν, δεν είναι άλλο, από αυτό που ηχεί ως το *πρελούδιο* των τεχνών. Έτσι, για την Επιστημονική Αποστολή του Μοριά η αναζήτηση της Ελληνικής αρχαιότητας, δεν φαντάζει μια ουτοπική αναζήτηση, καθώς ηχεί ακόμα γι' αυτούς και αποτελεί τον κοινό τόπο μεταξύ λαών. Η συγκεκριμένη αρχαιότητα *είναι* για τους Γάλλους το σημείο επικοινωνίας μεταξύ λαών, πολιτισμών και ιδεών.

Ο ισχυρισμός αυτός δεν είναι άλλος από τον ισχυρισμό ότι το πνεύμα του Διαφωτισμού αναζητεί τις ρίζες του στο πνεύμα της Ελληνικής Δημοκρατίας. Όμως, μια τόσο γενική πρόταση ακόμα και αν δεν στερείται εγκυρότητας, σίγουρα για τους Γάλλους του 19ου αιώνα στερείται αληθοτιμής, καθώς δεν υπάρχει κανενός είδους τεκμήριο που να την στηρίζει. Ως εκ τούτου, προέκυψε η ανάγκη ανεύρεσης ή κατασκευής ενός τέτοιου τεκμηρίου, το οποίο ο Blouet, ως υπεύθυνος για την αρχιτεκτονική και την γλυπτική, το εντοπίζει στην τέχνη του *κτίζειν*, μέσα στην οποία παρουσιάζεται μια πολυπλοκότητα γενικών κανονικοτήτων, οι οποίες δεν έχουν άλλη αρχή από τις εμπνεύσεις ενός διεθνούς ενστίκτου.

> Συνεπώς, αφού αναλύσουμε, από την οπτική της αρχιτεκτονικής διαφορετικούς λαούς, η οποία θα αποτελέσει ένα σώμα της ιστορίας, θα ανακαλύψουμε τόσο μεγάλους διαχωρισμούς χρόνων και τόπων, που θα είναι αδύνατο να παραχωρήσουμε την παραγωγή τους και την αίσθηση τους σε κάποια μέθοδο, είτε αφαιρετική, ή χρονολογική. Όμως, χωρίς να ασπαστούμε αυτή την καθολικότητα, εάν περιοριστούμε στην ελληνική αρχιτεκτονική, η οποία έγινε αυτή της Ευρώπης, και ενός μεγάλου

> αριθμού άλλων χωρών, δεν θα βρούμε πάρα πολλές δυσκολίες στο να υποβάλλουμε τον ολοκληρωτισμό των γνώσεων που διαθέτουμε σε ένα απλό σύστημα μιας ιστορικής τάξης. Μέσα στα ερείπια των αρχαίων μνημείων πρέπει να μελετηθεί η αρχιτεκτονική, διότι δεν ξαναφτιάχνονται τα κτήρια. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο που ο Κωνσταντίνος προσπάθησε να μεταφέρει κολόνες ενός τέτοιου λαμπρού πολιτισμού στην Ρώμη, προκειμένου να αντικατασταθεί η επάξια πρωτεύουσα του κόσμου Ελλάδα [Hellade].[41]

Οι άνθρωποι και οι ερασιτέχνες δεν έχουν στοχαστεί αρκετά επάνω στην φύση και το αντικείμενο της αρχιτεκτονικής. Η τέχνη αυτή δεν είναι, όπως η ποίηση, η ζωγραφική, η γλυπτική, η μουσική ˙ δεν είναι ένα πράγμα καθαρής ευχαρίστησης, το οποίο μπορεί να υποστεί όλες τις πιθανές εκφάνσεις της φαντασίας. Φαίνεται, από αυτή την παρουσίαση, πως οι Έλληνες προχωρούν και μέσω ποιων αναζητήσεων πέτυχαν την τελειότητα, διότι δεν είχαν κανέναν να ακολουθήσουν, ή να μιμηθούν και έφτιαξαν μόνοι τους τους οδηγούς και τους δασκάλους τους. Υιοθετώντας τις εικαστικές τέχνες, ως σταθερό και πραγματικό μοντέλο, την φύση και την μορφή του ανθρώπινου σώματος, συνειδητοποίησαν -για τον Blouet- την αρχή του Αριστοτέλη: *η ομορφιά δεν είναι άλλο πράγμα από την τάξη του μεγαλείου*.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο Blouet δεν διστάζει να καταδείξει τα πρόσωπα τα οποία είναι υπαίτια για τα αρχιτεκτονικά μεγαλεία της αρχαιότητας και τα έργα των οποίων συνέβαλαν καταλυτικά στην επίτευξη της τελειότητας. Το πρώτο πρόσωπο είναι ο Δαίδαλος, ο οποίος θεωρείται ως ο σημαντικότερος αρχιτέκτονας της μυθολογίας, παρ' ότι στις δεξιότητες του καταγράφονται και η γλυπτική και η κατασκευή πλοίων. Το δεύτερο πρόσωπο είναι ο Ερυσίχθονας ο Αθηναίος, γιος του Κέκροπα, στον οποίο αποδίδεται η έναρξη της κατασκευής του ναού του Απόλλωνα στην Δήλο.

> Ο ναός του Απόλλωνα θα κτιστεί με έξοδα όλης της Ελλάδας και θα γίνει ένα από τα ομορφότερα κτίσματα του κόσμου. Όμως, πρέπει να θεωρήσουμε πως ο Ερυσίχθονας σχεδίασε μόνον κάποια *όρια* [enceinte], ή ίσως κάποιο *ιερό* [hiéron] ˙ ό,τι χρειαζόταν για έναν Ερμή [Hermès], ή για κάποιες τραχιές πέτρες, τις οποίες λάτρευαν τότε στην θέση όπου κτίστηκε έπειτα ο φημισμένος ναός αφιερωμένος στον γιό της Λητούς.[42]

[41] Abel Blouet, *στο ίδιο*, σ. XI.
[42] Abel Blouet, *στο ίδιο*, σ. XIII.

Ωστόσο, για τον Blouet, η αρχιτεκτονική συνδέεται άμεσα με την τέχνη της γλυπτικής, καθώς η δεύτερη μπορεί και προσφέρει στην πρώτη λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της να εκφράζεται με διαφορετικούς τρόπους, να πολλαπλασιάζει την φόρμα, να συνδυάζει στοιχεία και κατά συνέπεια να μπορεί να χαρακτηρίζει την τάξη και να αναδεικνύει τον προορισμό και την λειτουργία κάθε κτίσματος.

Ο γλύπτης που ξεχωρίζει σε αυτή την συζήτηση, δεν είναι άλλος από τον Φειδία. Ο Φειδίας, ο οποίος έλαμψε την εποχή του Περικλή, αφού δημιούργησε το *χρυσελεφάντινο άγαλμα της Αθηνάς* [Minerve] [43] στον Παρθενώνα, βρέθηκε κυνηγημένος στην Ηλεία να δημιουργεί –για να εκδικηθεί τους διώκτες του- στις όχθες του Αλφειού το *άγαλμα του Ολυμπίου Διός*. Φυσικά, το δημιούργημα του αυτό, παρ' ότι *κρίθηκε ομόφωνα ως ένα θαύμα της τέχνης*[44], δεν ήταν αρκετό για να αποτρέψει τον αλυσοδεμένο θάνατο του. Σε κάθε περίπτωση, τόσο το Άγαλμα του Φειδία, όσο και ο ναός του Λίβωνα που το περιβάλλει, αποτελούν έργα με εξαιρετικό σημασιολογικό περιεχόμενο, καθώς όχι μόνον δημιουργήθηκαν την πιο λαμπρή εποχή των τεχνών της αρχαιότητας και αποτελούν έναν εξαιρετικό συνδυασμό αρχιτεκτονικής και γλυπτικής –ακριβώς όπως επιθυμεί ο Blouet- αλλά σχετίζονται άμεσα και με το πνεύμα των Ολυμπιακών Αγώνων. Σύμφωνα με τον Παυσανία, τόσο ο ναός όσο και το άγαλμα του Διός φέρουν τα σημάδια της λαμπερής αυτής εποχής, καθώς το ένδυμα της γλυπτικής μετατρέπει το κτίσμα σε μια ιδιότυπη μορφή γραφής η οποία αποτυπώνει το ιστορικό συγκείμενο μέσα στο οποίο αρθρώθηκε. Πιο συγκεκριμένα, είτε μέσω ανάγλυφων, γλυπτών, επιγραφών στον θρόνο του αγάλματος ή άλλων μορφών αναπαράστασης, το κτίσμα αυτό αφηγείται την υπερβατική μυθική αρχή τοποθετώντας από τις Ώρες και τις Αρετές, τον Πέλοπα, τους ήρωες της αρχαιότητας, τον Δία, ή τον θεό του φωτός Απόλλωνα, μέχρι την ανθρώπινη κατάσταση –η οποία απεικονίζεται με την μορφή των Ολυμπιονικών και των επιτευγμάτων τους- καταδεικνύοντας την ζωή στην περιοχή της Ηλείας και κληρονομιά των Ολυμπιακών Αγώνων από τους ήρωες της.[45] Το γεγονός λοιπόν ότι κατά την λαμπρότερη εποχή των τεχνών εκπροσωπείται και αναπαρίσταται η υψηλότερη μορφή έκφρασης του αρχαίου ελληνικού πνεύματος –δηλαδή της δημοκρατίας, της ισότητας, της ελευθερίας και της αδελφοσύνης των Ολυμπιακών Αγώνων- είναι το στοιχείο εκείνο το οποίο αναζητεί και η Επιστημονική Αποστολή του Μοριά. Επομένως, αν υπάρχει κάτι το

[43] Κικέρων [Cicéron], Γάιος Πλίνιος Σεκούνδος [Pline], Πλούταρχος [Plutarque], Παυσανίας [Pausanias]
[44] Abel Blouet, *στο ίδιο*, σ. XV.
[45] Pausanias *ou Voyage Historique de la Grèce*, Τόμος Πρώτος, μτφ. M. l'Abbé Gedoyn, Chanoine de la Sainte-Chapelle, Abbé de Baugenci, de l'Académie Françoise et de l'Académie des inscriptions et des Belles-Lettres, Paris: F. G. Quillau, 1731, Livre Cinquième: Voyage de l'Elide, κεφ. X-XI, σσ. 429-436, και, Παυσανίας, *Ελλάδος Περιήγησης, Ηλιακά*, μτφ. Α. Ταταράκη, Αθήνα: Κάκτος, 1992, Ηλιακά Α, Κεφ. 10-11, σσ. 67-81.

οποίο αναζητά ο Γαλλικός Στρατός και η Επιστημονική Αποστολή, αυτό είναι ένα τεκμήριο της αρχαιότητας για την καταγωγή του πνεύματος του Διαφωτισμού, ο οποίος εμπνέεται από αυτή. Ποιο τεκμήριο όμως φέρει μεγαλύτερη βαρύτητα από αυτό της δημιουργίας, των τεχνών, της δημοκρατίας και των Ολυμπιακών Αγώνων, το οποίο τοποθετείται από τον Παυσανία στην εποχή του Χρυσού αιώνα του Περικλή; Ποιο τεκμήριο φέρει μεγαλύτερη βαρύτητα από αυτό το οποίο ανασκάπτουν και βρίσκουν οι Γάλλοι αρχαιολόγοι, αρχιτέκτονες και ιστορικοί της Αποστολής του Μοριά[46] στην Ολυμπία –ακολουθώντας τις περιγραφές του Παυσανία- και δεν είναι άλλο από τον ναό του Ολυμπίου Διός στην Ηλεία, πλάι στο Στάδιο των Ολυμπιακών Αγώνων, όπου κάποτε βρισκόταν και θαυμαζόταν το άγαλμα του Φειδία. [Εικόνα 6]

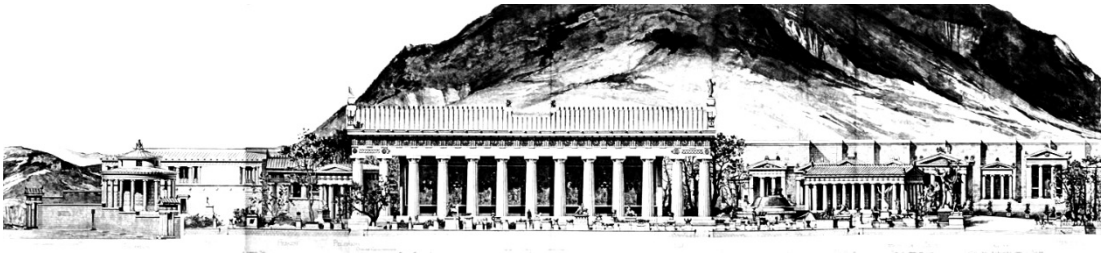

6 Victor Laloux, *Αποκατάσταση του ναού του Ολυμπίου Διός* [τομή], 1890

Οι Γάλλοι λοιπόν στελεχώνουν την Αποστολή τους και αναζητούν ένα τεκμήριο για το πνεύμα της Ελληνικής αρχαιότητας. Έχουν μια συγκεκριμένη αντίληψη για το πνεύμα αυτό και, παρά το όποιο ιστορικό περιηγήσεων και επισκέψεων του Ελλαδικού χώρου μέχρι το 1829, εντοπίζεται στις αφηγήσεις της Ρωμαϊκής Εποχής και του Στράβωνα. Όμως η αφήγηση του Στράβωνα, όσο ενδιαφέρουσα και πληροφοριακή και να είναι, ανήκει περισσότερο σε μια μυθολογική ή και προφορική παράδοση, καθώς ο ίδιος δεν είχε επισκεφθεί ποτέ τα μέρη στα οποία αναφέρεται. Παρότι όμως η αφήγηση του δεν προσφέρεται για μια *ακριβή* ή *έγκυρη* αφήγηση της ιστορίας του Ελλαδικού χώρου, σε μια εποχή κατά την οποία τα πάντα είναι ισοπεδωμένα από την εισβολή των Ρωμαίων, παρέχει πολύ χρήσιμες

[46] Σχέδια στο *Société de correspondance archéologique,* σ. 6i, M. Ch. Lenormant, *Société de correspondance archéologique*, bulletin n° II, Πρώτος Τόμος, Φεβρουάριος 1832, σ. 17, και M. Forchhammer, *Société de correspondance archéologique*, bulletin n° III, Πρώτος Τόμος, Μάρτιος, 1832, σ. 33.

πληροφορίες στην Αποστολή του Μοριά για τον τρόπο που ήταν γνωστή η αρχαιότητα και οι μύθοι της κατά τα πρώτα Ρωμαϊκά χρόνια. Συνεπώς, ναι μεν η Ελλάδα την οποία αναζητούν οι Γάλλοι τον 19ο αιώνα εκκινεί από την αφήγηση του Στράβωνα[47], αλλά τελικά αναζητεί να εστιάσει κάπου αλλού, που να υπάρχει κάτι περισσότερο από μια αφήγηση της προφορικής παράδοσης. Έτσι, εστιάζει στην αφήγηση του Παυσανία. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην ποιοτική διαφορά ανάμεσα στους δυο γεωγράφους, καθώς όπως αναφέρθηκε ο Στράβων δεν έχει επισκεφθεί τον Ελλαδικό χώρο, ενώ ο Παυσανίας είχε περιηγηθεί σε αυτόν. Κατά συνέπεια, ο Παυσανίας αφηγείται την περιήγηση του κατά το τέλος του 2ου αιώνα, κατά την οποία παρ' ότι βρίσκει κατεστραμμένες πόλεις σε έναν τόπο που δεν είναι ελεύθερος, καταγράφει μνημεία και έργα των πιο φημισμένων καλλιτεχνών της αρχαιότητας. Με λίγα λόγια, ο Παυσανίας όταν περιηγείται της Ελλάδος, δεν βρίσκει την μεγάλη καταστροφή που αφηγείται ο Στράβων, αλλά βρίσκει τα *ορατά* σημάδια ενός *υποδουλωμένου λαμπρού* πολιτισμού.

Η εστίαση αυτή στον Παυσανία καθίσταται φανερή όταν μελετήσει κανείς τόσο τους χάρτες που αξιοποίησαν οι Γάλλοι τον 19ο αιώνα όσο και τις μελέτες που τους συνόδευαν. Ο Gosselin[48], μελετά τον 18ο αιώνα τους αρχαίους γεωγράφους και αξιοποιεί τις μετρήσεις τους για να αποκαταστήσει τους χάρτες της αρχαίας Ελλάδας [χαρακτηριστικότερη ίσως είναι η περίπτωση του Στράβωνα] [Εικόνα 7]. Όμως, λαμβάνοντας υπόψιν το γεγονός ότι ο Στράβων δεν επισκέφθηκε ποτέ την Ελλάδα σε αντίθεση με τον Παυσανία, οι Γάλλοι αναζητούν τελικά μια Ελλάδα στην οποία ανήκει μόνον η Πελοπόννησος και η Αττική. Η Ελλάδα των Γάλλων δεν περιλαμβάνει τις Κυκλάδες ή την Κρήτη των μύθων. Περιλαμβάνει μόνον ό,τι βρήκε ο περιηγητής Παυσανίας.

Μπορεί λοιπόν ο Στράβων να αποτέλεσε την αρχή της αφήγησης με την γεωγραφία του, όμως για τους Γάλλους ο Παυσανίας *πήγε*, *είδε* και *γνώρισε*. Ωστόσο, και οι δυο αφηγήσεις συνοδεύονται από μια ερμηνεία από την θέση της βαρβαρότητας απέναντι στην λαμπρή Ελλάδα. Έτσι, όταν καταγράφεται η αρχαιότητα και τα

[47] Στην Ελλάδα του Στράβωνα περιλαμβάνονται η Ηλεία, η Λακωνία, η Μεσσηνία, η Αρκαδία, η Αχαΐα, η Αργολίδα, η Αττική, η Φωκίδα, η Λοκρίδα, η Βοιωτία, η Αιτωλία και η Ακαρνανία και τα κοντινά σε αυτές νησιά, η Θεσσαλία, η Εύβοια, η Κρήτη, οι Κυκλάδες και οι Σποράδες. [Strabonis, *Rervm Geographicarvm Libri XVII*, Tomvs Tertivs, Lipsiae: in Libraria Weidmania, MDCCXCVI, Βιβλία Όγδοο, Ένατο και Δέκατο]

[48] Pascal-François-Joseph Gosselin [1751-1830] υπήρξε Γάλλος Γεωγράφος, Βιβλιοθηκάριος και μέλος της Ακαδημίας των Επιγραφών και των Γραμμάτων. Το έργο του περιστρέφεται γύρω από την μελέτη αρχαίων Ελλήνων γεωγράφων, ενώ εξαιρετικής σημασίας αποτέλεσε η προσπάθεια αποκατάστασης, μέσω αυτών, της μορφής των αρχαίων εδαφών. [*Géographie des Grecs analysée, ou les Systèmes d'Ératosthènes, de* Strabon *et de* Ptolémée *comparés entre eux et avec nos connaissances modernes, ouvrage couronné par l'Académie des Inscriptions et des Belles Lettres*, Paris: Didot l'Aîné, 1790].

μνημεία της, καταγράφεται και η κατάσταση την οποία βρίσκουν, ή δεν βρίσκουν, οι επισκέπτες της Ελλάδας μέχρι το 1829.

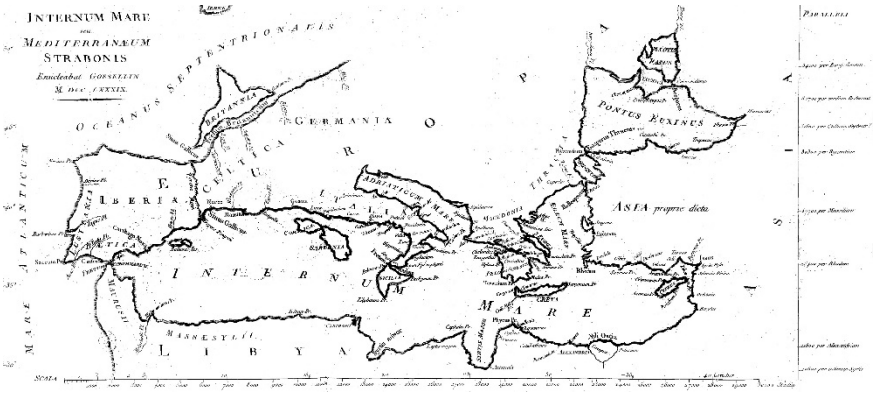

7 Pascal Gosselin, *Ο χάρτης της Μεσογείου του Στράβωνα,* 1790

Πρόκειται για τις καταστροφές της βαρβαρότητας που προκλήθηκαν στα μνημεία της Ελλάδας [Grèce] από τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο και τους διαδόχου του. Πρόκειται για την βαρβαρότητα, η οποία στις γαλλικές αφηγήσεις προσωποποιείται και αναφέρεται με κάθε τρόπο στην Ανατολή και ειδικότερα στους Οθωμανούς, τους οποίους ήρθαν να πολεμήσουν.

> Όλα αυτά δεν προκαλούν παρά σύγχυση για την Ελλάδα [Hellade], για την οποία γνωρίζουμε μόνον τις αντιξοότητες, έως τα τέλη του 18ου αιώνα. Ως εξιλέωση για την νίκη τους, οι Έλληνες φαίνονται καταδικασμένοι σε μια αιώνια σκλαβιά˙ δεν υπάρχει πλέον στην Ανατολή φως πέρα από αυτό του ηλίου, προορισμένο να φωτίζει τα ερείπια, τους τάφους και να ζωντανεύει ορισμένες σοδειές κατάλληλες για να θρέψουν μια μπάσταρδη φυλή ανθρώπων. Οι Έλληνες υπήρξαν τόσο κακότυχοι, κάθε φορά που προσπαθούσαν να σπάσουν τις αλυσίδες τους, ώστε εμφανίζονται να υιοθετούν ως κανόνα συμπεριφοράς, την σημασία της τούρκικης παροιμίας, πως για να είναι κανείς ήσυχος, πρέπει να είναι κουφός, τυφλός και βουβός. Όμως, απείχαν σημαντικά από το να είναι αναίσθητοι στο όνομα των υποταγμένων σκλάβων και η εθνική αφύπνιση η οποία έκρουσε ως κραυγή της ελευθερίας, παρουσιάστηκε με το

> κάψιμο της Πάτρας, απεδείχθη στο πρόσωπο όλου του κόσμου. Το προνόμιο της διάνοιας έχει κάτι το θεϊκό˙ συμμετέχει στην αθανασία. Πρέπει πάντοτε να κοιτάμε προς την Ελλάδα, όταν θέλουμε να μιμηθούμε έναν μεγάλο άνδρα, ή να θυμηθούμε μια ευγενή ανάμνηση. Μόλις ξέφυγε από την βαρβαρότητα, η Δύση έστρεψε την προσοχή της προς την Πελοπόννησο και την Αττική.[49]

Για τον Blouet λοιπόν και κατ' επέκταση για τους Γάλλους, η απελευθέρωση της Ελλάδας συνοδευόμενη από την ανακάλυψη της αρχαιότητας, δεν συμβολίζει απλώς, αλλά αποδεικνύει την ύπαρξη ενός τόσο λαμπρού πολιτισμού στην αρχαιότητα, ο οποίος μπορεί να τεκμηριώσει την Δύση του 17ου, του 18ου και του 19ου αιώνα. Με λίγα λόγια, να επικυρώσει την υπερβατική αρχή που ο ίδιος έχει θέσει, δηλαδή τον μύθο, ο οποίος πλέον νοηματοδοτεί την ίδια την ύπαρξη των ανθρώπων του Διαφωτισμού.

Το γεγονός αυτό λαμβάνει και την ανάλογη θεσμική κατοχύρωση, όταν κατά την επιστροφή του Blouet και των συνεργατών του στο Παρίσι το 1831, ο εκπρόσωπος του Γαλλικού Ινστιτούτου[50] γενικότερα και της Ακαδημίας των Καλών Τεχνών ειδικότερα Raoul-Rochette, εκφωνεί έναν δημόσιο λόγο, προκειμένου να διακηρύξει τα πορίσματα των αρχιτεκτονικών και των γλυπτικών ερευνών της Επιστημονικής Αποστολής στην Ελλάδα και να ευχαριστήσει τους πρωταγωνιστές ειδικότερα και όσους συμμετείχαν γενικότερα.

> Η αποστολή αυτή δεν προσέφερε μόνον την ανακάλυψη του ναού του Ολυμπίου Διός και την ύπαρξη ορισμένων θραυσμάτων γλυπτικής του που τον διακοσμούσαν, αλλά πρόκειται για ένα αποτέλεσμα τόσο πολύτιμο για την τέχνη και την επιστήμη [...]. Οι εργασίες αυτές που ανέλαβαν οι καλλιτέχνες μας, σχεδόν σε όλα σημεία του Μοριά, όπως και στις αρχαίες πόλεις των οποίων τα χαλάσματα ερεύνησαν, μέτρησαν τα

[49] Abel Blouet, *στο ίδιο*, σ. XVII.

[50] Η Επιτροπή του Γαλλικού Ινστιτούτου που είναι υπεύθυνη για την Επιστημονική Αποστολή του Μοριά αποτελείται από τους: *Georges Cuvier* [Γάλλος ανατόμος, ο οποίος κατέχει την θέση του Καθηγητή Συγκριτικής Ανατομίας στο μουσείο φυσικής ιστορίας, είναι καθηγητής στο Collège de France, μέλος της Ακαδημίας των Επιστημών στην οποία τελεί γραμματέας για τις φυσικές επιστήμες, μέλος της Royal Society και μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Κράτους (Conseil d'état)], *Geoffroy Saint-Hilaire* [Γάλλος Ζωολόγος, ο οποίος κατέχει την θέση του Καθηγητή Ζωολογίας στο μουσείο φυσικής ιστορίας, ενώ συμμετέχει το 1798 στην Επιστημονική Αποστολή της Αιγύπτου η οποία συνοδεύει τον Γαλλικό Στρατό του Ναπολέοντα] για την Ακαδημία των Επιστημών, *Benoît Hase* και *Raoul-Rochette* για την Ακαδημία των Επιγραφών και των Γραμμάτων και *Charles Percier* [αρχιτέκτονας ο οποίος κέρδισε το Grand Prix της Βασιλικής Ακαδημίας της Αρχιτεκτονικής το 1786 και προσωπικός αρχιτέκτονας του Ναπολέοντα] και *Jean-Nicholas Huyot* [αρχιτέκτονας ο οποίος κέρδισε το Grand Prix της Βασιλικής Ακαδημίας της Αρχιτεκτονικής το 1807 και συμμετείχε στην οικοδόμηση της Αψίδας του Θριάμβου] για την Ακαδημία των Καλών Τεχνών.

ερείπια και έσωσαν όσα μπορούσαν και εξαρτιόνταν από αυτούς, τα τελευταία υπολείμματα που έμειναν, τα τελευταία που επιβίωσαν της καταστροφής και της φθοράς, όπως οι όμορφοι πίνακες, όπως οι μελέτες ειδημόνων, όπου η σύγχρονη τέχνη, όπου το γαλλικό πνεύμα έχουν αναφερθεί, για να το πούμε έτσι, με την παρουσία και την επιθυμία της ιδιοφυίας της αρχαιότητας, σε ένα έδαφος γεμάτο αναμνηστικά από την Ελλάδα, δεν είναι αυτά τα αποτελέσματα μιας πραγματικής αξίας; [...] Εκκρεμεί ένα τελευταίο καθήκον για να εκπληρώσει το Ινστιτούτο, είναι να αποτιμήσω φόρο τιμής για τον ζήλο και την ικανότητα που επέδειξε ο τομέας αρχιτεκτονικής της Επιστημονικής Αποστολής του Μοριά στην ανασκαφή της Ολυμπίας, η οποία μας έδωσε τόσο σημαντικά αποτελέσματα και κατά την διάρκεια των υπόλοιπων εργασιών της τις οποίες είχε αναλάβει κατά τις έρευνες της. [...] Εφόσον η φροντίδα την οποία η επιτροπή της αρχιτεκτονικής αφιέρωσε στην δημοσίευση των ανακαλύψεων κερδίσει την ψήφο των ατόμων που ενδιαφέρονται για τις καλές τέχνες, θα έχει εξαπατηθεί ευχάριστα έχοντας δικαιολογήσει την τιμητική επιλογή την οποία κάναμε στα μέλη της, αποδίδοντας την δόξα της εργασίας τους στην Γαλλία, η οποία αφού απελευθέρωσε την Ελλάδα από τους Βαρβάρους, θέλησε να σώσει και τα ερείπια της μεγαλειώδους αρχαιότητας της.[51] [Εικόνα 8]

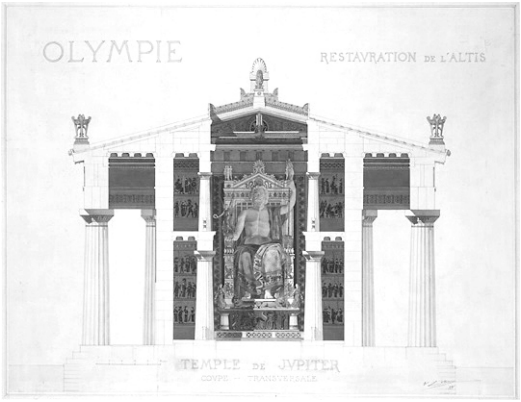

8 Victor Laloux, *Ο ναός του Απόλλωνα*, 1890

[51] Abel Blouet, *στο ίδιο*, σ. XXII.

Από την μέχρι τώρα αφήγηση του ιστορικού πλαισίου εντός του οποίου οι Γάλλοι επισκέπτονται την Ελλάδα το διάστημα 1829-1833, φαίνεται να υποστηρίζεται στο επίπεδο του Λόγου, η σχέση ανάμεσα στο πνεύμα της Ελληνικής Αρχαιότητας και στο πνεύμα του Γαλλικού Διαφωτισμού του 18ου αιώνα που οδήγησε στην Γαλλική Επανάσταση το 1789 και συνέχισε να εμπνέει τους Γάλλους τόσο ώστε να θελήσουν να συμβάλλουν στην Ελληνική Εξέγερση του 1821 ενάντια στην βαρβαρότητα. Ωστόσο, η θέση αυτή τεκμηριώνεται σε μεγάλο βαθμό από την ανακάλυψη και την ανασκαφή της Ολυμπίας, η οποία επετεύχθη ακολουθώντας την αφήγηση του Παυσανία για την Ελλάδα της αρχαιότητας και άρα των ορίων που αυτή είχε. Στην αφήγηση αυτή, όπως είδαμε, ο Παυσανίας δεν επισκέπτεται το Αρχιπέλαγος και άρα την Δήλο, παρ' ότι αναφέρεται σε αυτή ως όνομα, ως μυθικό, ως λατρευτικό, ή ως εμπορικό τόπο, και κατά συνέπεια δεν συμπεριλαμβάνεται στην Ελλάδα του 2ου μ.Χ. αιώνα. Παρ' όλα αυτά, η Επιστημονική Αποστολή του Μοριά έχοντας ως αφετηρία την αφήγηση αυτή, όχι μόνον επισκέπτεται την Δήλο, αλλά γνωρίζει ήδη για την ύπαρξη της.

Η Επιστημονική Αποστολή όταν κατέφθασε στην Ελλάδα είχε ως στόχους την τοπογραφική έρευνα και την τριγωνομέτρηση του Μοριά, καθώς και την μελέτη αρχαίων πόλεων, γεγονός που γίνεται εύκολα αντιληπτό αν αναζητήσει κανείς τον επίσημο χάρτη της Αποστολής -που δημοσιεύθηκε από τους αξιωματικούς της αποστολής το 1832- στον οποίο περιλαμβάνονται μόνον ο Μοριάς [Πελοπόννησος] και η περιοχή της αρχαίας *Μεγαρίδας*[52].

Επομένως, γίνεται σαφές πως η Δήλος, δεν απουσιάζει μόνον προγραμματικά από τους στόχους του ταξιδιού, αλλά απουσιάζει και από την επίσημη χαρτογράφηση της Αποστολής. Ωστόσο, το γεγονός αυτό μόνον παραπλανητικό θα μπορούσε να είναι, καθώς τον Αύγουστο του 1829 ο συνταγματάρχης της Επιστημονικής Αποστολής Bory de Saint-Vincent[53] έκρινε αναγκαία την επίσκεψη του Αρχιπελάγους[54] υπό την συνοδεία των υψηλόβαθμων αξιωματικών του κράτους Peytier[55], de Vaudrimey και de Lagarde. Σε αυτή λοιπόν την επίσκεψη δεν πραγματοποιήθηκε κάποια επίσημη χαρτογράφηση της Δήλου, παρ' ότι υπάρχει στα αρχεία του Υπουργείου Πολέμου ένας χάρτης σε κλίμακα 1:100000 από την

[52] Με σύγχρονους όρους, εκτείνεται από τον ισθμό της Κορίνθου μέχρι τον νομό Βοιωτίας.

[53] Jean-Baptiste Bory de Saint-Vincent [1778-1846] υπήρξε Γάλλος ναυτοναυαλιστής και γεωγράφος. [*Relation du Voyage de la Commission Scientifique de Morée dans la Péloponnèse, les Cyclades et l'Attique*, Tome Premier, Paris, Strasbourg: F. G. Levrault, 1836]

[54] Στην επίσκεψη αυτή, βρέθηκαν στην Σύρο, Τήνο, Μύκονο, Δήλο, Ρήνεια, Αντίπαρο, Πάρο, Νάξο, Ίο, Σαντορίνη, Κίμωλο, Μήλο, Σίφνο και Κύθνο. Όμως, δεν χαρτογράφησαν επισήμως πάρα τις Τήνο, Σαντορίνη, Νάξο και Σίφνο.

[55] Jean Pierre Eugène Peytier [1793-1864] υπήρξε Γάλλος στρατιωτικός και γεωγράφος ο οποίος ήταν υπεύθυνος για την χαρτογράφηση της Ελλάδας [1833-1836].

συγκεκριμένη αποστολή, ο οποίος αναπαριστά την Τήνο, την Δήλο [μικρή Δήλος], την Ρήνεια [μεγάλη Δήλος], καθώς και τα νησάκια του Τραγονησίου [Πρασονήσια και Σταπόδια]. Ο χάρτης αυτός θα αποτελέσει τον Χάρτη της Ελλάδας, ο οποίος θα αντικαταστήσει το 1852 τον Χάρτη του Μοριά.[56] [Εικόνα 9]

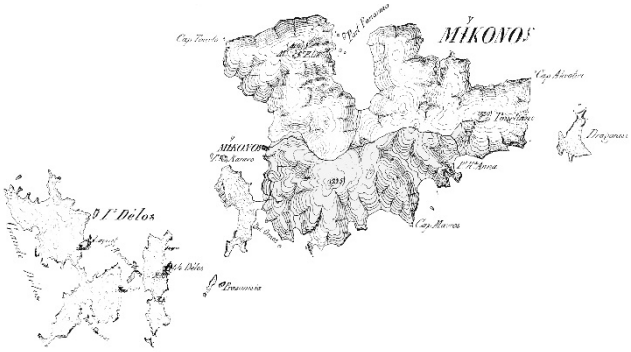

9 Ανώνυμος, *Χάρτης Μυκόνου, Δήλου, Ρήνειας*, 1852
[Paris, Arch. Ministère de la Guerre]

[56] Λίγο νωρίτερα από αυτή την ημερομηνία είχε ήδη δημοσιευθεί μια πολύ ακριβής χαρτογράφηση του Αρχιπελάγους από το ναυτικό του Ηνωμένου Βασιλείου [Graves & Brock], η οποία περιλαμβάνει λεπτομερείς αποτυπώσεις των περιγραμμάτων των νησιών. Δεδομένης της ακρίβειας και της χρονικής συγκυρίας, οι Γάλλοι έλαβαν υπόψιν την αγγλική χαρτογράφηση προκειμένου να προχωρήσουν στην ολοκλήρωση του σχεδιασμού και την έκδοση του Χάρτη της Ελλάδας το 1852 [*Carte de la Grèce, rédigée et gravée au Dépôt de la Guerre, d'après la triangulation et les levés exécutés du Corps d'Etat-Major, à l'échelle du 1/200000*, Paris : 1852 (20 feuilles)]. Σχετικά με την διαδικασία του σχεδιασμού δεν έχουν εντοπιστεί πηγές για το τι μεσολάβησε ανάμεσα στο 1847 και το 1852 και κυρίως για την ταυτότητα των επιμελητών. Ωστόσο, σε σχέση με την χαρτογράφηση του Αρχιπελάγους από την Επιστημονική Αποστολή του Μοριά ο Bellot αναφέρει πως έγινε σε μικρά σκίτσα, τα οποία ενώθηκαν εκ των υστέρων. Το γεγονός αυτό από μόνο του, ισχυρίζεται πως δίνει μια ικανοποιητική εικόνα του τι συμβαίνει στο Αρχιπέλαγος και πως δεν θα έπρεπε να φέρει αξιώσεις τοπογραφικής εγκυρότητας καθώς εάν κάποιος έχει κάνει -όπως εκείνος- επιπεδομετρική έρευνα, εύκολα θα αναγνωρίσει πως πρόκειται για μια βιαστική έρευνα η οποία απέχει ουσιαστικά από την πραγματικότητα. Συμπληρώνει αναφέροντας πως τα σκίτσα αυτά, δεν έχουν παρά έναν χαρακτήρα αναγνώρισης και πως ο τελικός χάρτης που προέκυψε έπειτα από την αξιοποίηση εκείνου της αγγλικής αποστολής, δεν διαφέρει από τον τελευταίο παρά μόνον σε επίπεδο απλούστευσης. [André Bellot, *EAD I : Carte de l'Ile de Délos au 1/10000e*, Paris : Fontemoing et CIE, 1909, σ. 20]

Σε κάθε περίπτωση όμως, η Επιστημονική Αποστολή του Μοριά σε αυτή την εκτός προγράμματος επίσκεψη στο Αρχιπέλαγος και στην Δήλο, αναζητά για μια ακόμα φορά τα ίχνη του σπουδαίου παρελθόντος της Ελλάδας, έχοντας ως στόχο να φέρει στην ζωή ξανά ένα μέρος των έργων τέχνης που βρίσκονται θαμμένα μέσα στα *ευγενή* ερείπια τους, ευελπιστώντας πως οι προσπάθειες και οι έρευνες της θα μπορέσει να τα σώσει από τα χαλάσματα του χρόνου και πως με την ανάσυρση τους από την λήθη της αρχαιότητας θα λειτουργήσουν ως πηγή έμπνευσης για την πρόοδο της μοντέρνας [moderne] τέχνης.[57]

Έχοντας αυτά κατά νου και μην αποσκοπώντας σε μια τριγωνομέτρηση και τοπογραφική έρευνα της Δήλου, η Επιστημονική Αποστολή κατέγραψε τα ευρήματα της σε μια προσπάθεια να ανασύρει μαζί με αυτά και τον μύθο που τα πλαισιώνει. Ως εκ τούτου, ο Blouet σκιαγραφεί συνοπτικά την ιστορία της Δήλου[58] όπως την αντιλαμβάνεται ο ίδιος και αναζητεί στον χώρο τα στοιχεία εκείνα που θα τον επιβεβαιώσουν. Υπό αυτούς τους όρους, η Επιστημονική Αποστολή βρίσκει το άγαλμα του Απόλλωνα [Κούρος της Νάξου] ο οποίος εντυπωσιάζει περισσότερο λόγω της αρχαιότητας του παρά την κατάσταση στην οποία βρίσκεται, βρίσκει το θέατρο το οποίο αποτελεί το μόνο κτίσμα που αναδεικνύει με ακρίβεια την λειτουργία του από την μορφή του, βρίσκει τον ναό του Απόλλωνα ο οποίος βρίσκεται πλάι -στην ακτογραμμή της μικρής Δήλου απέναντι από την ακτογραμμή της μεγάλης Δήλου- στο σημείο όπου πρέπει να βρίσκεται το αρχαίο λιμάνι, βρίσκει το γυμνάσιο, τον ιππόδρομο και το βουνό Κύνθο. Στην απέναντι όχθη από το λιμάνι, δηλαδή στην μεγάλη Δήλο ή Ρήνεια, βρήκαν τάφους, οι οποίοι ήταν άδειοι καθότι παλαιότεροι επισκέπτες τους είχαν απαλλάξει από τα πολύτιμα αντικείμενα της αρχαιότητας, και επιτύμβιες στήλες. Σε κάθε περίπτωση και στις δυο Δήλους βρέθηκε μια ποικιλία μνημάτων, μικρών ιερών και αγαλμάτων, όπως τα σώματα των *ιστορικών* λεόντων.[59]

Αυτά βρήκε η Επιστημονική Αποστολή του Μοριά στην Δήλο. Όμως, σε αυτό το πλαίσιο, αναδύεται το εξής ερώτημα: πώς γνώριζε η Επιστημονική Αποστολή για την ύπαρξη της Δήλου, όταν ακολουθεί την αφήγηση του Παυσανία και κατ' επέκταση γιατί πάει εκεί; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι μάλλον απλή. Ο Blouet αναφέρει ρητά πως η πηγή πληροφόρησης για την Δήλο υπήρξε ο Jacob Spon[60].

---

[57] Abel Blouet, *Expédition Scientifique de Morée, ordonnée par le Gouvernement Français: Architecture, Sculpture, Inscriptions et Vues du Péloponnèse, des Cyclades et de l'Attique*, Troisième Volume, Paris: Firmin Didot Frères, Libraires, 1838, σσ. 3-8.
[58] Βλ. Κεφάλαιο 3 | Η ιστορία της Δήλου.
[59] Abel Blouet, *στο ίδιο*, σ. 4-5.
[60] Jacob Spon [1647-1685] υπήρξε ουμανιστής γιατρός στην Lyon και έφερε τον τίτλο του γιατρού του βασιλιά ανά γειτονιά [médecin du roi par quartier], ενώ είχε μελετήσει φιλοσοφία, μαθηματικά και αστρονομία και έγραφε στα λατινικά.

JACOB SPON

Ο Spon ήταν λόγιος γιατρός από την Lyon, ο οποίος είχε δείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την αρχαιότητα της γενέτειρας του. Το ενδιαφέρον του για τις αντίκες και τις επιγραφές είναι γεγονός και αναδεικνύει τον ζήλο με τον οποίο μεταχειρίζεται ευρήματα και ίχνη του παρελθόντος αναζητώντας την καταγωγή τους. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε, που ήδη από το έργο του για την Lyon, αναρωτιέται «πόσες αντιθέσεις και λάθη υπάρχουν στους συγγραφείς της Ρωμαϊκής Ιστορίας, οι οποίες δεν μπορούν να καταρριφθούν παρά από τα αρχαία μνημεία;»[61] Παρ' ότι και ο ίδιος μελετά και ακολουθεί τους αρχαίους συγγραφείς, όπως τον Στράβωνα, αναγνωρίζει ένα ζήτημα στον τρόπου που μέχρι τότε εργάζονταν οι ιστορικοί με την αξιοποίηση προφορικών παραδόσεων και αφηγήσεων. Κατ' ανάλογο τρόπο, πολλά βιβλία έχουν αποδοθεί σε λάθος συγγραφείς, την ίδια ώρα που το νόημα τους έχει τροποποιηθεί από τους λόγιους που τα αντέγραφαν. Επομένως, αναρωτιέται *δικαίως* ο Spon «από πού προκύπτουν τόσες διαφορετικές αναγνώσεις των καλύτερων βιβλίων, εάν δεν είναι από λάθη των αντιγραφέων και καμία φορά λόγω άγνοιας;»[62]

Ως διέξοδο σε αυτούς τους προβληματισμούς, προτείνει μια συστηματικότερη μελέτη και ερμηνεία των αρχαίων κειμένων, όπου απαλλάσσοντας τα από προφορικές παραδόσεις και εμπλουτίζοντας τα με πρόσθετες πληροφορίες και έπειτα από εμπειρική έρευνα με τα αντικείμενα μελέτης, θα μπορέσουν να διορθωθούν, να τοποθετηθούν στο ιστορικό τους πλαίσιο, να θεματοποιηθούν και να αποτελέσουν αξιόπιστες πηγές για το μέλλον. Για τον λόγο αυτό, ο Spon όταν ερευνά, μελετά αγάλματα, ανάγλυφα και αντιγράφει επιγραφές,[63] καθώς ισχυρίζεται πως μια επιγραφή είναι το σημείο εκκίνησης και ο όρος περιγραφής ενός αντικειμένου. Το αντικείμενο περιγράφεται από την επιγραφή και αυτό το οποίο το αντικείμενο σημαίνει εξηγείται μέσα στην επιγραφή. Με άλλα λόγια, κάθε αντικείμενο είναι *sui ipsius interpres*, δηλαδή κάθε επιγραφή είναι έσωθεν περιγραφή του αντικειμένου [οι λέξεις δεν αναφέρονται στα πράγματα, οι λέξεις είναι τα πράγματα]. Κατ' αυτό τον τρόπο, ο χώρος της αρχαιότητας και άρα τα ερείπια μπορούν αποτελέσουν ένα βιβλίο και άρα πως *οι πέτρες και τα μάρμαρα δεν είναι τίποτα άλλο παρά οι σελίδες ενός βιβλίου γραμμένες με το σίδερο και το καλέμι*. Βέβαια, δεν είναι μόνον αυτά τα βιβλία τα οποία μπορούν να μεταφέρουν πληροφορίες για την θρησκεία, την ιστορία, την πολιτική, τις τέχνες και την επιστήμη της αρχαιότητας, αλλά και τα αντικείμενα.

---

[61] Jacob Spon, *Recherches des antiquités et des curiosités de la ville de Lyon*, Lyon : Iaques Faeton, MDCLXXIII, Préface.
[62] Jacob Spon, *στο ίδιο*, Préface.
[63] Jacob Spon, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, Tome I, Lyon : Antoine Cellier le fils, MDCLXXVIII, Préface.

Γίνεται λοιπόν σαφές, πως ο Spon έχει μια συγκεκριμένη αντίληψη του *ιστορείν*, η οποία δεν θα αργήσει να τον οδηγήσει σε μια διαμάχη για την φύση της ιστορίας και των μνημείων με τον Georges Guillet[64], ο οποίος το 1675 κυκλοφόρησε την αφήγηση του για το παρελθόν και για το παρόν του 17ου αιώνα, της Αθήνας. Ο Spon κατηγόρησε τον Guillet πως δεν είχε ποτέ επισκεφθεί την Αθήνα –καθώς οι πληροφορίες του προέρχονταν από έναν καθολικό μοναχό στην Πάτρα και από τις αφηγήσεις των καθολικών ιεραποστόλων μοναχών Simon και Barnabé οι οποίοι βρίσκονταν στην Αθήνα την εποχή εκείνη- και άρα πως δεν ήξερε σε τι αναφερόταν[65], αφού μεταξύ άλλων αναφερόταν στο *φανάρι του Διογένη* [Lanterne de Diogène] το οποίο δεν υπήρχε πλέον.

Έτσι, όταν του δόθηκε η ευκαιρία να ταξιδέψει μαζί με τον νομισματοσυλλέκτη de Vaillant ως απεσταλμένος του Colbert[66] για να συλλέξουν πολύτιμα μετάλλια για το γραφείο του βασιλιά, δεν έχασε την ευκαιρία πέρα από νέες έρευνες και αναζητήσεις, να ασκήσει δριμύτερη κριτική στον Guillet, ελέγχοντας –όπως αναφέραμε και παραπάνω- εμπειρικά την εγκυρότητα παλαιότερων αφηγήσεων.

Το ταξίδι αυτό τον οδήγησε στην Ιταλία. Εκεί τα σχέδια του τροποποιήθηκαν και ξεκίνησε ένα νέο ταξίδι με τον Πρεσβευτή της Γαλλίας στην Ανατολή και με προορισμό την Κωνσταντινούπολη.[67] Σε αυτό το ταξίδι, το οποίο πλέον δεν

---

[64] Georges Guillet de Saint-Georges [1625-1705] υπήρξε Γάλλος λόγιος και ο πρώτος ιστοριογράφος της Βασιλικής Ακαδημίας Ζωγραφικής και Γλυπτικής [Académie Royale de Peinture et de Sculpture]. Αξιοσημείωτη είναι η αντιπαράθεση του με τον Jacob Spon. Ο Spon έχοντας επιμεληθεί το 1672 βιβλίο του Jacques Paul Babin για την πόλη της Αθήνας [*Relation de l' état présent de la ville d' Athènes, ancienne capitale De la Grèce, bâtie depuis 3400 ans. Avec un abrégé de son Histoire et de ses Antiquités*, Lyon : Louis Pascal, MDCLXXIV] άσκησε κριτική στον Guillet για την έκδοση του βιβλίου του [Athènes ancienne et nouvelle et l'estat présent de l'empire des turcs, Paris: Estienne Michallet, MDCLXXV[2]] το οποίο κυκλοφόρησε το 1675 με το ψευδώνυμο *Sieur de La Guilletière,* καθώς τον κατηγόρησε ότι οι ισχυρισμοί του ήταν αβάσιμοι αφού δεν είχε επισκεφτεί ποτέ την Αθήνα, στην οποία αναφερόταν. Έτσι, ο Spon επισκέφθηκε την Ελλάδα για να μπορέσει να τεκμηριώσει μεταξύ άλλων την κριτική του και να δημοσιεύσει στην συνέχεια το 1678 το βιβλίο του [*Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, Lyon : Antoine Cellier le fils, MDCLXXVIII]. Τελικά, ο Guillet αντέδρασε στην κριτική που του άσκησε ο Spon [*Lettres écrite sur une dissertation d'un voyage de Grèce par M. Spon*, Paris : Estienne Michallet, MDCLXXIX] όπως και μια σειρά άλλοι λόγιοι της εποχής οι οποίοι παρενέβησαν κατ' ανάλογο τρόπο προς υπεράσπιση του ενός ή του άλλου. [*Réponse à la critique publiée par Guillet, sur le voyage de Grèce de Jacob Spon*, Lyon : Thomas Amaulri, MDCLXXIX].

[65] Η διαμάχη του Spon και του Guillet, σχετίζεται και με το ότι ο πρώτος ήταν προτεστάντης και ο δεύτερος καθολικός. Το γεγονός αυτό ήταν υψίστης σημασίας, καθώς ο Spon επεδίωκε μέσα από το έργο του να αντιμετωπίσει τις προκαταλήψεις που υπήρχαν απέναντι στους προτεστάντες. Δυστυχώς, για εκείνον, το Διάταγμα της Nantes, το οποίο καθιέρωνε την ανεξιθρησκεία στην Γαλλία, ανακλήθηκε το 1685, γεγονός που του απαγόρεψε να εκδώσει το τελευταίο έργο του. [Markus Käfer, «Jacob Spon et Bernard de Montfaucon» στο *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, 1983, σ. 415-416]

[66] Βλ. Παρακάτω.

[67] Jacob Spon, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, Tome I, Lyon : Antoine Cellier le fils, MDCLXXVIII, σ. 80-81.

αποτελεί κάποια επίσημη αποστολή, γνωρίζει στην Βενετία τον μελλοντικό συνταξιδιώτη του, τον Άγγλο βοτανολόγο George Wheler.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο, *πολύ ταπεινός και υπάκουος υπηρέτης* του *πολύ αιδεσιμότατου πατέρα εξομολογητή και πνευματικού του βασιλιά*[68], Spon ταξίδεψε στην Ιταλία, την Ελλάδα και την Μικρά Ασία κατά τα έτη 1675 και 1676, δηλώνοντας *ερωτευμένος* με την αρχαιότητα και κυρίως πως θέλει να προσφέρει στις αρχαίες γεωγραφικές αποτυπώσεις μέσα από ακριβέστερες περιγραφές των τόπων που αναφέρουν και εκείνος πλέον επισκέφθηκε. Ο Spon δηλαδή έχει ως προγραμματικό στόχο την καταγραφή των μνημείων και των στοιχείων της αρχαιότητας -που εξακολουθούν να υπάρχουν και να είναι εντοπίσιμα μέσα από τα ορατά σημάδια τους- με την μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια, την ίδια ώρα όμως που δεν τον ενδιαφέρει αυτό για να πάρει μέρος στον δημόσιο λόγο μεταξύ ειδημόνων. Το ακροατήριο του είναι σαφώς διευρυμένο, καθώς στόχος του είναι, η ύπαρξη ενός επίκαιρου κειμένου για την παροντική κατάσταση των σημείων της αρχαιότητας, το οποίο να είναι ευανάγνωστο και να απευθύνεται τόσο στους ειδήμονες και μορφωμένους γνώστες λατινικών και ελληνικών, όσο και στους αδιάφορους και αμόρφωτους που δεν γνωρίζουν τις γλώσσες αυτές. Φυσικά, επειδή κι ο ίδιος υπήρξε λάτρης της αρχαιότητας, θεωρούσε πως ναι μεν απευθύνεται στο ευρύτερο δυνατό κοινό, αλλά πως οφείλει να συμπεριλαμβάνει όσα περισσότερα στοιχεία γίνεται σχετικά με τις καταγραφές και τις περιγραφές, έτσι ώστε να ικανοποιούνται πάσης φύσεως ανάγκες και επιθυμίες για τον χώρο της αρχαιότητας.[69]

Αφού ολοκληρώθηκε το ταξίδι τους, οι Spon και Wheler, δημοσίευσαν έκαστος τις εμπειρίες και τα συμπεράσματα τους. Στο ταξίδι αυτό, όπως ήδη είδαμε από τον Blouet, ο Spon θεωρείται ο πρώτος επισκέπτης της Δήλου, τον οποίο λαμβάνουν υπόψιν οι Γάλλοι της Επιστημονικής Αποστολής του Μοριά και είναι αυτός ο οποίος τους πληροφορεί για την ύπαρξη και την κατάσταση της. Ο Spon καθότι λόγιος, είχε την απαραίτητη μόρφωση για να μπορέσει να αναγνωρίσει το τοπίο της Δήλου και να κάνει ακριβείς καταγραφές, αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, σύμφωνα με τον τρόπο σκέψης για την ιστορία.

Έτσι, όταν έφτασε στην Δήλο, δεν άργησε να αποσαφηνίσει την μέχρι τότε ασάφεια ως προς το όνομα της Δήλου. Στην ιστορία χαρτογραφήσεων, η Ρήνεια αναφέρεται συνήθως ως μεγάλη Δήλος και η Δήλος ως μικρή Δήλος. Ο Spon απέδωσε

---

[68] Jacob Spon, *στο ίδιο*, Préface.
[69] Jacob Spon, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, Tome III, Lyon : Antoine Cellier le fils, MDCLXXVIII.

δικαιοσύνη στο όνομα της *αληθινής* Δήλου, η οποία μάλιστα είναι γεμάτη ερείπια, ενώ αμφισβήτησε την αφήγηση που θέλει την Ρήνεια να είναι η Ορτυγία. Φυσικά, είναι ενήμερος για τους μύθους που αναφέρονται στην ονομασία της νήσου και την θέλουν να «δηλώνεται». [Εικόνα 10]

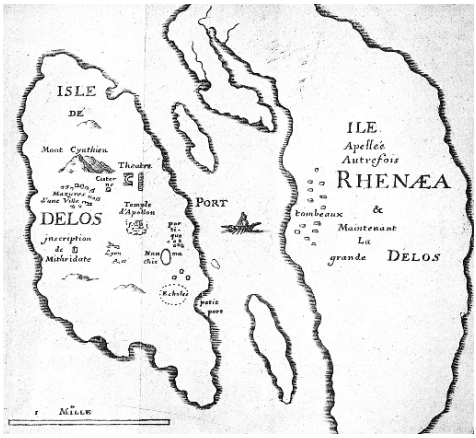

10 Jacob Spon, *Δήλος και Ρήνεια*, 1675

Πιο συγκεκριμένα όμως, ο Spon θέλοντας να είναι συνεπείς στις προγραμματικές δηλώσεις του, όταν φτάνει στην Δήλο, εκκινεί μια εμπειρική έρευνα επαλήθευσης ή διάψευσης των προηγούμενων αφηγήσεων. Ο Στράβων[70] είχε περιγράψει τον Κύνθο ως βουνό, ενώ είναι ένας μετρίου μεγέθους λόφος. Ο Ηρόδοτος αναφέρει την ύπαρξη φοινίκων και ο Spon δεν βρίσκει κανέναν. Την ίδια ώρα όμως, βρήκε ένα γυμνάσιο ή σχολείο, μια υπόθεση που ενισχύεται και από την προφορική παράδοση που θέλει Χριστιανούς πειρατές να αναφέρονται στην Δήλο ως σχολείο [école].

Καθώς σημαντικό μέρος της δουλειάς του Spon περιστρέφεται γύρω από το περιεχόμενο των επιγραφών, γίνεται γρήγορα αντιληπτό πως η καταγραφή αυτών λειτούργησε ως σημείο αναφοράς για την ιστορική αφήγηση της Δήλου, καθώς μια τέτοια μέθοδος φαίνεται να αποτελεί γνήσιο πρόγονο της αρχαιολογικής έρευνας της Αποστολής του Μοριά. Στις επιγραφές αυτές, καταγράφεται και αναδεικνύεται

[70] «Ὑπέρκειται δὲ τῆς πόλεως ὄρος ψιλὸν ὁ Κύνθος καὶ τραχύ.» [Strabonis, *Rervm Geographicarvm Libri XVII*, Tomvs Tertivs, Lipsiae : in Libraria Weidmania, MDCCXCVI, Βιβλίο Δέκατο, σ. 310]

η παρουσία των Αθηναίων στην Δήλο, του βασιλιά Μιθριδάτη του Εύξεινου Πόντου, ο ναός του Απόλλωνα –του οποίου είναι ορατή μόνον η κάτοψη και η οποία έγινε φανερή χάρη στην ύπαρξη ενός τεράστιου αγάλματος του οποίου το κεφάλι[71] δεν είναι δυνατό να μετακινηθεί-, οι περιβόητοι λέοντες, η Στοά του Φιλίππου βασιλιά της Μακεδονίας, επιγραφές που αναδεικνύουν μια σχέση με την Νάξο και την Πάρο, το θέατρο, το λιμάνι, ο Ινωπός και επιγραφές που αναφέρονται σε ξένους θεούς, όπως η Ίσις ή ο Anubis.

Οι Spon και Wheler παρέμειναν στην Δήλο από τις 9 έως τις 13 Αυγούστου 1675, από όπου έφυγαν, με μεγάλο φόβο για Οθωμανικές επιθέσεις στο Αρχιπέλαγος, με προορισμό την Κωνσταντινούπολη.[72] Η επίσκεψη τους αυτή, συνοδεύτηκε από την προμήθεια με ακριβείς πληροφορίες για την κατάσταση των μνημείων και της νήσου, γεγονός επεδίωξαν να αναπαραστήσουν και με αποτύπωση και δημιουργία χαρτών. Όμως, φαίνεται πως η αξία τους είναι περισσότερο αρχαιολογική λόγω των αναφορών και των καταγραφών που περιλάμβαναν, καθώς δεδομένης της ειδικότητα τους ως συλλέκτες αντικών, οι χάρτες αποτελούν περισσότερο ένα αντικείμενο [accessoire] και άρα δεν είχαν ούτε την τεχνογνωσία ούτε τα μέσα για να κάνουν ακριβείς μετρήσεις.

Οι χάρτες του Spon είναι λειψοί και ανάποδοι. Ο Βορράς δεν αναγράφεται, δεν είναι σχεδιασμένα σωστά τα λιμάνια [κύριο λιμάνι και φούρνοι] και δεν υπάρχει σχεδιασμένη η χερσόνησος [Kherroniso]. Επίσης, την ίδια ώρα που το βουνό Κύνθος είναι τοποθετημένο νοτιότερα από την πραγματική του θέση, είναι η πρώτη φορά που αποτυπώνεται κατά τρόπο διαφορετικό από την αρχική προσέγγιση του Στράβωνα και πλέον προσεγγίζει την πραγματική του διάσταση ως λόφος.[73] Οι Ρεματιάρηδες είναι τοποθετημένοι σε μεγάλη απόσταση μεταξύ τους, ενώ φαίνεται πως ο Spon δεν επισκέφθηκε την Ρήνεια καθώς αναπαριστά και μας πληροφορεί μόνον για τις ακτογραμμές, χωρίς πρόσθετες πληροφορίες για το εσωτερικό.

Ο χάρτης του Wheler [Εικόνα 11] είναι πιο μεγαλεπήβολος και αφελής, διαφέρει σε τέτοιο βαθμό από αυτούς του Spon που φαίνεται περίεργο το ότι ταξίδεψαν μαζί στην Δήλο. Επομένως, λάθη μπορούν να εντοπιστούν με σχετική ευκολία σε σχέση με την θέση του κεντρικού λιμανιού, ή την θέση του λιμανιού των φούρνων. Η

[71] Πρόκειται για τον κούρο της Νάξου, το κεφάλι του οποίου δεν υπάρχει σήμερα. Ο κούρος αυτός δίχασε ως προς την ταυτότητα του, καθώς θεωρήθηκε ότι μπορεί να είναι εξίσου αναπαράσταση του Απόλλωνα, ή της Αρτέμιδος. Μια διαμάχη που κρατεί ακόμα και σήμερα. [Jacob Spon, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, Tome I, σ. 180-181]
[72] Jacob Spon, *στο ίδιο*, σ. 190.
[73] Jacob Spon, *στο ίδιο*, σ. 176.

τοποθέτηση του Ινωπού έχει τοποθετηθεί Βορειοανατολικά..[74] Αντίστοιχα με τον Spon φαίνεται πως οι Ρεματιάρηδες και οι ακτογραμμές της Ρήνειας έχουν τοποθετηθεί κατά τρόπο τελείως ανεξάρτητο από τις προηγούμενες έρευνες και οι αποτυπώσεις έχουν γίνει επί τόπου και με το μάτι. [de visu].

11 George Wheler, *Δήλος και Ρήνεια,* 1675

Με λίγα λόγια, η επίσκεψη των Spon και Wheler στην Δήλο γίνεται σχεδόν κατά τύχη κατά την διάρκεια ενός ταξιδιού προς την Κωνσταντινούπολη, για να καταγράψουν και να αφηγηθούν την δική τους Δήλο. Η Δήλος τους διαφέρει από αυτή των προηγούμενων αφηγήσεων, καθώς είναι οι πρώτοι επισκέπτες-περιηγητές οι οποίοι, πέραν του ότι είναι λόγιοι και έχουν κατά νου τις αφηγήσεις της αρχαιότητας, διεκδικούν μια νέα στροφή στις μεθόδους τους ιστορείν. Θέτουν τις παραμέτρους για μια αυστηρή και συστηματική εμπειρική έρευνα, καταγράφοντας και ερμηνεύοντας τα μνημεία κατά τρόπο ανάλογο με αυτόν που θα κάνουν οι αρχαιολόγοι του 19ου αιώνα.

Δυστυχώς όμως, ενώ από για τους ιστορικούς και τους αρχαιολόγους, ειδικά οι παρατηρήσεις και οι καταγραφές του Spon θεωρήθηκαν εξαιρετικά σημαντικές, ενώ, από γεωγραφικής και καλλιτεχνικής απόψεως, δεν μπόρεσε να προσφέρει χρήσιμες αποτυπώσεις και χαρτογραφήσεις.

[74] George Wheler, *Voyage de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, Tome Premier, Amsterdam : Jean Wolters, MDCLXXXIX, σ. 94.

Ωστόσο, εάν θεωρήσουμε τον Spon ως σημείο ρήξης και άρα ως σχετική έναρξη του Ιστορικού Λόγου σε σχέση με τις προηγούμενες ιστορικές αφηγήσεις, μπορούμε να θεωρήσουμε κατ' αναλογία ως σημείο ρήξης και άρα ως σχετική έναρξη του Λόγου της Γεωγραφίας σε σχέση με τις προηγούμενες χαρτογραφήσεις, τις χαρτογραφήσεις των Γαλλικών Υδρογραφικών Εκστρατειών του 1685.

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ 1685

Γύρω στα μέσα του 17ου αιώνα, οι Ολλανδικοί Υδρογραφικοί Θαλάσσιοι χάρτες κυριαρχούσαν στην ναυσιπλοΐα, έχοντας μόλις αντικαταστήσει τους παλαιότερους ιταλικούς Πορτολάνους.[75] Όμως, παρά την ικανοποιητική αξιοποίηση τους στο επίπεδο της ναυσιπλοΐας και λόγω του ότι βασίζονται εμπειρικές μετρήσεις και καταγραφές, χωρίς προέρχονται από αυστηρές έρευνες και από αστρονομικές μετρήσεις επαρκώς ακριβής, δεν ιδιαίτερα αποτελεσματική και κυρίως δεν ήταν ακριβείς και έγκυροι.

Αναδεικνύεται έτσι ένα αίτημα ακρίβειας και εγκυρότητας, όμοιο με αυτό του Spon για τις ιστορικές αφηγήσεις, στον τομέα της γεωγραφίας και άρα στον τομέα των αποτυπώσεων, των αναπαραστάσεων και των χαρτογραφήσεων.

Το γεγονός αυτό έμελλε να αλλάξει, όταν το αίτημα αυτό ανέλαβε να το ικανοποιήσει ο Colbert[76], ο οποίος αποφασίζοντας να αναδιοργανώσει το βασιλικό ναυτικό, επεδίωξε τον σχεδιασμό χαρτών με μεγαλύτερη ακρίβεια. Ο Colbert είναι υπαίτιος για τον πρώτο *επιστημονικά* διαμορφωμένο υδρογραφικό άτλαντα «le Neptune François», καθώς και για τον πρώτο μεγάλο και με ακριβείς μετρήσεις χάρτη της ηπειρωτικής Ευρώπης, τον χάρτη «Cassini»[77].

Ήδη από το 1663, ο Colbert ήταν απασχολημένος με την δημιουργία χαρτών του βασιλείου που να φέρουν τα στοιχεία της εγκυρότητας και της ακρίβειας. Το γεγονός αυτό φυσικά δεν είναι ανεξάρτητο της επιθυμίας της Αυτού Μεγαλειότητας, η οποία θέλει με την σειρά της να αξιοποιήσει αυτούς τους

[75] Βλ. Κεφάλαιο 5 | Η Γενεαλογία της Δήλου.
[76] Jean-Baptiste Colbert [1619-1683] υπήρξε Γάλλος πολιτικός. Πιο συγκεκριμένα, ήταν ένας εκ των βασικότερων υπουργών του Louis XIV, όντας υπεύθυνος για τα οικονομικά του κράτους από το 1665 έως το 1683 και όντας γραμματέας του κράτους για την Ναυτιλία από το 1669 έως το 1683.
[77] Lucien Gallois, «L'Académie des Sciences et les origines de la carte de Cassini» στο *Annales de Géographie*, XVIII, n° 99, 1909, σσ. 193-204.

χάρτες.[78] Έτσι, όταν ιδρύθηκε από τον Colbert, η Ακαδημία των επιστημών[79] [Académie des Sciences], δεν άργησε να τεθεί το ζήτημα των χαρτογραφήσεων. Καθώς, το διακύβευμα ήταν η δημιουργία χαρτών ακριβείας για την Γαλλία κατ' αρχήν, ο Colbert συμβουλεύτηκε πριν από όλους τον, προσωπικό γεωγράφο του Louis XIV, Sanson. Έπειτα από αυτή την συμβουλευτική συνάντηση, παρουσιάστηκε ο τοπογράφος Sieur du Vivier, ο οποίος ήδη το 1668 είχε ετοιμάσει ένα δείγμα χάρτη της Γαλλίας. Ωστόσο, την επόμενη χρονιά τέθηκε ξανά το ζήτημα της χαρτογράφησης, όταν ήρθε στην Γαλλία έπειτα από πρόσκληση του Βασιλιά και κατόπιν αιτήσεως του Colbert, ο Dominique Cassini για να γίνει μέλος της Ακαδημίας. Ο Cassini πήγε στην Γαλλία για να ελέγξει τον τρόπο με τον οποίο δούλευαν οι γεωγράφοι και να τους κατευθύνει σε μια νέα και πιο ακριβή μέθοδο αποτύπωσης. Πλέον οι χάρτες θα σχεδιάζονται με την αξιοποίηση της γεωμετρίας και της αστρονομίας, ενώ θα χρησιμοποιείται ως μέθοδος η τριγωνομέτρηση. Δεν είναι τυχαίο, που από την αρχή της επεξεργασίας της ιδέας μέχρι το 1685 που ολοκληρώθηκε υπό το βλέμμα του Vivier ο γενικός χάρτης του Παρισιού, οι αστρονόμοι κατείχαν σημαντικό ρόλο στις χαρτογραφήσεις. Ο γενικός χάρτης του Παρισιού ήταν ο πρώτος χάρτης ο οποίος περιλαμβάνει ακριβείς περιγραφές των γειτονιών των πόλεων. Υπήρχαν σημάδια που καταδείκνυαν τις πόλεις, τα χωριά, τα προάστια, τα κάστρα τις φάρμες, τις εκκλησίες, τους δρόμους και τα μονοπάτια.

Ωστόσο, καθότι ο Colbert ήταν υπεύθυνος για την ναυτιλία, πριν ακόμα εκκινήσει η διαδικασία χαρτογράφησης του Παρισιού και της Γαλλίας, ανέθεσε το 1665 στον chevalier de Clerville[80] και τους μηχανικούς που είχε υπό την διοίκηση του, μια έρευνα και προσπάθεια καταγραφής των Γαλλικών ακτογραμμών στην πλευρά του Ωκεανού. Η πρώτη προσπάθεια έγινε το 1671.

Αρκετά χρόνια αργότερα, το 1693 εκδίδεται ο πρώτος τόμος[81] του «le Neptune François», ο οποίος περιελάμβανε τις ακτές της Ευρώπης προς τον Ωκεανό [από το Dronthem στην Νορβηγία, έως το στενό του Γιβραλτάρ με την Βαλτική θάλασσα][82]. Ο χάρτης ακολούθησε τις ίδιες κατευθυντήριες γραμμές που είχε ακολουθήσει η Ακαδημία των Επιστημών για να χαρτογραφήσει τις ακτογραμμές του Βασιλείου. Επομένως βασική διαφοροποίηση από τις προηγούμενες

[78] *Lettres, Instructions et mémoires de Colbert*, Paris : Pierre Clément, IV, 1867, σ. 28.

[79] Η Ακαδημία των Επιστημών, τα πρώτα χρόνια της ύπαρξης της, αποτελούνταν από μαθηματικούς [mathématicien], φυσικούς [naturalistes] και ιατρούς [physiciens].

[80] Louis Nicolas de Clerville [le chevalier de Clerville] [1610-1677], υπήρξε μηχανικός των γαλλικών οχυρώσεων.

[81] Ο Άτλας αυτός διέφερε από τους προηγούμενους χάρτες των Ολλανδών, καθώς αυτοί είχαν υπολογίσει τις προβολές του Mercator.

[82] *Le Neptune François, Ou Recueil des Cartes Marines Levées et Gravées par Ordre du Roy.* Premier volume Contenant les costes de l'Europe sur l'Océan. Depuis Dronthem en Norvege jusques au Détroit de Gibraltar, avec la mer Baltique. A Paris. De l'imprimerie Royale, 1693.

χαρτογραφήσεις υπήρξε το γεγονός ότι αξιοποιήθηκαν ως βασικά μεγέθη μέτρησης το μήκος και το πλάτος και την τριγωνομέτρηση.

Ένας δεύτερος τόμος του Άτλαντα –ο οποίος ξεκίνησε πριν ολοκληρωθεί ο πρώτος- θα περιλάμβανε τους χάρτες της Μεσογείου. Η ιστορία του δεύτερου τόμου ξεκίνησε το 1676, όταν ο οικονόμος του Ναυτικού της Ανατολής, d'Arnoul, ετοίμασε μια συλλογή σχεδίων και επιδρομών στην Μεσόγειο. Η πρόταση αυτή βρήκε σύμφωνο τον Colbert, ο οποίος έδωσε το 1678 την εντολή για την υλοποίηση αυτού του σχεδίου, προκειμένου να συγκεντρωθούν πρώτα τα κατάλληλα μέσα για την ακριβή αποτύπωση χαρτών και καταγραφή της Μεσογείου. Η επιχείρηση αυτή εκκίνησε την επόμενη χρονιά, με τον d'Arnoul, τον καπετάνιο de Cogolin και τον μηχανικό Pesne [ήταν μέλος και της πρώτης ομάδας που είχε εργαστεί στην καταγραφή των ακτών του Ατλαντικού], τον μηχανικό Chevalier [ο οποίος ήταν υπεύθυνος για τις ακτές της Ιταλίας] και είχε ως βοηθό τον μηχανικό αρχιτέκτονα Petré[83]. Οι υδρογραφικές εκστρατείες έπαυσαν κατά τα έτη 1682, 1683 και 1684, λόγω των βομβαρδισμών στην Αλγερία και την Genes. [84]

Έτσι, οι υδρογραφικές εκστρατείες επανεκκίνησαν το 1685 και συγκεκριμένα οργανώθηκαν δυο αποστολές. Η πρώτη με τον καπετάνιο της φρεγάτας *le caché* La Motte d'Ayran και με βοηθό τον Petré, ανέλαβαν την πλευρά της Ισπανίας και του Γιβραλτάρ. Η δεύτερη με καπετάνιο του πλοίου *la vipére* τον de Cogolin και με μηχανικό τον Razaut, ανέλαβε την πλευρά της Κορσικής και της Σικελίας. Ωστόσο, ο αρμόδιος υπουργός μαρκήσιος de Seignelay –γιος του Colbert, ο οποίος έχοντας παρακολουθήσει όλες τις έρευνες μέχρι τότε, ανέλαβε τα καθήκοντα του πατέρα του στην γραμματεία του κράτους στην Ναυτιλία- επικοινώνησε με τον οικονόμο de Vauvré αιτούμενος έναν εξαιρετικά ακριβή χάρτη των θαλασσών από την περιοχή των Δαρδανελίων[85] [Dardanelles] και της θάλασσας του Μαρμαρά [Marmara], καθώς και γύρω από την Κωνσταντινούπολη [Constantinople]. Η εντολή αυτή είχε μεταβιβαστεί και στον La Motte d'Ayran –του οποίου η αποστολή συνοδευόταν και από το μικρότερο πλοίο *Saint Sebastien*- σε περίπτωση που προλάβαινε να ανταποκριθεί και πλεύσει μαζί με τον de Cogolin.

Έτσι, το πλοίο του La Motte d'Ayran, με πλήρωμα στο οποίο περιλαμβανόταν ο υπολοχαγός Chevalier de Constantin –ο οποίος κατέγραψε το μεγαλύτερο μέρος

---

[83] Ο Petré ασχολούνταν με την αρχιτεκτονική και τον σχεδιασμό πλοίων. Ωστόσο, όντας ο ίδιος έμπειρος μαθηματικός και χαρτογράφος ασχολήθηκε με την υδρογραφία το 1679 υπό την καθοδήγηση του chevalier de Constantin. Τελικά, απέκτησε τον τίτλο του δασκάλου των μαθηματικών του Βασιλιά, ενώ έγινε μέλος της Ακαδημίας των επιστημών το 1699.

[84] Lucien Gallois, *Exploration Archéologique de Délos III : Cartographie de l'Ile de Délos*, Paris : Fontemoing et C*IE*, 1910, σ. 35.

[85] Στην σημερινή εποχή, το όνομα "Δαρδανέλια" αναφέρεται στον Ελλήσποντο.

του ταξιδιού[86]- και ο ζωγράφος de La Lande, έβαλε πλώρη για το την Κωνσταντινούπολη. Έτσι, ο d'Ayran, δεν άργησε να φτάσει στον Μοριά –την ημέρα της πολιορκίας [5 Ιουλίου] της Κορώνης από τους Βενετούς. Ύστερα, κινήθηκαν προς το αρχιπέλαγος για να φτάσουν στην Πάρο στις 31 Ιουλίου και από εκεί -λόγω των ισχυρών ανέμων που τους παρέσυραν- να βρεθούν στην Δήλο στις 3 Αυγούστου. Το πλοίο του d'Ayran θα μείνει στην Δήλο μέχρι τις 8 Αυγούστου, γεγονός που θα δώσει στον Constantin την δυνατότητα να κάνει εξαιρετικές παρατηρήσεις για την κατάσταση των μνημείων της νήσου, καθώς επίσης και σκίτσα –τα οποία όμως απέχουν ιδιαίτερα από την πραγματική τους μορφή- με υπολείμματα των μνημείων. [87]

Το πλοίο του Cogolin ακολούθησε διαφορετική πορεία στο αρχιπέλαγος και ως εκ τούτου έκανε διαφορετικές καταγραφές.

Ωστόσο, το ερώτημα του οποίο δικαίως αναδεικνύεται στο σημείο αυτό και το οποίο έχει προκαλέσει αρκετές διχογνωμίες είναι το εξής: τι αναζητούν οι Γάλλοι στο Αρχιπέλαγος το 1685 και συγκεκριμένα στις ακτές της Τουρκίας και στα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης;

Υπάρχει η άποψη πως ήταν μια στρατηγική προετοιμασία πολέμου[88], η οποία ενισχύεται από μια σειρά κινήσεις κατασκοπίας, ή από την καταγραφή των λιμανιών και παραθαλάσσιων οχυρών της Τουρκίας. Ωστόσο, όπως αναφέρει και ο Gallois[89], φαίνεται πιο πιθανό το σχέδιο μιας καταγραφής του Αιγαίου να ήταν απλώς ένα προγραμματισμένο σχέδιο, λόγω της ανυπαρξίας καλών και ακριβών χαρτών της Μεσογείου, το οποίο όμως επισπεύσθηκε στο πλαίσιο μιας συγκυρίας που ήθελε τον Louis XIV να αναζητεί πληροφορίες για την στρατιωτική κατάσταση των εχθρών Οθωμανών. Ως εκ τούτου, ο Louis XIV κάλεσε τα πλοία που πραγματοποιούσαν τις υδρογραφικές έρευνες της Μεσογείου να μετακινηθούν στο Αρχιπέλαγος και να συνεχίσουν εκεί τις εργασίες τους, υπό την συνοδεία στρατιωτικών δυνάμεων.

Καθώς λοιπόν δεν είχαν ολοκληρωθεί οι υδρογραφικές μελέτες της μεσογείου, συγκροτήθηκαν νέες ομάδες, οι οποίες θα επισκεπτόταν το Αρχιπέλαγος κατά τα έτη 1686, 1687 και 1688. Σε αυτό το διάστημα παλαιότεροι επισκέπτες, όπως ο La

---

[86] Ο de Constantin έχει καταγράψει το μεγαλύτερο μέρος του ταξιδιού, στο όνομα του Colbert, μαρκησίου de Seignelay, υπουργού και γραμματέα του κράτους. [Le Chevalier de Constantin, *Recueil très exact des ports et des rades d'une partie des iles de l'archipel*, 1685]
[87] Le Chevalier de Constantin, *στο ίδιο,* σ. 18-23.
[88] Ludovic Drapeyron, «Le grand dessein secret de Louis XIV contre l'Empire Ottoman 1688» στο *Revue de Géographie*, I, 1877, σσ. 425-461.
[89] Lucien Gallois, *στο ίδιο*, σ. 40.

Motte d'Ayran και ο Petré, θα επιστρέψουν για να συμπληρώσουν τις παρατηρήσεις και τις καταγραφές του 1685.

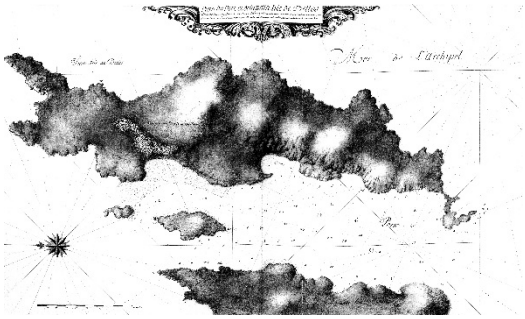

12 Petré, Χάρτης της Δήλου και της Ρήνειας, 1685
[Paris, Service Hydrog. de la marine, Bibl. 106, carte 6]

Έτσι, στην περίπτωση της Δήλου, θα υπάρξουν περισσότερες της μιας καταγραφές, οι οποίες υπό το πρίσμα της νέας προσέγγισης της γεωγραφίας και των νέων χαρτών, θα αναδείξουν την αρχή μιας νέας εποχής για τις υδρογραφικές έρευνες. Αξίζει να σημειωθεί πως οι μετρήσεις των Constantin και La Motte d'Ayran, λόγου χάρη, για το γεωμετρικό πλάτους του λόφου Κύνθου, δεν απέχουν παρά ελάχιστα από τις σύγχρονες μετρήσεις του Bellot[90]. Συνεπώς, οι τοπογραφικές μελέτες που έγιναν με την αξιοποίηση των νέων μεθόδων, φαίνεται πως συνεισέφεραν ουσιαστικά στην αποτύπωση του Αρχιπελάγους και της Δήλου, παρ' ότι, όπως φαίνεται, ενώ οι Γάλλοι επισκέφθηκαν τα νησιά, δεν περιηγήθηκαν σε αυτά και δεν κατέγραψαν τα μνημεία που βρίσκονται σε αυτά. Ο χάρτης του Constantin δεν περιλαμβάνει αρχαία ερείπια, παρ' ότι αναφέρεται σαφώς σε αυτά, ο χάρτης του Motte d'Ayran αναπαριστά με μεγάλη ακρίβεια τον μόλο του αρχαίου ιερού λιμανιού, ενώ ο Petré έχει κάνει μια πολύ απλή αποτύπωση του περιγράμματος και της μορφής της Δήλου, χωρίς ιδιαίτερες λεπτομέρειες, στην οποία απλώς αναφέρει την ύπαρξη του ιερού λιμανιού, του λιμανιού των Φούρνων, του ναού του Απόλλωνα, της λίμνης και του Θεάτρου. Οι Ρεματιάρηδες είναι τοποθετημένοι με ακρίβεια και η Ρήνεια έχει το πραγματικό μέγεθος της. Ο χάρτης του Petré [Εικόνα 12] θεωρείται ακριβέστερος καθώς αξιοποίησε καλύτερα την πυξίδα και την νέα τεχνική της

[90] André Bellot, *στο ίδιο*, σ. 30.

τριγωνομέτρησης σε αντίθεση με τους Motte d'Ayran [Εικόνα 13] και Constantin [Εικόνα 14], οι οποίοι χρησιμοποίησαν βελόνες για την αποτύπωση.[91]

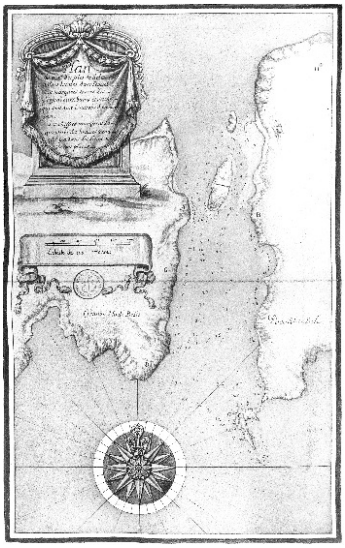

13 Motte d'Ayran, *Μικρή Δήλος*, 1685 [Paris, Service Hydrog. de la marine, C 51, n° 11]

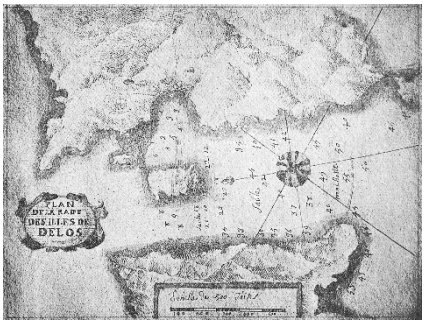

14 Ch^er de Constantin, *Επιδρομή στην Δήλο*, 1685 [Paris, Bibl. Nat. ms. fr. 14682 [Réd. 9/10]

Γίνεται λοιπόν σαφές, πως ο 17^ος αιώνας στην Γαλλία, σημαδεύτηκε από μια σειρά από σημαντικές αλλαγές, στον τομέα της διανόησης και της γνώση, αλλά και της καθημερινότητας με την ίδρυση της Ακαδημίας και την ρήξη με τις προηγούμενες μεθόδους στην Γεωγραφία, την ιστορία και την αρχαιολογία.

Σε αυτή την συγκυρία εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει, η επίσκεψη του Spon το 1675 στην Δήλο ταξιδεύοντας προς την Κωνσταντινούπολη και η απρόσμενη επίσκεψη του Γαλλικού Ναυτικού με εντολή του Louis XIV πάλι στην Δήλο και με ίδιο προορισμό. Είναι σαφές, πως όσο τυχαία και να είναι η συγκυρία το γεγονός ότι συζητάμε για δυο διαφορετικά ταξίδια με κατεύθυνση την Κωνσταντινούπολη,

[91] Lucien Gallois, *στο ίδιο*, σ. 44.

δεν είναι καθόλου τυχαία η συγκυρία ότι και τα δυο ταξίδια φέρουν τις ίδιες αξιώσεις για τα διαφορετικά πεδία Λόγου τα οποία εκπροσωπούν και καλούνται να πραγματώσουν. Δεν είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς μια αναλογία ανάμεσα στην γεωγραφία και την ιστορία γύρω από την αναζήτηση της αντικειμενικότητας, της αλήθειας, της ακρίβειας, της αποτύπωσης και της εμπειρικής έρευνας. Αν δηλαδή μελετώντας τα κείμενα των πρωταγωνιστών αναδεικνύεται αυτή η αναλογία, τότε κατά την κίνηση από το εσωτερικό των κειμένων τους προς το εξωτερικό, θα αρχίσει να αποτυπώνεται ένα το ευρύτερο ιστορικό γίγνεσθαι του 17ου αιώνα το οποίο προοικονομεί το διαφωτισμό του 18ου αιώνα. Συμπληρωματικά ως προς αυτό, αξίζει να σημειώσουμε την στάση των Γάλλων απέναντι στους Οθωμανούς, καθώς τόσο ο Γαλλικός Στρατός, ο οποίος έχει αναλάβει μια διττή εργασία χαρτογραφήσεων και πολεμικής στρατηγικής, όσο και ο Spon, ο οποίος τους φοβάται και τους καλεί βαρβάρους, έχουν σαφώς τοποθετηθεί απέναντι τους.

THEOPHILE HOMOLLE ΚΑΙ HENRI-PAUL NENOT

Η Δήλος βρέθηκε και τοποθετήθηκε. Έπειτα από αυτή την διπλή επίσκεψη στην Δήλο, ο Spon κάλυψε την ανάγκη για μια αρχαιολογία και ιστορία της Δήλου και ο Γαλλικός Στρατός για μια γεωγραφία. Έτσι, όταν η Επιστημονική Αποστολή του Μοριά επισκέφθηκε την Ελλάδα, ήξερε που να αναζητήσει και άρα που να ταξιδέψει για να επιβεβαιώσει τις αφηγήσεις της αρχαιότητας που ήθελαν μια ισχυρή Δήλο βασισμένη στο εμπόριο και το ιερό της.

Όμως, η Επιστημονική Αποστολή, μην έχοντας στους προγραμματικούς της στόχους το Αρχιπέλαγος, τις Κυκλάδες και την Δήλο, δεν αφιέρωσε τον απαραίτητο χρόνο για εντατικές μελέτες και έρευνες. Ως εκ τούτου, το έργο το ανέλαβε η Γαλλική Σχολή των Αθηνών, η οποία όπως είδαμε και νωρίτερα, έπειτα από την ίδρυση της το 1846, οργάνωσε μια σειρά ταξιδιών στην ιερή νήσο, για να εγκαινιάσει το 1873 την έναρξη των ανασκαφών και να εγκαινιάσει τελικά –χωρίς φυσικά να το γνωρίζει- το 1876 με τον Homolle, τον σχεδιασμό και την κατασκευή της μορφής και της ιστορίας της.

Όταν ο Homolle, επισκέπτεται την Δήλο το 1876, έχει ως πρώτο στόχο την αναζήτηση του λιμανιού και του ιερού, καθώς θεωρεί πως η ιστορία της νήσου σχετίζεται πάνω απ' όλα με το εμπορικό λιμάνι και τον λατρευτικό χαρακτήρα που του απέδωσε ο μύθος της γέννησης του Απόλλωνα. Ωστόσο, το κύριο μέρος των εργασιών θα ξεκινήσει την επόμενη χρονιά, στην οποία δεν θα αργήσουν να εξάγονται τα πρώτα συμπεράσματα για τον ναό του Απόλλωνα, ο οποίος τοποθετείται στο μέρος όπου βρέθηκε ο κολοσσός των Ναξίων [μέχρι τότε άγαλμα του Απόλλωνα] και όπου πλέον εκεί τοποθετείται το τέμενος του ναού. Φυσικά,

δεν αργεί να τοποθετηθεί το ιερό λιμάνι της αρχαιότητας και μαζί με αυτές τις πρώτες παραδοχές, να αρχίσουν να ανασύρονται από την σκαπάνη των αρχαιολόγων και άλλα ευρήματα, όπως το Λητώον[92] του Στράβωνα.

Κάπως έτσι, ξεκίνησαν οι εργασίες και οι ανασκαφές στην Δήλο. Ο Homolle αναλαμβάνει και διευθύνει τέσσερις αποστολές [1879, 1880, 1885 και 1888], αφού έχει κάνει τοπογραφικές και επιγραφικές μελέτες το 1877 και το 1878[93]. Στις αποστολές αυτές, αρχίζει σιγά σιγά να δίνει στην Δήλο την σημερινή της μορφή, με τα συνεχώς προστιθέμενα αρχαιολογικά ευρήματα. Πρώτη φορά κάνουν την εμφάνιση τους το Αρτεμίσιον[94] [Artémision], τα Προπύλαια [Propylées], ο Πώρινος ναός [maison de tuf], ο βωμός του Διός [autel de Zeus Polieus], ο οίκος των Ναξίων [Oikos des Naxiens] και η Στοά των Κεράτων [Portique des Cornes], ενώ εμφανίζονται πάλι η Στοά του Φιλίππου [Portique de Philippe], ο ναός του Απόλλωνα, το ιερό λιμάνι, το θέατρο και η φωλιά του δράκου.

Ιδιαίτερη περίπτωση εργασιών στην Δήλο, είναι αυτή του 1879 και 1880, όταν βασικός συνεργάτης του Homolle ήταν ο αρχιτέκτονας Nénot[95]. Την περίοδο αυτή, ο Nénot διαδραμάτισε κεντρικό ρόλο στην τοπογραφική έρευνα του αρχαιολογικού πλέον χώρου και ιδιαίτερα στην αποτύπωση του περιβόλου και των ορίων του ιερού και άρα στον σχεδιασμό του τεμένους.

Το πιο ενδιαφέρον σημείο βέβαια στην περίπτωση του Nénot, είναι τα σχέδια μελέτης του ναού του Απόλλωνα και κυρίως τα σχέδια με τα οποία αναπαριστά τον ναό σε μια πλήρη και κτισμένη μορφή. [Εικόνα 15] Πρόκειται για μια μορφή η οποία απασχόλησε έκτοτε τους αρχαιολόγους και τους μελετητές της αρχαιότητας, καθώς πρόκειται για ένα ουτοπικό ιερό, το οποίο βρίσκεται «εξ' ολοκλήρου εκτός χρόνου, όπου όλα τα διαδοχικά στρώματα των ιστορικών περιόδων [αρχαϊκή, κλασική, ελληνιστική, ρωμαϊκή] είναι εύκολα και αυθαίρετα αναμεμιγμένα [...] δεν έχει επιλέξει να αποκαταστήσει το ιερό σε μια συγκεκριμένη περίοδο της ιστορίας, γεγονός που αφαιρεί για να το πούμε έτσι όλη την εγκυρότητα της δουλειάς του»[96]. Η συζήτηση που δημιουργήθηκε γύρω από τον ναό του Nénot δίχασε όσο λίγες και καλώς ή κακώς, αποτελεί τον ιδεώδη τύπο ουτοπίας στην παρούσα μελέτη. Ας

[92] Αργότερα, θα αποτελέσει τον πρώτο πώρινο ναό στα σχέδια του Nénot. [Théophile Homolle, *BCH*, t. I, 1877, σσ. 219-229, και, Théophile Homolle, *BCH*, t. II, 1878, σσ. 1-15]
[93] Monuments grecs, t. I, no 7, 1878, σσ. 25-63.
[94] Ο ναός της Αρτέμιδος.
[95] Henri-Paul Nénot [1853-1934] Γάλλος αρχιτέκτονας της École des Beaux-Arts. Το 1877 κερδίζει το Grand Prix της Ρώμης με ένα πρόγραμμα για την Αθήνα ως πρωτεύουσα. Το 1882 κερδίζει το πρώτο βραβείο σε έναν διαγωνισμό για την ανακατασκευή της Σορβόννης, ένα έργο το οποίο υλοποιεί.
[96] Marie-Christine Hellmann et Philippe Fraisse, «Architecture grecque et envois de Rome : historique et tendances» στο *Paris-Rome-Athènes* : Le voyage en Grèce des architectes Français aux XIXe et XXe Siècles, Paris : Ecole Nationale Supérieure des Beaux-Arts, 1982.

μην ξεχνάμε όμως πως συζητάμε για μια εποχή, στην οποία η ιστορία και η αρχαιολογία είναι αρκετά νέες επιστήμες και οι άνθρωποι που τις ασκούν αναζητούν και φαντάζονται την αρχαιότητα. Ο καθένας αναζητεί την δική του αρχαιότητα και στην δική μας περίπτωση ο αρχιτέκτονας την αναπαριστά, αλλά ο αρχαιολόγος Homolle είναι αυτός που εμπνέει.

> Μια μεγάλη προκυμαία βασιλεύει παντού γύρω από το λιμάνι, όπου τα πλοία προσάραζαν και στην οποία εύκολα διαδραματίζονταν οι συγκεντρώσεις του πλήθους για τις αγορές και τις γιορτές. Το έδαφος υψωνόταν ελαφρά, ένας τοίχος στήριξης και αναχώματα είχαν μετατρέψει σε βεράντα αυτή την ευαίσθητη και μαλακή κλίση, προσφέροντας στον ναό με αυτό τον τρόπο, και τα κλειστά του όρια τα οποία δεν επέτρεπαν την διέλευση στο ιερό, και τα πιο όμορφα στολίδια, χάρη στα έργα τέχνης με τα οποία ήταν γεμάτη η βεράντα αυτή. Υψωμένη έτσι πάνω από την ακτή, φαινόταν από μακριά στα μάτια των ταξιδιωτών˙ τους κατέκλυζε από όλες τις πλευρές, από την στιγμή που πατούσαν το πόδι τους στο ιερό χώμα˙ τους ενέπνεε εκ των προτέρων την πιο υψηλή ιδέα μεγαλείου η οποία τους περίμενε στο ιερό.[97]

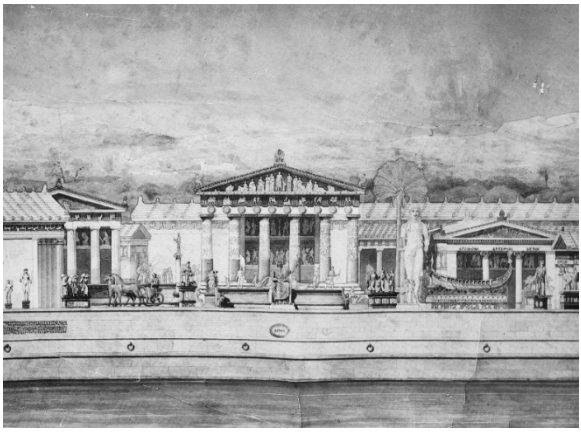

15 Henri Paul Nénot, *Ο ναός του Απόλλωνα*, 1879-1880

[97] Théophile Homolle, Conférence sur les travaux de l'Ecole Française d'Athènes à Délos : Exposition universelle de 1889, Paris, 1890.

Η περιγραφή αυτή του Homolle σε συνδυασμό με τις αναπαραστάσεις του Nénot δίνουν μια πλήρη εικόνα της αρχαιότητας, η οποία ακόμα και αν εν συνάδει με καμία φάση του ιερού και του λιμανιού του παρελθόντος, αποτελεί σαφώς την εικόνα που αυτή φαντάζονται και σχεδιάζουν. Πρόκειται για την εικόνα μιας αρχαιότητας, η οποία βρίσκεται στα σπλάχνα μιας ιστορίας που θέλει πλέον να μετατρέψει τα μνημεία σε μαρτυρίες ενός ιστορικού παρελθόντος. Η ιστορία πλέον γίνεται γραμμική, και στόχος είναι η διερεύνηση, η οργάνωση, η ταξινόμηση, οι σειρές, η διευθέτηση, τα χωριστά επίπεδα, η κατανομή, τα στοιχεία, οι ενότητες και οι περιγραφόμενες σχέσεις. Η αρχαιότητα δεν αποτελεί γι' αυτούς πλέον άπιαστο όνειρο, καθώς «η εκταφή των αρχαίων σχολών αποτελεί έναν σημαδιακό αγώνα της σύγχρονης επιστήμης»[98].

Σε αυτό το πλαίσιο, μόνη εκκρεμότητα των ανασκαφικών εργασιών στην Δήλο, η ορθή, έγκυρη και ακριβής χαρτογράφηση του νησιού με τις εξελιγμένες μορφές μέτρησης του γεωμετρικού μήκους και πλάτους, επιπεδομετρίας [planimétrie], ταχεομετρίας [tachéométrie] και τριγωνομέτρησης.

Η χαρτογράφηση της Δήλου πραγματοποιήθηκε σε δυο φάσεις. Η πρώτη έλαβε χώρα τα έτη 1893 και 1894 από τους Ardaillon και Convert και η δεύτερη τα έτη 1906 και 1907 από τον Bellot[99]. Οι Ardaillon και Convert ανέλαβαν το έργο της χαρτογράφησης από τον Homolle, ο οποίος την ίδια χρονιά ανέλαβε την θέση του διευθυντή της Γαλλικής Σχολή της Αθήνας. Στόχος της χαρτογράφησης είναι να αναδείξουν το αρχαίο λιμάνι[100] και το ιερό του Απόλλωνα, την ίδια ώρα που θα συγγράψουν ένα κείμενο το οποίο θα συγκεντρώνει τις μέχρι τότε έρευνες και διεργασίες και θα αποτελεί ένα οδηγώ για τις μελλοντικές έρευνες.

Αξίζει να σημειωθεί πως ενώ οι Ardaillon και Convert [Εικόνα 16] έχουν κατά νου μια σειρά από παλαιότερες χαρτογραφήσεις και καταγραφές τις οποίες αξιολογούν και αξιοποιούν. Από αυτές, ιδιαίτερη σημασία φέρουν οι χαρτογραφήσεις του Buondelmonti[101] το 1420 [οι οποίες είναι οι πρώτες χρονολογικά που αξιοποιούν] και των Spon και Wheler το 1675 [οι οποίες όπως είδαμε κατέχουν ιδιαίτερη θέση σε ό,τι αφορά την ανακάλυψη της Δήλου], ενώ ιδιαίτερη θέση κατέχει η

[98] Georges Radet, *στο ίδιο*, σ. 340.
[99] Ο André Bellot υπήρξε καπετάνιος του πυροβολικού και εργαζόταν στην γεωγραφική υπηρεσία του στρατού.
[100] Την μελέτη και την αποτύπωση του λιμανιού την πραγματοποίησε ο καπετάνιος της φρεγάτας Cosmao, Merleaux-Ponty και ο σημαιοφόρος Mercier. [Edouard Ardaillon, Henri Convert, *Carte archéologique de l'île de Délos [à l'échelle du 1/2000ᵉ] levée en 1893 et 1894*, Paris : Fontemoing, 1902, σ. 8]
[101] Βλ. Κεφάλαιο 5 | Η Γενεαλογία της Δήλου.

Επιστημονική Αποστολή του Μοριά το 1829 [της οποίας τα σχέδια και οι περιγραφές, τοποθετούν ως την πρώτη ολοκληρωμένη μελέτη της Δήλου].

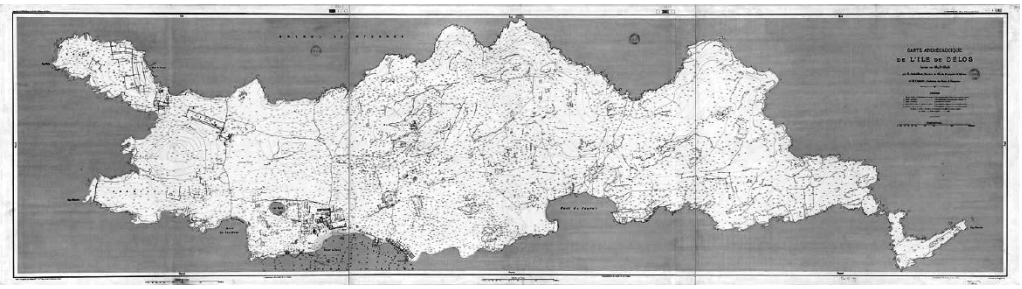

16 Edouard Ardaillon & Henri Convert, *Χάρτης της Δήλου*, 1883-84

Έχοντας λοιπόν μια τέτοια καταγωγή, αλλά και ένα έργο να επιδείξει, ολοκληρώνεται η πρώτη επίσημη κα πλήρης χαρτογράφηση της Δήλου. «Τα ερείπια τα οποία παραμένουν σκόρπια στο έδαφος μαρτυρούν την χαμένη ευημερία»[102], καθώς σιγά σιγά τα κτίσματα ανασύρονται από το παρελθόν και αρχίζουν να αποκτούν μορφή στο παρόν. Η ιερή λίμνη, το θέατρο, ο Ινωπός, ο ναός του Απόλλωνα, το λιμάνι, θα αποτελέσουν μόνο μερικά από τα ευρήματα που θα σημαδέψουν από αυτή την στιγμή και ύστερα τους μελετητές της Δήλου, επιβεβαιώνοντας τους Ardaillon και Convert που πίστευαν πως η δουλειά τους θα έχει διαδόχους, οι οποίοι θα εμπλουτίσουν τις μελέτες τους και θα αναδείξουν άλλους θησαυρούς τέχνης και ιστορικά αρχεία.

Η δεύτερη φάση της χαρτογράφησης της Δήλου λαμβάνει χώρα, από τον, γνήσιο διάδοχο των Ardaillon και Convert, Bellot, ο οποίος αναλαμβάνει το έργο της τελικής χαρτογράφησης της Δήλου –η οποία ισχύει ακόμα και σήμερα- υπό την καθοδήγηση του Homolle και του τότε διευθυντή της Γαλλικής Σχολής Maurice Holleaux.

Η χαρτογράφηση του Bellot [Εικόνα 17] πραγματοποιήθηκε αξιοποιώντας της μεθόδους ακρίβειας των χαρτογραφήσεων του στρατού, προκειμένου να

[102] Edouard Ardaillon, Henri Convert, *στο ίδιο*, σ. 11]

επιβεβαιωθούν και να σταθεροποιηθούν οι μετρήσεις και οι αποτυπώσεις των προηγούμενων. Για τον ίδιο άλλωστε, η χαρτογράφηση του 1893 έχει λάθη και δεν μπορεί να υιοθετηθεί, καθώς θεωρεί πως τα σημάδια της τριγωνομέτρησης δεν ήταν ορατά το 1907 και βρίσκονταν σε τέτοια κατάσταση χαλάρωσης που δεν μπορούσαν να αναγνωρισθούν οι ακριβείς θέσεις στις οποίες βρίσκονταν [τα λάθη αυτής της προσπάθειας, θα ήταν πολύ περισσότερα από τα ανεκτά], οι έρευνες του Convert έχουν την ακρίβεια που τους αποδίδει ο συγγραφέας τους, οι νέες έρευνες δεν μπορούσαν να στηριχθούν ούτε στις τοπογραφικές μελέτες της προηγούμενης χαρτογράφησης, καθώς είναι μια απλουστευμένη αναπαράσταση των πετρωμάτων, ενώ δεν συμπεριλαμβάνουν καθόλου τους τοίχους στους οποίους εδράζονται τα διάφορα επίπεδα –παρά κατ' εξαίρεση- καθώς γίνεται μια καθαρή τοπογραφική μελέτη, παράλληλη με μια αυστηρή και ακριβή αρχαιολογική χαρτογράφηση των ερειπίων της Δήλου και τέλος παρουσιάζεται πρόβλημα με την επιπεδομετρία. [η επιπεδομετρική έρευνα επεκτείνεται αναγκαία στην αναπαραγωγή του ανάγλυφου – η σχέση επιπεδομετρίας και ανάγλυφου στην Δήλο είναι πολύ στενή].[103]

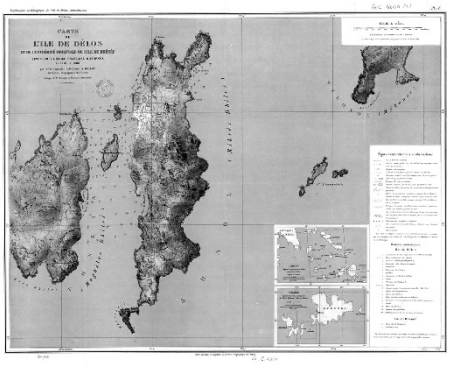

17 André Bellot, Ο *χάρτης της Δήλου,* 1907

Σύμφωνα με όλα αυτά, δεν ήταν δυνατό να αξιοποιηθεί το έργο των Ardaillon και Convert για τις τοπογραφικές και υδρογραφικές μελέτες του ερευνητικού προγράμματος του 1907. Συνεπώς, έπρεπε να γίνουν νέες έρευνες για να οριστεί το εύρος των ερευνών και κατ' επέκταση η θέση της Δήλου στην υδρόγειο. Για μια ακόμα φορά, αξιοποιήθηκαν οι μέθοδοι της τριγωνομέτρησης, της γεωδαισίας

[103] André Bellot, *Exploration Archéologique de Délos I : Carte archéologique de l'île de Délos,* Paris : Fontemoing, 1910.

[géodésie], της αστρονομίας [astronomie] και της τοπογραφίας [topographie] και ο λόγος είναι η επιστήμη –πλέον- της χαρτογράφησης, έχει απαιτήσεις, οι οποίες προϋποθέτουν μια σειρά από διαδικασίες, μέσα από τις οποίες ο ερευνητής καλείται να λάβει αποφάσεις, να συνθέτει και να σχεδιάζει, έτσι ώστε να αναδεικνύονται τα διαφορετικά ευρήματα, στα οποία αναφέρονται οι παραπάνω μέθοδοι.

Σε αυτό το πλαίσιο, ολοκληρώθηκε και η δεύτερη και τελευταία επίσημη χαρτογράφηση, στην οποία η Δήλος έχει μια και μοναδική δική της και ορισμένων διαστάσεων θέση στην υδρόγειο, έχει μια θέση στους χάρτες, έχει ιστορία, έχει αρχαιολογικό χώρο, έχει μουσείο, έχει τον ναό του Απόλλωνα και έχει το ιερό εμπορικό λιμάνι της αρχαιότητας. Η Δήλος δεν εντοπίζεται στους μύθους, η Δήλος εντοπίζεται και υπάρχει στο σήμερα. Η Δήλος έχει πλέον νόημα.

Η Δήλος έχει νόημα και όπως είδαμε, έχει το νόημα που τις απέδωσαν οι άνθρωποι που την σχεδίασαν υπό το πρίσμα της ουτοπίας του Διαφωτισμού. Όμως, για να φανεί η ρήξη που συμβαίνει με την αλλαγή παραδείγματος[104] στην ιστορία και την γεωγραφία με τον Spon και την Εκστρατεία του 1685 αντίστοιχα τον 17ο αιώνα, καθίσταται αναγκαία μια γενεαλογία των χαρτογραφήσεων της Δήλου που προηγήθηκαν αυτών.

Η γενεαλογία αποτελεί την μέθοδο με την οποία μπορεί να ανασυγκροτηθεί ο χώρος μέσα στον οποίο γεννήθηκαν, μορφώθηκαν και εξελίχθηκαν η ιστορία και η γεωγραφία και κατ' επέκταση προσφέρεται για την μελέτη του νοήματος τους και ειδικότερα την προέλευση αυτού του νοήματος. Έτσι, θα μπορέσουν να γίνουν κατανοητές μέσα από το πρίσμα του των πρωταγωνιστών που μιλούν, γράφουν και χαρτογραφούν την Δήλο, μέσα από την αναζήτηση των κανόνων της γεωγραφίας και της ιστορίας αντίστοιχα σε σχέση με τις ανάγκες και τις απαιτήσεις της κοινωνίας για έναν περισσότερο αντικειμενικό κόσμο και συνεπώς την σχέση ανάμεσα στους πρωταγωνιστές, την γλώσσα και του νοήματος που εκφράζεται.

Έτσι, καθίσταται αναγκαία μια συστηματική και κριτική μελέτη των αρχείων της χαρτογράφησης, αναζητώντας τι πίστευαν οι συγγραφείς που προηγήθηκαν, και το

104 *Αλλαγή Παραδείγματος* [Paradigm Shift] : Η μετάβαση από ένα παράδειγμα σε κρίση σε ένα νέο, απ' όπου θα αναδυθεί μια νέα παράδοση κανονικής επιστήμης, είναι κάτι πολύ διαφορετικό από μια συσσωρευτική διαδικασία, μια διαδικασία που επιτυγχάνεται με τη διάρθρωση και την επέκταση του παλιού παραδείγματος. Πρόκειται μάλλον για μια ανακατασκευή του πεδίου στη βάση νέων θεμελίων, μια ανακατασκευή που αλλάζει ορισμένες από τις πιο στοιχειώδεις θεωρητικές γενικεύσεις του πεδίου, όπως και πολλές από τις μεθόδους και τις εφαρμογές του παραδείγματος [Thomas Kuhn, *Η δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων* [1962], μτφ. Β. Κάλφας, Γ. Γεωργακόπουλος, Αθήνα: Σύγχρονα Θέματα, 1981, σ. 159]

πώς επηρεάστηκαν, τόσο από τις παλαιότερες αφηγήσεις-αναπαραστάσεις, όσο και από το δικό τους ιστορικό πλαίσιο. Σε αυτή την αναδρομική επισκόπηση, θα εκκινήσουμε από την αρχαιότερη αναπαράσταση της Δήλου προς την νεότερη για καταλήξουμε στον Spon και την εκστρατεία του 1685, πάντοτε σύμφωνα με την αρχή ότι μας ενδιαφέρει τι πιστεύαν οι Γάλλοι και άρα ποιους Γεωγράφους-Ιστορικούς είχαν εκείνοι υπόψιν τους και όχι αν υπήρχε κάποιος άλλος καταλληλότερος ή ικανότερος.

ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ

Η αρχαιότερη αναπαράσταση του αρχιπελάγους που έχει διασωθεί, είναι αυτή του Πτολεμαίου[105] και εντοπίζεται στον Χάρτη της Ελλάδος[106] [Γεωγραφική Υφήγησης: Carte X de l'Europe]. Ο χάρτης αυτός έχει θεωρηθεί κατά προσέγγιση ακριβής, καθώς παρουσιάζονται λάθη ως προς τις ακριβείς θέσεις ορισμένων νήσων, όπως το διάστημα ανάμεσα στην Ρήνεια και την Δήλο[107]. [Εικόνα 18]

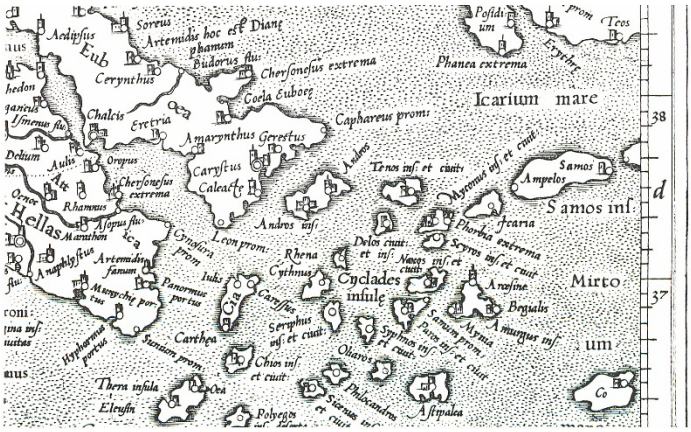

18 Κλαύδιος Πτολεμαίος, *Χάρτης του Αρχιπελάγους*, 1584
[αποκατάσταση από τον Mercator]

[105] Ο Κλαύδιος Πτολεμαίος υπήρξε Έλληνας αστρονόμος και γεωγράφος, ο οποίος έζησε στην Αλεξάνδρεια.

[106] [Εικόνα 1, σ. 3]: Το αρχιπέλαγος σύμφωνα με την πρώτη αποκατάσταση της Χάρτας της Ελλάδος του Πτολεμαίου από τον Mercator [1584].

[107] Η Δήλος έχει τοποθετηθεί σημαντικά απομακρυσμένα προς τον Βορρά σε σχέση με την Ρήνεια. Ωστόσο, το διάστημα μεταξύ των δυο νήσων είχε ήδη μελετηθεί από τον Στράβωνα –γεγονός που δεν έλαβε υπόψιν ο Πτολεμαίος- και σύμφωνα με τους μελετητές το είχε τοποθετήσει με σχετική ακρίβεια στην «αληθινή» του θέση. [Strabon, X, 5, (σ. 486)].

EDRISI

Η γεωγραφία του Πτολεμαίου μένει στην αφάνεια κατά την διάρκεια του Μεσαίωνα[108] στην Δύση. Οι ειδήμονες δεν ασχολούνται με τις μελέτες του και άρα δεν ασχολούνται με τον Χάρτη της Ελλάδας.

Ωστόσο, ο Μεσαίωνας και ειδικότερα ο 12ος αιώνας παρουσιάζει ένα ειδικό ενδιαφέρον. Τον 12ο αιώνα ο Άραβας από την Θέουτα [Ceuta], ο Edrisi[109] σχεδίασε μια μεγάλη *επιπεδόσφαιρα* [planisphère], η οποία ήταν διαιρεμένη σε μέρη -βάσει του κλίματος τους, δηλαδή βάσει των ζωνών στις οποίες οι ημέρες είχαν μεγαλύτερη, μικρότερη ή την ίδια διάρκεια- και κάθε μέρος υποδιαιρούνταν σε δέκα τμήματα. Δυστυχώς για τους ερευνητές, η επιπεδόσφαιρα δεν σώζεται, παρά μόνον αντίγραφα του βιβλίου του, στο οποίο περιγράφει τόσο τους τρόπους με οποίους κατανοούσε και αναπαριστούσε τον κόσμο, όσο και μια μικρή χάρτα της υδρογείου και μικρές χάρτες οι οποίες αντιστοιχούσαν σε κάθε ένα από διαιρεμένα τμήματα. Κατ' αυτό τον τρόπο μπορεί κανείς να αναγνωρίσει στο τέταρτο τμήμα από τα τέσσερα των επτά κλιμάτων, όπου αναπαρίστανται οι διαφορετικές θέσεις των νήσων του Αρχιπελάγους. [Εικόνα 19]

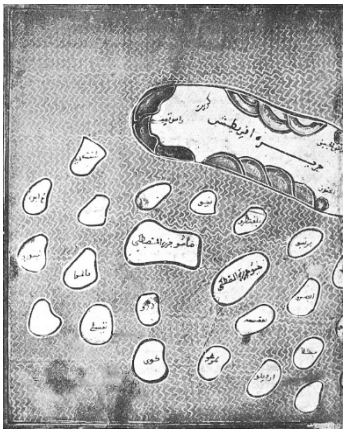

19 Edrisi, *Χάρτης του Αρχιπελάγους*, 1154
[Paris, Bibl. nat. ms. Ar. 2221 [Réd.3:4]]

[108] Από την εποχή του Πτολεμαίου μέχρι τον Μεσαίωνα, δεν παρουσιάζονται ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες καταγραφές σχετικά με μια προσπάθεια αναπαράστασης του κόσμου. Αναμφίβολα παρουσιάζονται διαφόρων ειδών απεικονίσεις, αλλά δεν παρουσιάζονται χάρτες - γεγονός που ο Gallois συσχετίζει με μια επιστημονική ανεπάρκεια [Gallois, *στο ίδιο*, σ. 4].

[109] Ο Abou Abdallah Mouhammed Al Idrisi ή Edrisi [1100-1165] υπήρξε Μαροκινός γεωγράφος στην αυλή του Βασιλιά Ρογήρου ΙΙ της Σικελίας. Ο Edrisi έκανε χαρτογραφήσεις σύμφωνα με τις απαιτήσεις του Βασιλιά, γεγονός που τον οδήγησε στην εκπόνηση μιας έρευνας και στην έκδοση του έργου του *Η χαρά εκείνου που θέλει να ταξιδέψει στον κόσμο* [L'amusement de celui qui veut parcourir le monde (1154)].

Στην περίπτωση του Edrisi, είναι αξιοσημείωτο ότι ο ίδιος δεν είχε επισκεφτεί ποτέ το αρχιπέλαγος, γεγονός που εξηγεί αφηγούμενος τους τρόπους με τους οποίους αξιοποίησε τις πληροφορίες που είχε λάβει από το έργο παλαιότερων Αράβων μελετητών και το πως είχε αξιοποιήσει τις μαρτυρίες και τα τεκμήρια –αν μπορούμε να θεωρήσουμε πως υπήρχαν- ταξιδιωτών, οι οποίοι ερευνούσαν τα εν λόγω μέρη κατ' εντολή του βασιλιά.

ΟΙ ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΙ

Έντονη αλλαγή στον τρόπο χαρτογράφησης παρατηρείται από τους Ιταλούς Θαλασσοπόρους, οι οποίοι σχεδιάζουν την Μεσόγειο και παράγουν –σχετικά μικρής κλίμακας- χάρτες, τους λεγόμενους *Πορτολάνους*. Οι Πορτολάνοι αποτελούν περιγραφές ακτών, ακριβώς όπως ήταν και ο περίπλους στην αρχαιότητα. Πρόκειται για χάρτες οι οποίοι απευθύνονται σε ταξιδιώτες και συγκεκριμένα σε πλοηγούς, καθώς δεν περιλαμβάνουν καμία ένδειξη γεωγραφικού μήκους ή πλάτους, ενώ προορίζονται για χρήση πυξίδας, όπου οι αποστάσεις υπολογίζονται και εκτιμώνται κατά προσέγγιση. Η λειτουργία τους αυτή –ενδέχεται- να μην συνοδευόταν με οιαδήποτε ακρίβεια στην αναπαράσταση, όπως ισχυρίζονται οι σχολιαστές, όμως το γεγονός αυτό δεν αναιρεί ότι οι Πορτολάνοι χρησιμοποιούνται χωρίς ιδιαίτερες αλλαγές από τον 14° αιώνα έως τον 17° αιώνα.

Ο πρώτος Πορτολάνος που φέρει κάποια ημερομηνία είναι αυτός του Petro Vesconte[110] [1311]. Στην δική μας περίπτωση, αυτό που μας ενδιαφέρει είναι πως όταν ο Vesconte χαρτογραφεί το Αρχιπέλαγος το όνομα της Δήλου απουσιάζει από αυτήν την χαρτογράφηση. [Εικόνα 20 (αντίγραφο της χάρτας του 1311)]. Ωστόσο, στον χάρτη φαίνονται καθαρά και η Δήλος και η Ρήνεια, οι οποίες διαχωρίζονται με μια λεπτή γραμμή, ενώ τοποθετούνται απέναντι από την Μύκονο. Όμως, πέρα από το όνομα της Δήλου, δεν εμφανίζεται και το όνομα της Ρήνειας, ενώ και οι δυο μαζί –ως σύμπλεγμα- φέρουν το όνομα *Sdille* [ετυμ: [εἰ]ς Δῆλον]. Στην συνέχεια, θα μετονομαστούν σε *les deux Délos* [ή Δῆλες] και τέλος θα διαχωριστούν και θα ονομαστούν έκαστος *la petite Délos* [η Μικρή Δήλος] και *la Grande Délos* [η Μεγάλη Δήλος].

Φυσικά, σε αυτή την γενεαλογική αφήγηση των ονομάτων της Δήλου, δεν εντοπίζεται ένα σταθερό ευθύγραμμο νήμα που να μας οδηγεί από την Ά-Δηλο Δήλο μέχρι την σημερινή Δήλο. Άλλωστε, δεν μελετάμε την σχέση ανάμεσα στις λέξεις και τα πράγματα και άρα ανάμεσα σε δίπολα –είτε πρόκειται για την ονομασία

[110] Ο Petro Vesconte (fl 1310-1330) υπήρξε γενοβέζος χαρτογράφος και γεωγράφος.

του μύθου, ή για την ονομασία του Λόγου. Μελετάμε μια τυπολογία όντων, ή αλλιώς μια τυπολογία λόγων. Συνεπώς, όταν μιλάμε για την σημερινή Δήλο την περίοδο που έπεται του Vesconte και άρα το σύμπλεγμα Sdille, μπορεί τελικά να αναφερόμαστε στο σύμπλεγμα –πάλι της Δήλου και της Ρήνειας- με το όνομα *lexdilles* του Viegas[111] [Εικόνα 21].

Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί πως ο Πτολεμαίος, ο Edrisi, ο Vesconte και ο Viegas δεν ταξίδεψαν ποτέ στο Αρχιπέλαγος και όχι μόνο δεν γνώριζαν, αλλά δεν είχαν εικόνα του τι υπήρχε.

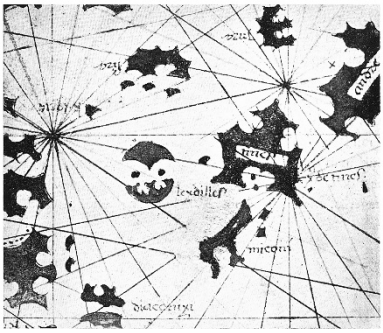

20 Gaspar Viegas, *Αρχιπέλαγος*, 1534 [Paris, Bibl. Nat., Ge. C. 18777]

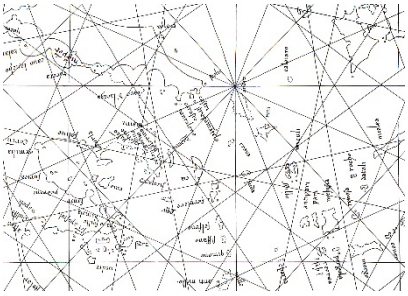

21 Petrus Vesconte, *Νησιά του Αρχιπελάγους*, 1313 [Paris, Bibl. Nat., Ge. DD. 687 Rés]

CHRISTOFORO BUONDELMONTI[112]

Ενδιαφέρουσα περίπτωση στην αναζήτηση αυτή των αναπαραστάσεων της Δήλου κατά το διάστημα ανάμεσα στον 12ο αιώνα και τον 17ο αιώνα, αποτελεί ο Ιταλός Buondelmonti[113], καθώς σε αντίθεση με όλους τους προηγούμενος, είναι ο

[111] Ο Gaspar Viegas υπήρξε Πορτογάλος χαρτογράφος. Μοναδικό –γνωστό- τεκμήριο της παρουσίας του είναι ο χάρτης του Ατλαντικού και της Μεσογείου, ο οποίος φέρει την υπογραφή του με ημερομηνία Οκτώβριος 1534. Στον χάρτη αυτό η Δήλος και η Ρήνεια φαίνονται σχηματικά από το περίγραμμα τους, όπως επίσης απεικονίζονται και τα δυο ενδιάμεσα νησάκια (îlots). Όμως, η αναπαράσταση και της Δήλου και της Ρήνειας δεν ανταποκρίνεται σε τίποτα με την «πραγματική», πέρα από την ύπαρξη δυο εσοχών (κόλπων;) στο Δυτικό τμήμα της Δήλου, όπου με *αναχρονιστικούς* όρους θα μπορούσαν να αποδοθούν στο κυρίως λιμάνι και στο λιμάνι Φούρνοι (Phourni) [Gallois: 1910, σ. 4].

[112] Emile Legrand, *Description des îles de l'archipel par Christophe Buondelmonti*, Première Partie, Paris : Ernest Leroux, 1897, Préface.

[113] Ο Christoforo Buondelmonti ή Buondelmonte (1286-1430) υπήρξε Ιταλός μοναχός, ταξιδιώτης και Ουμανιστής από την Φλωρεντία, ο οποίος ταξίδεψε στην Ρόδο για να μελετήσει την Ελληνική Γραμματεία.

πρώτος που ταξιδεύει και επισκέπτεται τα μέρη στα οποία αναφέρεται. Ο Buondelmonti ταξίδεψε στο Αρχιπέλαγος τον 14ο αιώνα, έχοντας πρώτα όμως μελετήσει τους σχετικούς μύθους και τις σχετικές ιστορικές αναφορές. Το προϊόν αυτών των ταξιδιών υπήρξε η αφιέρωση στον καρδινάλιο Giordano Orsini του έργου του *Liber Insularum Archipelagi* [1420] [Εικόνες 22], το οποίο αποτελεί μια περιγραφή και χαρτογράφηση των νήσων του Αρχιπελάγους.

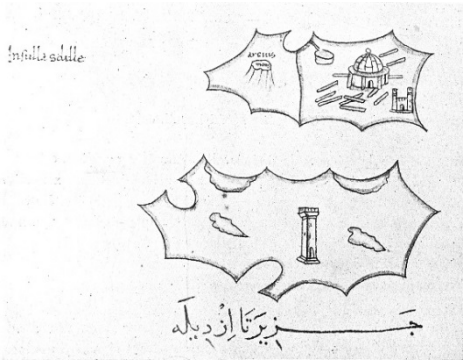

22 Cristoforo Buondelmonti, *Liber Insularum Archipelagi,* 1420

Το ενδιαφέρον που εντοπίζεται στον Buondelmonti είναι ακριβώς αυτό, ότι πράγματι επισκέπτεται το Αρχιπέλαγος και τα νησιά που το απαρτίζουν, την ίδια ώρα που έχει επιδιώξει μια σχετική παιδεία και έρευνα που καθιστά τον λόγο του για την αφήγηση της επίσκεψης του το 1420 και άρα της αφήγησης του για τα ερείπια και άρα τα θραύσματα των εποχών –αν αυτά υπάρχουν- μοναδικό μέχρι τότε. Η αφήγηση του συνοδεύεται από χάρτες οι οποίοι βρίσκονται και αναπαράγονται στα χειρόγραφα του.

Οι χάρτες του φαίνονται σαφώς διαφορετικοί από τους Πορτολάνους –που από ό,τι φαίνεται κυριαρχούν τότε στην Ευρωπαϊκή ναυσιπλοΐα- ενώ φαίνεται πως ο ίδιος επιδιώκει μιας μορφής ακριβέστερη αποτύπωση της μορφής των νήσων αποφεύγοντας την μέχρι τότε επιμονή στην αναπαράσταση των περιγραμμάτων των νήσων και των νοητών ορίων ανάμεσα σε διαφορετικά *είδη* χώρων.

Η αναπαράσταση των νήσων από τον Buondelmonti διαφέρει από τις συνηθισμένες για την εποχή χαρτογραφήσεις –άσχετα από «λάθη» που μπορούν να εντοπιστούν βάσει «ύστερων» και «ακριβέστερων» ερευνών [όπως αν τοποθετείται η Δήλος ανατολικά της Ρήνειας ή το αντίστροφο ή αν η Δήλος και η Ρήνεια είναι σχεδιασμένες κατά τρόπο που η εσωτερική τους πλευρά να είναι εξωτερική ως προς την μεταξύ τους σχέση]. Πέρα όμως από αυτά, διαφέρει ουσιαστικά στις μέχρι τότε χαρτογραφήσεις του Αρχιπελάγους ως προς το ότι τοποθετεί και αναπαριστά στοιχεία τα οποία εντοπίζει τόσο στην Δήλο, όσο και στην Ρήνεια. Τα στοιχεία αυτά μορφικά μπορεί να θυμίζουν ποτάμια, κόλπους, λιμάνια και κάστρα –οι ερμηνευτές φαίνεται να αναγνωρίζουν κάποιας μορφής ποτάμι ή γενικότερα μια υδάτινη παρουσία, η οποία ενίοτε αποδίδεται στον ποταμό της αρχαιότητας Ινωπό και ενίοτε αποδίδεται σε κάποια λίμνη ή πηγή-, όμως αυτό που προσδίδει ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε αυτές τις χαρτογραφήσεις και «τοπογραφικές» αναφορές είναι η εικονογράφηση ενός θόλου πλάι στα θραύσματα κολόνων. Για τον Buondelmonti, ο θόλος αυτός έχει όνομα και πρόκειται για τον ναό το Απόλλωνα.

FRANCESCO BERLINGHIERI

Το έργο του Buondelmonti άσκησε ιδιαίτερη επιρροή στους γεωγράφους της εποχής του. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Berlinghieri[114] ο οποίος αξιοποίησε το Liber Insularum καθώς και μια σειρά από παλαιότερες χαρτογραφήσεις, όπως αυτή του Πτολεμαίου, παράλληλα με χαρτογραφήσεις της εποχής του. Το ενδιαφέρον λοιπόν σε αυτή την περίπτωση είναι πως αξιοποιούνται παράλληλα τόσο οι Πορτολάνοι που κυριαρχούν, όσο και οι χάρτες του Πτολεμαίου που φέρουν κύρος -σε μια εποχή όπου αρχίζει να ανακαλύπτεται η αρχαιότητα[115]- μαζί με τους χάρτες του Buondelmonti. Πιο συγκεκριμένα, ο Berlinghieri υιοθετεί την χαρτογράφηση του Πτολεμαίου, με σημαντική διαφορά πως υποκαθιστά την Δήλο που εμφανίζεται στον αρχικό χάρτη με την μορφή που έχει αποδώσει σε αυτήν ο Buondelmonti. Εδώ το πρόβλημα είναι, πως ο Berlinghieri –ο οποίος φαίνεται σαφώς πως δεν ανήκει στους μελετητές του Αρχιπελάγους που το

114 Ο Francesco Berlinghieri [1440-1501] ουμανιστής και μελετητής της αρχαιοελληνικής γραμματείας, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε στην Φλωρεντία στην οικία των Μεδίκων. Το έργο που μας ενδιαφέρει είναι η Geographia in terza rima [1480]. [*Geographia di Francesco Berlinghieri fiorentino in terza rima et lingua toscana distincta con le sue tavole in varii siti et provincie seconda La Geographia et distinctione dele tavole di Ptolomeo*,with additions by Marsilio Ficino, Florence: Nicolaus Laurentii Alemanus, 1482.

115 Την εποχή αυτή έχει αναπτυχθεί στην Φλωρεντία ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την αρχαιότητα και ειδικότερα για την Πλατωνική σκέψη. Το γεγονός αυτό δεν είναι αδιάφορο για τον Berlinghieri, ο οποίος ακολουθεί το πνεύμα της εποχής και συμμετέχει στην Ακαδημία της Φλωρεντίας, η οποία διεκδικεί -υπό την ηγεσία του ιδρυτή της Marsilio Ficino και πρώτου μεταφραστή του συνόλου των έργων του Πλάτωνα στα λατινικά- την αναζωπύρωση της Ακαδημίας του Πλάτωνα.

επισκέφτηκαν- αγνοεί πως στον χάρτη του Buondelmonti το σύμπλεγμα της Δήλου με την Ρήνεια αναφέρεται σε δυο χωριστές νήσους και έτσι το μεταφέρει αυτούσιο στον δικό του χάρτη αντί της νήσου της Δήλου. Ως αποτέλεσμα, στον χάρτη υπάρχει τόσο η Ρήνεια [Rena], όσο και το σύμπλεγμα Δήλου και Ρήνειας. [Εικόνα 23]

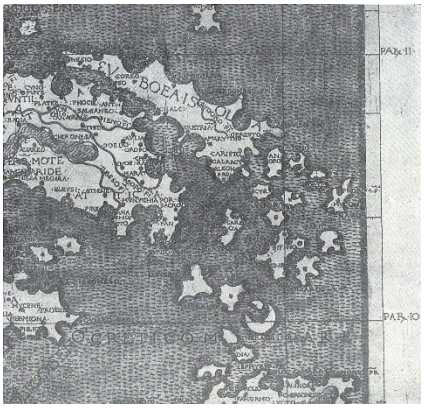

23 Francesco Berlinghieri, *Geographia in terza rim*, 1480 [Paris, Bibl. nat. Ge. DD. 1990]

BARTOLOMEO DA LI SONETTI

Ο Da Li Sonetti[116] επισκέφθηκε το Αρχιπέλαγος και ειδικότερα την Δήλο –όπως ισχυρίζεται στην αρχή του έργου του Isolario [νησολόγιο]. Το Isolario περιλαμβάνει -σε μορφή σονέτων- περιγραφές των νήσων του Αρχιπελάγους, οι οποίες παρ' ότι προορίζονταν να έχουν ένα πρακτικό ενδιαφέρον, τελικώς αναδεικνύουν τόσο ιστορικές όσο και γραφικές λεπτομέρειες.

Το έργο αυτό προήλθε τόσο από τα ταξίδια του Da Li Sonetti, όσο και από την μελέτη Αρχαίων γεωγράφων, όπως ο Pomponius Mela και ο Στράβων. Ωστόσο, οι μελετητές του έργου του αποτιμούν πως ήταν εξαιρετικά επηρεασμένος από τους Πορτολάνους της εποχής και ειδικότερα από τον Buondelmonti, τον οποίο είχε

[116] Ο Bartolomeo Da li Sonetti υπήρξε Βενετσιάνος ναύτης του 15ου αιώνα για τον οποίο δεν υπάρχουν πληροφορίες πέρα από αυτές που δημοσιεύει στην αρχή του κειμένου του Isolario το 1486 [Robert Proctor, *An index to the early printed books in the British Museum,* Second Section, Italy, London: K. Paul, Trench, Trübner & Company, 1898, σ.336]. Δηλώνει πως είναι ο Καλός Βενετσιάνος, ο οποίος αφού απέκτησε δικό του πλοίου, εργάστηκε για τις ευγενείς οικογένειες της Βενετίας.

μελετήσει. Το γεγονός αυτό –ισχυρίζονται- πως καταδεικνύεται από αρκετές κοινές αναφορές, όπως στο κείμενο που αφορά την Δήλο.

Πιο συγκεκριμένα όμως και παρά τις ομοιότητες με παλαιότερες χαρτογραφήσεις, το νησολόγιο του Sonetti ξεχωρίζει καθώς είναι η πρώτη φορά που αναπαρίστανται οι δυο Ρεματιάρηδες [Rhematiaria]. Επίσης, θεωρείται πως είναι η πρώτη φορά που απεικονίζεται σαφώς βελτιωμένη η μορφή της Ρήνειας. Παρά όμως την μορφική βελτίωση, η Ρήνεια αναφέρεται ως Γιάρος [Yero, giera ή gieron], ένα λάθος το οποίο προέρχεται από τον Buondelmonti, ο οποίος τοποθετεί δυτικά της Δήλου την νήσο Σούδα [Suda], η οποία ονομαζόταν Ιάρος [Iaro ή Geros]. Αναπαραστασιακά γίνεται αισθητή η αφαίρεση του πύργου που είχε σχεδιάσει ο Buondelmonti από τον Da Li Sonetti, στην θέση του οποίου τοποθετούνται μικρές κατοικίες οι οποίες όμως φαίνεται να ταιριάζουν με την περιγραφή του πρώτου.

Τέλος, η Δήλος είναι σχεδιασμένη κατά έναν σαφώς εμπλουτισμένο τρόπο, καθώς περιλαμβάνει περισσότερα ερείπια και αναφορές στα ευρήματα επί της νήσου. Χαρακτηριστική διαφορά ανάμεσα στην χαρτογράφηση του Buondelmonti και σε αυτή του Da Li Sonetti είναι πως ο πρώτος τοποθετεί τον ναό του Απόλλωνα στα ερείπια στα οποία βρίσκεται και η σημερινή του θέση, ενώ ο δεύτερος τοποθετεί τον ναό στην κορυφή του βουνού Κύνθου. [Εικόνα 24]

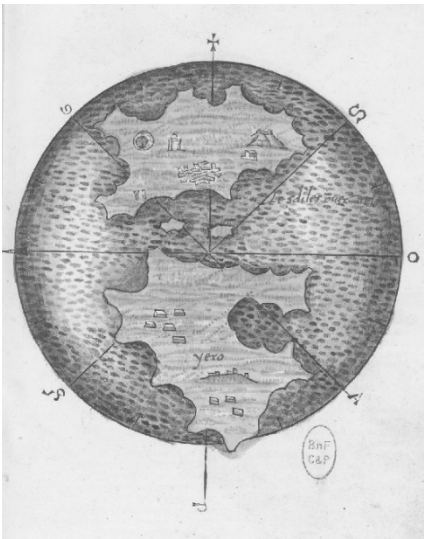

24 Bartolomeo Da Li Sonetti, *Isolario*, 1486

BENEDETTO BORDONE

Ο Benedetto Bordone ετοίμασε ένα νέο Isolario [1528], το οποίο δεν διέφερε ιδιαίτερα από αυτό του Sonetti. Κατά κύριο λόγο συνδύασε, το Isolario του Sonetti με τις περιγραφές του Buondelmonti, ενώ προσέθεσε και πάλι τον πύργο στην νήσο Ρήνεια. [Εικόνα 25]

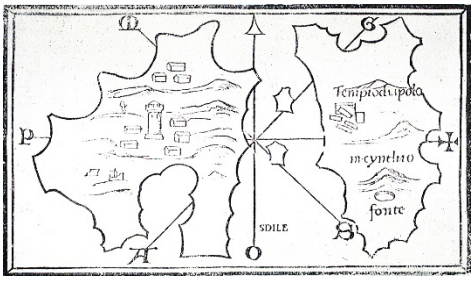

25 Benedetto Bordone, *Libro: Δήλος και Ρήνεια*, 1528
[Paris, Bibl. nat. Ge. DD. 1997]

HADJI MOUHAMMED PÎRÎ RA'ÎS

Μέσα από αυτή την αφήγηση των χαρτογραφήσεων φαίνεται πως υπάρχει ένα μακρύ νήμα ερμηνειών και παρερμηνειών, το οποίο λαμβάνει ο Οθωμανός ναύαρχος Pîrî Ra'îs[117]. Ο Pîrî Ra'îs, όπως φαίνεται από τα χειρόγραφα του από το Βιβλίο της Θάλασσας [Kitâb-i Bahriyyè], επεδίωξε να σχεδιάσει οδηγούς για τις θάλασσες της Μεσογείου κατόπιν εντολής του Σουλτάνου Soliman στον οποίο ήταν και αφιερωμένο το συγκεκριμένο Βιβλίο [1523-1524].

Στα χειρόγραφα αυτά φαίνεται πως υπάρχουν γενικές θεωρήσεις που αφορούν τους θαλάσσιους χάρτες, ενώ υπάρχουν περιγραφές των νησιών και των ακτογραμμών της Μεσογείου. Πρόκειται δηλαδή, τόσο για μια πρακτική έρευνα, όσο και για μια έρευνα που φέρει γεωγραφικά, ιστορικά και μυθολογικά στοιχεία.

Οι χάρτες του Pîrî Ra'îs [Εικόνα 26], κατά τον Gallois[118], είναι βασισμένοι αρκετά σε αυτούς του Da Li Sonetti. Ωστόσο, στην περίπτωση της Δήλου και της Ρήνειας, φαίνεται πως υπάρχουν αρκετές αλλαγές και ανακρίβειες, οι οποίες εντοπίζονται τόσο στον σχεδιασμό-απεικόνιση των ακτογραμμών των νήσων, όσο και στην

[117] Edgard Blochet, *Revue de l'Orient latin*, XII, 1909, σ. 139.
[118] Gallois: *στο ίδιο*, σ. 16.

μεταξύ τους σχέση. Επίσης, σε ό,τι αφορά το εσωτερικό των νήσων, ενώ μέχρι την στιγμή αυτή φαίνεται πως υπήρξε μια περίοδος εμπλουτισμού της πληροφορίας, πλέον απογυμνώθηκαν από αυτήν [δεν υπάρχει καμία τοπογραφική αναφορά].

Βέβαια, όπως σημειώνει ο Blochet, ο χάρτης ο οποίος αφορά τις δυο νήσους αξιοποιήθηκε εκ των υστέρων από ναυτικούς, οι οποίοι τον εμπλούτισαν και διόρθωσαν τυχόν λάθη [όπως οι ακτογραμμές της Ρήνειας και το Βόρειο τμήμα της Δήλου], ενώ οι αναφορές στους θρύλους είναι «σωστές». Επίσης, έχει προστεθεί η Μύκονος, ως μέρος ενός τρίπτυχου σχεδιασμού.

Σε κάθε περίπτωση, ακόμα και αν αυτός ο χάρτης αποτελεί μια κακή απομίμηση από τον αντίστοιχο του Sonetti, ή αν έχει λάθη στην αρχική του μορφή, το ενδιαφέρον στοιχείο είναι πως οι Οθωμανοί βρίσκονται στο Αρχιπέλαγος και χαρτογραφούν, μελετώντας τους μύθους και συσσωρεύοντας γνώση προκειμένου να γίνουν ακριβέστεροι στις περιγραφές τους.

26 PÎRÎ RA'ÎS, *Βιβλίο της θάλασσας*, 1524
[Paris, Bibl. nat. ms. Suppl. ture. n° 956]

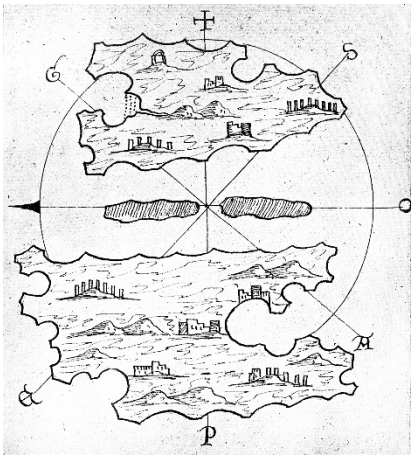

27 Antonio Millo, *Τέχνη της ναυσιπλοΐας*, 1590
[Venise, Bibl. de Saint-Marc, Cod. It., IV, 2]

ANTONIO MILLO

Ο Antonio Millo ήταν Βενετσιάνος ναυτικός ο οποίος ακολουθεί την παράδοση των Isolario και, κατά τον Gallois, οι χαρτογραφήσεις του αποτελούν φαντασίες, καθώς πέρα από τον ναό του Απόλλωνα που σημειώνει, τοποθετεί ένα κάστρο στην Δήλο. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, πως για πρώτη φορά χρησιμοποιείται το όνομα Μακρονήσι για τον Μεγάλο Ρεματιάρη. [Εικόνα 27]

MARCO BOSCHINI[119]

Ο Βενετσιάνος ναυτικός Boschini κυκλοφόρησε το δικό του Αρχιπέλαγος [1658], στο οποίο περιλαμβάνεται ένα σχέδιο για κάθε νησί υπό την συνοδεία ενός κείμενου περιγραφής[120].

Σε γενικές γραμμές, η χαρτογράφηση αυτή -παρ' ότι αναφέρεται από τους Ardaillon και Convert ως μια από τις χαρτογραφήσεις που έλαβαν σοβαρά υπόψιν τους χρονολογικά για την χαρτογράφηση της Δήλου και της Ρήνειας το 1883-84- δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες διαφορές από τις προηγούμενες αποτυπώσεις. Παρουσιάζει ομοιότητες τόσο με την χαρτογράφηση του Bordone, όσο και με αυτή του Buondelmonti, ως προς την χάραξη των ακτογραμμών και την τοποθέτηση των ευρημάτων επί των νήσων.

Για μια ακόμα φορά όμως, το όνομα είναι κάτι που τραβάει την προσοχή, καθώς όπως έχει ήδη φανεί δεν είναι απλή η σύνδεση των λέξεων με τα πράγματα. Η μεν Δήλος αναφέρεται ως *Pirpile* [ένα όνομα που εντοπίζεται στον Buondelmonti] και προέρχεται από τον Pliny[121], η Ρήνεια φέρει το όνομα *Ορτυγία* [ένα όνομα που εντοπίζεται κυρίους στους αρχαίους συγγραφείς και αποδίδεται στην Δήλο][122], ενώ οι Ρεματιάρηδες ονομάζονται *Scogli Cevadussa* [ένα από τα αρχαία ονόματα της Ρήνειας][123].

Ένα ενδιαφέρον λάθος, που όμως καταδεικνύει μια αρχή αναζήτησης και μελέτης των αρχαίων αναφορών για την Δήλο, αποτελεί το γεγονός ότι ο Boschini έχει τοποθετήσει και ονομάσει Τροχοειδή την περιοχή των μικρών κατοικιών στην Ρήνεια, αποδίδοντας της έναν κεντρικό χαρακτήρα. Το λάθος έγκειται στο γεγονός ότι σύμφωνα με τον Ηρόδοτο[124], το επίθετο τροχοειδής αναφέρεται στον λάκκο που βρίσκεται στο Βόρειο τμήμα της Δήλου.

WIDMAN

Σε αυτή την σειρά των χαρτογραφήσεων, ανήκει και αυτή του Widman, η οποία χρονολογείται κατά τον 18ο αιώνα. Ωστόσο, αν και δεν αναδεικνύει τίποτα καινούργιο ως προς την υπό συζήτηση αφήγηση, χαρακτηρίζεται από την ουσία

---

[119] L'arcipelago con tutte le Isole, Scogli, Secche, e Bassi Fondi .... Opera di Marco Boschini... In Venetia, per Francesco Nicolini, 1658, σ. 45.
[120] Την αυθεντικότητα του οποίου, αμφισβητούν οι μελετητές.
[121] Pliny, *Natural history*, Club, 1848, IV, 12, 66.
[122] Strabonis, *Rervm Geographicarvm Libri XVII*, Tomvs Qvartvs, Lipsiae: in Libraria Weidmania, MDCCXCVI, Βιβλίο Δέκατο, Κεφ. 5, 5, 5, Σ. 486.
[123] Pliny, *Natural history*, Club, 1848, IV, 12, 67.
[124] Ηρόδοτος, *Ευτέρπη-Θάλεια*, μτφ. Λ. Ζενάκος, Αθήνα : Γκοβόστη,1992, Βιβλίο Β, 170

του εγχειρήματος. Οι απεικονίσεις του Widman ακολουθούν την παράδοση του Sonetti, ενώ το κείμενο του, το οποίο συνοδεύει την εν λόγω χαρτογράφηση, είναι σχεδόν αυτούσιο αυτό του Boschini[125]. Σε κάθε περίπτωση όμως, η ουσία του εγχειρήματος που μας ενδιαφέρει αναφέρεται στην ουτοπία της Δήλου και στον τρόπο με τον οποίο κάθε εποχή φαντάζεται, κατασκευάζει και σχεδιάζει την Ιερή νήσο του Απόλλωνα. Έτσι και ο Widman, για τον οποίο δεν υπάρχουν πληροφορίες, φαντάζεται έναν υπερυψωμένο ναό του Απόλλωνα στην μορφή μιας Ιταλικής εκκλησίας που φέρει δυο θόλους και ένα κωδωνοστάσιο. [Εικόνα 28]

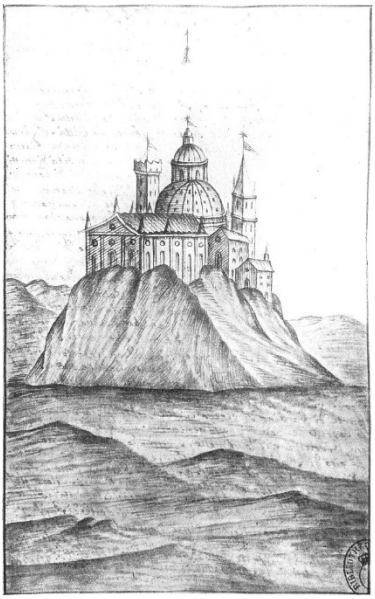

28 Widman, Ο ναός του Απόλλωνα, 18ος
[Paris, Bibl. nat. Ge. C. 4384 t. II, ms.]

[125] Gallois: *στο ίδιο*, σ. 90 [appendice V].

ΟΙ ΟΛΛΑΝΔΟΙ ΥΔΡΟΓΡΑΦΟΙ

Η παράδοση των χαρτών Isolari έμελλε να ανανεωθεί πλήρως με την νέα μορφή αναπαράστασης των χαρτών και του Αρχιπελάγους, αυτή των Υδρογράφων. Ο αγώνας των Ολλανδών και των Κάτω χωρών, για την ανεξαρτησία τους και οι θαλάσσιες επιδρομές ενάντια στις Ισπανικές ναυαρχίδες, σε μια εποχή όπου η Πορτογαλία προσαρτάται στην Ισπανία, καθίσταται αναγκαία η αναζήτηση νέων εμπορικών ζωνών και χωρών για την απόκτηση προμηθειών, όπως οι Ινδίες. Έτσι, δημιουργήθηκε η ανάγκη για μακρύτερες και διαρκέστερες περιπλανήσεις στις θάλασσες, και άρα δημιουργήθηκε η ανάγκη για ακριβέστερους χάρτες των Ωκεανών και της Μεσογείου, διότι οι πορτολάνοι πλέον δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν. Οι υδρογράφοι αυτοί εισήγαγαν αρχικά την καταγραφή των ακτών στις οποίες συνέβαιναν ατυχήματα επάνω στους χάρτες, στους παλαιότερους και ανακριβείς Πορτολάνους, μέχρι που άρχισαν να σχεδιάζουν νέους χάρτες, έχοντας πλέον ως μεγέθη το γεωμετρικό πλάτος και ύψος. Χαρακτηριστικό είναι πως άρχισαν να σημειώνονται τα λιμάνια και οι ακτές, συνοδευόμενα από ένα κείμενο το οποίο να τα περιγράφει.[126]

WILLEM BARENTS ΚΑΙ WILLEM JANSZOON BLAEU

Οι πρώτοι χάρτες της Μεσογείου, οι οποίοι ακολούθησαν την νέα αυτή παράδοση, ήταν αυτοί του Willem Barentsoon ή Barentszoen[127]. Ο Barents ταξιδεύει το 1594 και το 1595 για να βρει έναν βορειοανατολικό δρόμο για τις Ινδίες. Λόγω των δυσκολιών και του πρόωρου θανάτου του, δεν μπόρεσε να κάνει την αποτύπωση και την χαρτογράφηση της Μεσογείου και της Αδριατικής θάλασσας.[128]

Ωστόσο, ο πρώτος που δημοσίευσε τέτοιους χάρτες ήταν ο Willem Janszoon Blaeu[129], ο οποίος δημοσίευσε το 1621 ό,τι χάρτες είχε στην διάθεση του για την Μεσόγειου, μαζί με το σχετικό κείμενο για την περιγραφή των ακτών που είχαν αποτυπωθεί. Ο Blaeu δεν είναι ναυτικός, αλλά χαρτογράφος, ο οποίος εκδίδει και αποτυπώνει χάρτες. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του χάρτη της Μεσογείου, ο οποίος είναι σε μεγάλη κλίμακα και περιλαμβάνει μεταξύ άλλων και την Δήλο. Για ακόμα μια φορά, η Δήλος και η Ρήνεια, εμφανίζονται με την μορφή

---

[126] Ο Waghenaer είναι ο πρώτος που σχεδίασε έναν τέτοιο χάρτη. Αφού σχεδίασε τις ακτές του Ωκεανού και της Βαλτικής, είχε την πρόθεση να αποτυπώσει και τις ακτές της Μεσογείου, στόχος τον οποίο δεν μπόρεσε να επιτύχει. [Lucien Gallois, *στο ίδιο*, σ. 29]

[127] Το όνομα του έχει μείνει γνωστό σε ιστορικούς και γεωγράφους ως Barents.

[128] *Description de la mer méditerranée auquel sont déliniées et discriptes au vif toutes les costes de la mer méditerranée*, par Guilhaume Bernard, Pilote 1608. A Amsterdam chez Corneille Nicolas Marchand Libraire.

[129] Willem Janszoon Blaeu [1571-1638] υπήρξε Ολλανδός μαθητής και φίλος του Tycho Brahé. [Picard, Voyage d'Uranibourg, dans les mémoires de l'Académie Royale des Sciences, t. VII, Paris : 1729, σ. 195.

συμπλέγματος που φέρει το όνομα Sdilles. Στον χάρτη αυτό είναι η πρώτη φορά που αρχίζει, έστω και κατά προσέγγιση, η απεικόνιση της Δήλου και της Ρήνειας, να προσομοιάζει στην σημερινή. Τα λάθη είναι υπαρκτά, όμως αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό, στην έλλειψη κατάλληλων μέσων για την ακριβή μέτρηση του γεωμετρικού μήκους και πλάτους.[130]

Παρά όμως την σαφώς βελτιωμένη απεικόνιση του συμπλέγματος Sdilles, ο Blaeu δεν ενδιαφέρεται καθόλου για τα νησιά αυτά, καθώς η μόνη αναφορά που γίνεται σε αυτές είναι κατ' αναλόγια προς την Μύκονο και την Τήνο. [Εικόνες 29, 30] «Θέλοντας να περάσουμε ανάμεσα από την Μύκονο και την Τήνο, θα πρέπει να πάμε κατευθείαν ανατολικά βορειοανατολικά, αλλά πιο κοντά στην Τήνο από ό,τι στην Μύκονο, εξ' αιτίας των Sdilles, [πρόκειται για νησάκια στα δυτικά της Μυκόνου], διότι είναι πολύ χαμηλές και από αυτές εκτείνονται ορισμένες πέτρες προς την θάλασσα˙ τις αφήνουμε, ανοίγοντας πανιά προς τα ανατολικά...»[131].

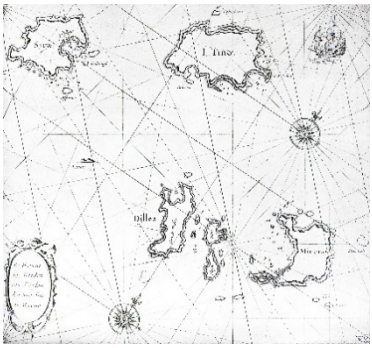

29 Willem Blaeu, *Αρχιπέλαγος,* 1621

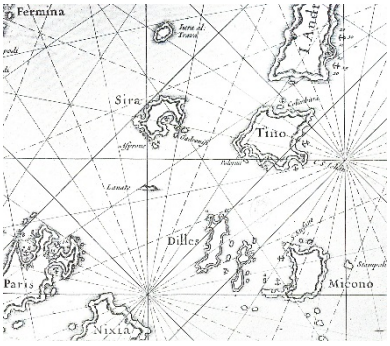

30 Willem Blaeu, *Αρχιπέλαγος,* 1621
[Paris, Bibl. nat. V. 2383]

Οι Ολλανδοί υδρογράφοι και ειδικότερα οι Barents και Blaeu υπήρξαν οι τελευταίοι απόγονοι αυτής της γενεαλογίας των χαρτογραφήσεων στην εποχή που προηγείται του Spon και της Εκστρατείας του 1685. Φυσικά, υπάρχουν και άλλοι χαρτογράφοι και γεωγράφοι στην περίοδο που έπεται, όμως καθότι δεν τους γνώριζε ο Blouet, ή αν τους γνώριζε, δεν του προσέφεραν κάποια ιδιαίτερη πληροφόρηση σε ό,τι αφορά την Δήλο, δεν είναι απαραίτητο να τους αναφέρουμε.

[130] Lucain Gallois, *στο ίδιο*, σ. 30.
[131] *Troisième partie du grand et nouveau miroir ou flambeau de la mer*, traduit du flamand en François par Paul Yvounet, Amsterdam Pierre Goos, 1669, σ. 90.

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί πως μέσα από αυτή την γενεαλογία των χαρτογραφήσεων και του Λόγου που τις περιβάλλει, γίνεται σαφές το πλαίσιο εντός του οποίο έλαβε χώρα η ρήξη του 17ου αιώνα. Οι γεωγράφοι δεν επισκέπτονται τον τόπο για τον οποίο συζητούν και σχεδιάζουν, με αποτέλεσμα οι αφηγήσεις και οι περιγραφές τους να είναι ανακριβείς και αναληθείς και οι χάρτες τους να είναι αναποτελεσματικοί και φανταστικοί. Για τον Spon, τον Colbert και τον Blouet, η ακρίβεια και η εγκυρότητα της αφήγησης και της αναπαράστασης, συνδέονται με μια μορφή αντικειμενικής οπτικής και εμπειρικής αξίωσης των πραγμάτων, κάτι το οποίο απουσιάζει αισθητά από τα αντικείμενα αυτής της γενεαλογίας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τελικά, ποια είναι η ουτοπία της Δήλου; Η ουτοπία της Δήλου είναι η διαδικασία της κατασκευής και σχεδιασμού της υπό το πρίσμα του Διαφωτισμού. Οι Γάλλοι ανακαλύπτουν τον 17ο αιώνα την ύπαρξη της Δήλου –σε μια εποχή ανανέωσης του πνεύματος υπό την κυριαρχία του βασιλιά του φωτός Louis XIV- για να την τοποθετήσουν τόσο στον χάρτη της υδρογείου, όσο και στον χάρτη της ιστορίας με όρους ακρίβειας, εγκυρότητας και αλήθειας.

Σε αυτό το πλαίσιο, εκκινά ο 18ος αιώνας, ο αιώνας του Διαφωτισμού, ο οποίος τρέφει τις ιδέες αυτές, συγκροτώντας σιγά σιγά μια συμπαγή εικόνα για την αρχαιότητα προκειμένου να την αξιοποιήσει για να φωτίσει τις ιδέες της ισότητας, της ελευθερίας και της αδελφοσύνης και να διαμορφώσει το όραμα της δημοκρατίας που τελικά οδήγησε στην Γαλλική Επανάσταση το 1789. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο, πως οι Γάλλοι, στην Γαλλική Εθνοσυνέλευση του 1792 ήδη, κηρύττουν τον πόλεμο στις Ευρωπαϊκές χώρες στο όνομα της απελευθέρωσης.

Όμως, ποια απελευθέρωση ζητούν, και από ποιους; Όπως είδαμε, τον 19ο αιώνα, οι Γάλλοι οργανώνουν την Επιστημονική Αποστολή του Μοριά, η οποία θα μείνει στην Ελλάδα το διάστημα 1829-1833, μαζί με τα Γαλλικά Στρατεύματα τα οποία ήρθαν για να ενισχύσουν την εξέγερση των Ελλήνων ενάντια στους Οθωμανούς και να ελευθερώσουν τελικά τον Ελλαδικό χώρο. Ο λόγος ήταν απλός: οι Οθωμανοί από πολύ νωρίς στην ιστορία της Γαλλίας –και πριν από αυτούς οι αυτοκράτορες της Ρώμης στο Βυζάντιο- θεωρούνται ως οι βάρβαροι που έχουν έρθει στην Δύση για να αλυσοδέσουν τον φωτισμένο και λαμπρό λαό της αρχαιότητας˙ τους Έλληνες. Κατ' αυτό τρόπο, η βαρβαρότητα επικράτησε του φωτός, καταστρέφοντας τόσο τον λαό της αρχαίας Ελλάδας, όσο και τα υπολείμματα αυτού, τα οποία θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως πηγή έμπνευσης, όχι μόνον για τους πολιτισμούς της Δύσης, αλλά όλου του κόσμου.

Την ιδέα αυτή έχουν οι Γάλλοι από νωρίς κατά νου, ακόμα και αν δεν την έχουν εκφράσει με αυτούς τους όρους. Για παράδειγμα, όταν ο Spon ταξιδεύοντας προς την Κωνσταντινούπολη, μιλά για τους βάρβαρους Οθωμανούς που κάνουν λεηλασίες στο Αιγαίο γύρω από νησιά, όπως η Δήλος, που φέρουν τα ορατά σημάδια μιας λαμπρής αρχαιότητας, ή όταν η εκστρατεία του 1685 ταξιδεύει συνειδητά και εσπευσμένα προς την Κωνσταντινούπολη, για να μελετήσει στρατηγικά τις ακτές, τα λιμάνια και τα οχυρά των ίδιων των βαρβάρων.

Η έξοδος από την εποχή της βαρβαρότητας προοικονομείται λοιπόν και σχεδιάζεται με αργά αλλά σταθερά βήματα, παράλληλα με την συνεχή ανακάλυψη, αποκατάσταση και προσπάθεια μίμησης της αρχαιότητας. Κατ' αυτό τον τρόπο, η εναντίωση στην βαρβαρότητα θα λάβει τον διαγγελματικό της χαρακτήρα μέσα από το ταξίδι και την απελευθερωτική κίνηση του Γαλλικού Στρατού, της Επιστημονικής Αποστολής του Blouet και την ίδρυση της Γαλλικής Σχολής της Αθήνας το 1846, η οποία θέλει να ανασκάψει και να ανασύρει με την σκαπάνη της την Ελληνική Αρχαιότητα.

> Είναι η ακριβής και συνειδητή αφήγηση ενός ταξιδιού το οποίο ανέλαβαν καλλιτέχνες, στην πατρίδα των καλών τεχνών, σε αυτή την διάσημη γωνία, όπου τα υπολείμματα τόσο όμορφων μνημείων αντέχουν ακόμα σήμερα, παρά το ρήμαγμα του χρόνου και κυρίως επίσης παρά την επέλαση των βαρβάρων. Αυτό για να κατανοήσουμε την κατάσταση αυτών των πολύτιμων ερειπίων, αυτό για να τα ξαναζωντανέψουμε με κάποιο τρόπο, για να ξαναχτίσουμε μια πιστή και διαρκή εικόνα, την οποία η γαλλική κυβέρνηση, η οποία μας έστειλα στην Πελοπόννησο, ακολουθώντας την Στρατιωτική Αποστολή που ήταν προορισμένη και

εκείνη, να δώσει την ζωή με την ελευθερία στους γενναιόδωρους απογόνους των Ελλήνων.[132]

Έχοντας αυτή την ιδέα, οι Γάλλοι επισκέπτονται συνειδητά την Ελλάδα, ακολουθώντας ως βασικές πηγές τα κείμενα των *λεγόμενων ιστορικών* της αρχαιότητας, όπως ο Πλούταρχος, ο Ηρόδοτος και ο Θουκυδίδης, ενώ σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν τα κείμενα των γεωγράφων της Ρωμαϊκής εποχής, Στράβωνα και Παυσανία. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε, που ακόμα και στα κείμενα της Γαλλικής Σχολής κατά τα τέλη του 19ου αιώνα, ο Παυσανίας εξακολουθεί να αναφέρεται ως ο *μεγάλος δάσκαλος*.

Σε κάθε περίπτωση όμως, το διακύβευμα βρίσκεται αλλού. Όταν η Επιστημονική Αποστολή του Μοριά επισκέφθηκε την Ελλάδα, δεν άργησε να ανακαλύψει την Ολυμπία και τον ναό του Ολυμπίου Διός –χωρίς το άγαλμα φυσικά- και να προβάλει σε αυτό όλες τις εκτιμήσεις και επιθυμίες που έφερε για την Ελλάδα του Παυσανία και των αφηγήσεων του παρελθόντος. Με αυτή την κίνηση, και με την ανασκαφή του ναού, ανακαλύφθηκε και κατασκευάστηκε η Ελληνική αρχαιότητα στο σύνολο της. Ήταν η πρώτη φορά, που κατασκευάστηκε, ανασκάφηκε και αναδείχθηκε ένα μνημείο του Ελληνικού παρελθόντος, για να ενταχθεί σε μια ιστορική αφήγηση ως το *ύστατο* τεκμήριο. Το τεκμήριο της δύναμης των Ελλήνων, το τεκμήριο των Ολυμπιακών Αγώνων και το τεκμήριο της σημαντικότερης ιστορικής περιόδου, όπου όλοι οι λαοί είναι συμφιλιωμένοι και παύουν οι πόλεμοι στο όνομα της ειρήνης και της δημοκρατίας.

Αυτή η αρχαιότητα δεν έχει βαρβάρους και αυτή η αρχαιότητα εμπνέει τον Διαφωτισμό και την Γαλλική Επανάσταση. Έτσι, οι Γάλλοι ανακαλύπτουν την ουτοπία της Ολυμπίας, για να οδηγηθούν σε ένα επόμενο βήμα στον σχεδιασμό και την κατασκευή της.

Η ανασκαφή της Ολυμπίας αποτέλεσε το υλικό τεκμήριο για την κατασκευή του αναγκαίου ιστορικού γεγονότος μιας λαμπρής στιγμής της αρχαιότητας. Όμως, αν λάβουμε υπόψιν τον προγραμματικό σχεδιασμό της Επιστημονικής Αποστολής, η οποία θα περιοριζόταν στην Πελοπόννησο˙ η αναζήτηση της Ολυμπίας φαίνεται δικαιολογημένη, καθώς ανήκε στην Ελλάδα του Παυσανία την οποία και έψαχναν. Επομένως, το ερώτημα που μας απασχόλησε μέχρι στιγμής, ήταν γιατί η Επιστημονική Αποστολή, παρεκτράπηκε από τον προγραμματισμό της για να

[132] Abel Blouet, *Expédition Scientifique de Morée, ordonnée par le Gouvernement Français: Architecture, Sculpture, Inscriptions et Vues du Péloponnèse, des Cyclades et de l'Attique*, Deuxième Volume, Paris: Firmin Didot Frères, Libraires, 1833, Avertissement.

επισκεφτεί το Αρχιπέλαγος και την Δήλο; Όπως είδαμε, η Δήλος, μέχρι τότε διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στις αφηγήσεις της αρχαιότητας ως ο τόπος του Απόλλωνα. Η Επιστημονική Αποστολή όμως την γνώρισε μέσα από τον Spon, ο οποίος την επισκέφθηκε, την είδε και την κατέγραψε [περισσότερο μάλλον τον ναό του Απόλλωνα και το λιμάνι]. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι Γάλλοι απέκτησαν τις αφηγήσεις της αρχαιότητας και έμαθαν για την ύπαρξη της Δήλου, όπως και άλλων νησιών του Αρχιπελάγους, τα οποία επισκέφθηκε ο γιατρός από την Lyon στο ταξίδι του. Γιατί όμως ο Blouet και η Γαλλική Σχολή ενδιαφέρονται ειδικά για την Δήλο;

Αν λάβουμε υπόψιν τις αφηγήσεις της αρχαιότητας για την ιστορία της ιερής νήσου[133] σε συνδυασμό με τις εξαγγελίες του Spon, την εκστρατεία του 1685 και κυρίως τα γραπτά του Blouet, θα φανεί πολύ γρήγορα η εξής θέση. Οι Γάλλοι δεν ψάχνουν απλά μια λαμπρή στιγμή της αρχαιότητας, δεν ψάχνουν τον Χρυσό Αιώνα του Περικλή, ούτε κάποια υπερβατική μυθική αρχή, η οποία μπορεί τελικά να θεμελιώνει και την ιστορία της Δήλου.

Οι Γάλλοι ψάχνουν το πνεύμα εκείνο το οποίο διεκδικούσε την ελευθερία και την δημοκρατία, το πνεύμα εκείνο το οποίο ακόμα και μετά την υποδούλωση από τους Ρωμαίους, εξέπληξε τους κατακτητές του, οι οποίοι δεν περίμεναν ότι θα συνέχιζε να εμπνέει τους αλυσοδεμένους δούλους. Το πνεύμα αυτό καταγράφουν και αναφέρουν οι αφηγήσεις της αρχαιότητας, αλλά και οι αφηγήσεις της Γαλλικής Σχολής της Αθήνας, όταν μιλούν για την Δήλο˙ η οποία λόγω του θρησκευτικού της ρόλου και της στρατηγικής εμπορικής της θέσης, αποτέλεσε το αντικείμενο υποδούλωσης των μεγάλων στρατών και ηγεμονιών της Ελληνικής Αρχαιότητας. Όμως, οι Δήλιοι ποτέ δεν επαναπαύτηκαν, έπειτα από διωγμούς, καθάρσεις, εναλλαγές πολιτευμάτων και εξουσιών, διεκδικούσαν πάντοτε την ανεξαρτησία τους, την ελευθερία τους και την δυνατότητα να έχουν έναν δημοκρατικό πολίτευμα στο οποίο να μπορούν να μετέχουν όλοι.

Αυτό είναι το πνεύμα της Δήλου, το οποίο εντοπίζεται στις αφηγήσεις της αρχαιότητας και το οποίο αναζητούν οι Γάλλοι στην Ελλάδα. Φυσικά, δεν αρκεί ο ισχυρισμός ότι το ελεύθερο αυτό πνεύμα αυτό υπήρξε, ούτε και η αναζήτηση του. Ένα τέτοιο πνεύμα έχει ανάγκη την ύπαρξη ενός τόπου και ενός τεκμηρίου που να το επιβεβαιώνει. Ένα τέτοιο τεκμήριο αναζητείται και κατασκευάζεται.

Στην Δήλο, από την αρχή της ιστορίας μέχρι και την ολοκληρωτική εγκατάλειψη της, μπορεί το εμπόριο να διαδραμάτισε ένα κεντρικό ρόλο ανά διαστήματα στα

[133] Βλ. Κεφάλαιο 2 | Η Ιστορία της Δήλου.

παιχνίδια εξουσίας των ηγεμονιών της αρχαιότητας, όμως το καταγωγικό καταστατικό σημείο της, είναι αυτό του θρησκευτικού λατρευτικού κέντρου της. Είτε υιοθετήσουμε την υπερβατική αρχή του μύθου της γεννήσεως του Απόλλωνα και της Αρτέμιδος από την Λητώ, ή απλώς αποδεχθούμε μια τελετουργική συσπειρωτική διαδικασία που ένωνε τους Ίωνες και προκαλούσε τον σεβασμό των υπόλοιπων λαών, η Δήλος σε όλες τις αφηγήσεις της αρχαιότητας αποτελεί ένα ιερό θρησκευτικό κέντρο το οποίο νοηματοδοτείται από τον ναό του Απόλλωνα. Έτσι, σύμφωνα με τις παραδοχές του Blouet ότι η αρχιτεκτονική και η γλυπτική είναι οι μόνες τέχνες που μπορούν να αποτελέσουν ένα επαρκές τεκμήριο και μαρτυρία για την αρχαιότητα, μπορούμε εύκολα να φανταστούμε, πως η ανεύρεση του ναού του Απόλλωνα και η ανάδειξη του, θα αποτελούσε το ιδανικό τεκμήριο για την ύπαρξη της Δήλου της αρχαιότητας, των Δήλιων και του επαναστατικού τους πνεύματος.

Όταν η Επιστημονική Αποστολή επισκέφθηκε τις Κυκλάδες και την Δήλο, όπως και όλοι οι προηγούμενοι αφηγητές, επισκέπτες, περιηγητές, γεωγράφοι και αρχαιολόγοι –από τους Στράβωνα, Παυσανία, Πτολεμαίο, Da li Sonetti, Buondelmonti, Blaeu, Spon, de Constantin, Motte d'Ayran, Petré, Gosselin, Blouet μέχρι τους Benoît-Hase, Lebègue, Homolle, Nénot, Ardaillon, Convert και Bellot-, αναζήτησε και βρήκε τον ιερό ναό του Απόλλωνα. Ο ναός αυτός θα αποτελέσει έκτοτε το κομβικό σημείο κάθε μελέτης και έρευνας στην Δήλο και μόλις έναν χρόνο μετά την ίδρυση της Γαλλικής Σχολής των Αθηνών, οι Γάλλοι ερευνητές θα αρχίσουν να αναζητούν τρόπους μελέτης της ιερής νήσου και για να εγκαινιάσουν αργότερα τις ανασκαφές της. Όμως, η ομάδα των Homolle και Nénot είναι εκείνη η οποία άδραξε την ουτοπική ιδέα της αρχαιότητας και ξεκίνησε τον έμπρακτο σχεδιασμό της ουτοπικής Δήλου. Πλέον είναι σαφές, πως ο λαμπρός ναός του Απόλλωνα που σχεδίασε ο Nénot και περιέγραψε ο Homolle, μπορεί να αποτέλεσε το αντικείμενο ποικίλων αντιδράσεων ως κάτι φανταστικό και που δεν σχετίζεται με την *πραγματική* ιστορία˙ όμως στον πυρήνα του, αποτελεί την ουσία της ιστορίας του Διαφωτισμού για την αρχαιότητα γενικότερα και την Δήλο ειδικότερα. Ο ναός του Απόλλωνα είναι το τεκμήριο της καταγωγής και της ύπαρξης του πνεύματος της ελευθερίας, της ισότητας και της αδελφοσύνης, το οποίο δεν μπόρεσαν ποτέ να κατανοήσουν οι Ρωμαίοι κατακτητές και να υποδουλώσουν οι Αθηναίοι, οι Μακεδόνες, οι Πέρσες και οι Πόντιοι.

Είναι πλέον σαφές πως η Δήλος κατασκευάστηκε και σχεδιάστηκε στην σημερινή της μορφή, μέσα από την διττή αφήγηση της εξέλιξης της ιστορίας και της γεωγραφίας. Μια αφήγηση η οποία τοποθετεί τις δυο αυτές περιγραφές του κόσμου, την μια δίπλα στην άλλη, κατά την καταστατική στιγμή της σχετικής έναρξης της ιστορίας της αρχαιότητας και της Δήλου. Η σχετική έναρξη δεν είναι

άλλη από την στιγμή της γέννησης των δυο αυτών *επιστημών* με όρους ανάλογους με εκείνους που πραγματώνονται και αξιοποιούνται ακόμα και σήμερα. Έτσι, όταν συζητάμε τελικά για την Δήλο, δεν μπορούμε να μιλάμε χωριστά για την ιστορία της, ή την γεωγραφική της θέση, καθώς καθεμία από τις δυο αυτές επιστήμες, αποτελεί την άλλη όψη του ίδιου νομίσματος. Η χαρτογράφηση της Δήλου αποτέλεσε μια μορφή διαρκούς καταγραφής και αναπαράστασης της νήσου για τους λαούς του κόσμου και η ιστορία της αποτέλεσε το μέσο επιβεβαίωσης και νοηματοδότησης της παρουσίας αυτής στους χάρτες, δίνοντάς της ζωή μέσα από τους μύθους και τις αφηγήσεις των λαών που την κατοίκησαν και την διεκδίκησαν. Μπορεί λοιπόν, οι Γάλλοι να ανακάλυψαν την ουτοπία της Δήλου και να πέτυχαν να της δώσουν μορφή, κατασκευάζοντας έτσι την ιστορία της και την ιστορία της σημερινής κατάστασης για την αρχαιότητα, όμως κάθε χαρτογράφηση και αφήγηση της κατά τα έτη του παρελθόντος δεν αποτελεί παρά την αφήγηση της κάθε εποχής για την ουτοπία του δικού της ιστορικού παρελθόντος. Για την Δήλο δηλαδή δεν μπορούμε να πούμε αν η σημερινή αφήγηση της ιστορίας της υπήρξε κάποτε πραγματικά όπως περιγράφεται. Ωστόσο μπορούμε να πούμε κατ' αναλογία με τους περιηγητές, επισκέπτες και ταξιδιώτες που αναζήτησαν ονειρεύτηκαν, σχεδίασαν και κατασκεύασαν την δική τους ουτοπία της Δήλου, πως και σήμερα η Δήλος παραμένει –όπως θα ήταν σε ένα μοντέρνο Isolario- μια ουτοπική αφήγηση η οποία συνοδεύει και περιγράφει τον χάρτη της υδρογείου.

Η ΟΥΤΟΠΙΑ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ

1 | Κλαύδιος Πτολεμαίος, *Χάρτης του Αρχιπελάγους*, 1584

2 | Cristoforo Buondelmonti, *Liber Insularum Archipelagi,* 1420

3 | Bartolomeo Da Li Sonetti, *Isolario*, 1486

4 | Willem Blaeu, *Αρχιπέλαγος,* 1621

5 | Petré, Χάρτης της Δήλου και της Ρήνειας, 1685

6 | Jacob Spon, *Δήλος και Ρήνεια*, 1675

7 | George Wheler, *Δήλος και Ρήνεια,* 1675

8 | Widman, Ο ναός του Απόλλωνα, 18ος

9 | Henri Paul Nénot, Ο ναός του Απόλλωνα, 1879-80

10 | Pascal Gosselin, *Ο χάρτης της Μεσογείου του Στράβωνα,* 1790

11 | Abel Blouet, *Χάρτης της Δήλου*, 1829

12 | Edouard Ardaillon & Henri Convert, *Χάρτης της Δήλου,* 1883-84

13 | André Bellot, *Ο χάρτης της Δήλου*, 1907

1

2

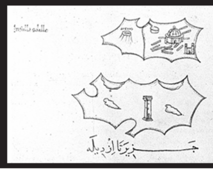

3

4

5

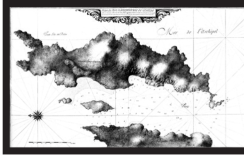

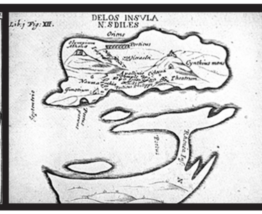

6, 7

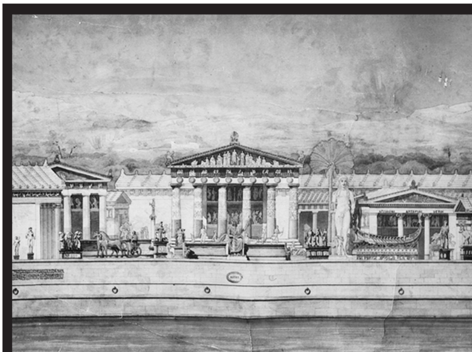

9

8

10

11

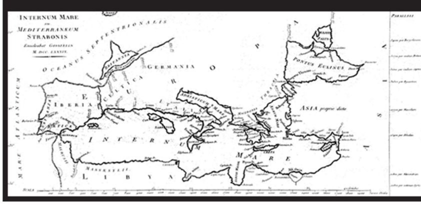

12

13

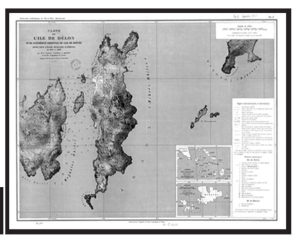

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ | 7

Anonymous, *Carte de la Grèce, rédigée et gravée au Dépôt de la Guerre, d'après la triangulation et les levés exécutés du Corps d'Etat-Major, à l'échelle du 1/200000*, Paris : 1852 (20 feuilles).

Ardaillon, Edouard & Convert, Henri, *Carte archéologique de l'île de Délos [à l'échelle du 1/2000e] levée en 1893 et 1894*, Paris : Fontemoing, 1902.

Babin, Jacques Paul, *Relation de l'état présent de la ville d'Athènes, ancienne capitale De la Grèce, bâtie depuis 3400 ans. Avec un abrégé de son Histoire et de ses Antiquités*, Lyon : Louis Pascal, MDCLXXIV.

Barbié de Bocage, G., *Cartes et Plans : Manuscrits et Gravés de la bibliothèque géographique*, Paris, 1814.

Baudrillard, Jean, *L'Échange symbolique et la mort*, Paris: Gallimard, 1976.

Baudrillard, Jean, *Simulacres et Simulation,* Paris: Galilée, 1981.

Bellot, *André, Exploration Archéologique de Délos I : Carte de l'Ile de Délos au 1/10000e*, Paris : Fontemoing et CIE, 1909.

Berlinghieri, Francesco, *Geographia di Francesco Berlinghieri fiorentino in terza rima et lingua toscana distincta con le sue tavole in varii siti et provincie seconda La Geographia et distinctione dele tavole di Ptolomeo, with additions by Marsilio Ficino*, Florence: Nicolaus Laurentii Alemanus, 1482.

Blochet, Edgard, *Revue de l'Orient latin*, XII, 1909.

Blouet, Abel, *Expédition Scientifique de Morée, ordonnée par le Gouvernement Français: Architecture, Sculpture, Inscriptions et Vues du Péloponnèse, des Cyclades et de l'Attique*, Premier Volume, Paris: Firmin Didot Frères, Libraires, 1831.

Blouet, Abel, *Expédition Scientifique de Morée, ordonnée par le Gouvernement Français: Architecture, Sculpture, Inscriptions et Vues du Péloponnèse, des Cyclades et de l'Attique*, Deuxième Volume, Paris: Firmin Didot Frères, Libraires, 1833.

Blouet, Abel, *Expédition Scientifique de Morée, ordonnée par le Gouvernement Français: Architecture, Sculpture, Inscriptions et Vues du Péloponnèse, des Cyclades et de l'Attique*, Troisième Volume, Paris: Firmin Didot Frères, Libraires, 1838,

Bordonne, Benedetto, *Isolario*, MDXXXIIII.

Bory de Saint-Vincent, *Jean-Baptiste, Relation du Voyage de la Commission Scientifique de Morée dans la Péloponnèse, les Cyclades et l'Attique*, Tome Premier, Paris, Strasbourg: F. G. Levrault, 1836.

Boschini, Marco, *L'arcipelago con tutte le Isole, Scogli, Secche, e Bassi Fondi*, Venetia : Francesco Nicolini, 1658.

Bruneau, Philippe & Ducat, Jean, *Οδηγός της Δήλου* (1965), μτφ. Ε. Δημητρακοπούλου, Π. Καρβώνης, Παρίσι : De Boccard, 2010[4].

Buondelmonti, Christophe, *Description des îles de l'archipel*, Première Partie, Paris : Ernest Leroux, 1897.

Γαβρόγλου, Κώστας, *Το παρελθόν της επιστήμης ως ιστορία*, Αθήνα: ΠΕΚ, 2004.

Chamoux, François, *Ο Ελληνικός Πολιτισμός* [1983[2]], μτφ. Γ. Κωνσταντάτου, Αθήνα : Δαίδαλος-Ι. Ζαχαρόπουλος, 1999.

Courbin, Paul, *Exploration Archéologique de Délos XXXIII: L'Oikos des Naxiens,* Paris: De Boccard, 1980.

Courby, Fernand, *Exploration Archéologique de Délos V: Le Portique d'Antigone ou du Nord – Est et les constructions voisines,* Paris: De Boccard, 1912.

Courby, Fernand, *Le Sanctuaire d'Apollon Délien*; Paris: De Boccard, 1921.

Courby, Fernand, *Exploration Archéologique de Délos XII: Les temples d'Apollon*, Paris: De Boccard, 1931.

Da li Sonetti, Bartolomeo, *Isolario*, Vénice, 1485.

De Constantin, Le Chevalier, *Recueil très exact des ports et des rades d'une partie des iles de l'archipel*, 1685.

Derrida, Jacques, *Χώρα* [1993], μτφ. Κ. Κορομπίλη, Αθήνα: Καρδαμίτσα, 2000.

Didi-Huberman, Georges, *L'album de l'art à l'époque du musée imaginaire*, Παρίσι: la Chaire du Louvre, 2013.

Drapeyron, Ludovic, «Le grand dessein secret de Louis XIV contre l'Empire Ottoman 1688» στο *Revue de Géographie*, I, 1877.

Druon, Henri, «Charles Benoit», στο *Mémoires de l'Académie de Stanislas 1898*, 5éme Série Tome XVI, Nancy : Berger-Levrault, 1899.

Feyerabend, Paul, Ενάντια στη Μέθοδο, για μια αναρχική θεωρία της γνώσης (1975), μτφ. Γρ. Καυκαλάς, Γ. Γκουνταρούλης, Σύγχρονα Θέματα, Αθήνα,1978.

Forchhammer, M, *Société de correspondance archéologique*, bulletin nº III, Πρώτος Τόμος, Μάρτιος, 1832.

Foucault, Michel, *Η αρχαιολογία της γνώσης* (1969), μτφ. Παπαγιώργης, Αθήνα: Εξάντας, 1987.

Foucault, Michel, «Réponse à une question» στο *Dit et écrits I* (1954 – 1988), Paris: Gallimard, 2001.

Foucault, Michel, *Ετεροτοπίες και άλλα κείμενα,* μτφ. Τ. Μπέτζελος, Αθήνα: Πλέθρον, 2012.

Fraisse, Philippe & Hellmann, Marie-Christine [επ.], *Paris-Rome-Athènes : Le voyage en Grèce des architectes Français aux XIXe et XXe Siècles*, Paris : Ecole Nationale Supérieure des Beaux-Arts, 1982.

Fraisse, Philippe & Hellmann, Marie Christine, *Exploration Archéologique de Délos XXXII: Le monument aux hexagones et le portique des Naxiens,* Paris: De Boccard, 1989.

Fraisse, Philippe & Bruneau, Philippe, *Exploration Archéologique de Délos XL: Le monument à abside et la question de l'Autel de cornes,* Paris: De Boccard, 2002.

Gallet de Santerre, Hubert, *Délos Primitive et archaïque*, Paris: De Boccard, 1958.

Gallois, Lucien, «L'Académie des Sciences et les origines de la carte de Cassini» στο *Annales de Géographie*, XVIII, nº 99, 1909.

Gallois, Lucien, *Exploration Archéologique de Délos III : Cartographie de l'Ile de Délos*, Paris : Fontemoing et CIE, 1910.

Gosselin, Pascal-François-Joseph, *Géographie des Grecs analysée, ou les Systèmes d'Ératosthènes, de Strabon et de Ptolémée comparés entre eux et avec nos connaissances modernes, ouvrage couronné par l'Académie des Inscriptions et des Belles Lettres*, Paris: Didot l'Aîné, 1790.

Guillet de Saint-Georges, Georges, *Athènes ancienne et nouvelle et l'estat présent de l'empire des turcs*, Paris: Estienne Michallet, MDCLXXV[2].

Guillet de Saint-Georges, Georges, *Lettres écrite sur une dissertation d'un voyage de Grèce par M. Spon*, Paris : Estienne Michallet, MDCLXXIX.

Guigniaut, Joseph-Daniel, «Notice historique sur la vie et les travaux de Charles-Benoît Hase, membre de l'Académie», στο *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 11e année, 1867.

Gutting, Gary, *Michel Foucault's Archaeology of Scientific Reason*, Cambridge: Cambridge University, 1989.

Ηρόδοτος, *Κλειώ*, μτφ. Δ. Μαρωνίτης, Αθήνα : Γκοβόστη, 1964.

Ηρόδοτος, *Ευτέρπη-Θάλεια*, μτφ. Λ. Ζενάκος, Αθήνα : Γκοβόστη,1992.

Ηρόδοτος, *Μελπομένη–Τερψιχόρη*, μτφ. Η. Σπυρόπουλος, Αθήνα : Γκοβόστη, 1992.

Ηρόδοτος, *Ερατώ-Πολύμνια*, μτφ. Η. Σπυρόπουλος, Αθήνα : Γκοβόστη, 2002.

Ησίοδος, Θεογονία, έργα και ημέραι, ασπίς Ηρακλέους, μτφ. Θ. Μαυρόπουλος, Αθήνα : Ζήτρος, 2005.

Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, Τόμος Α, μτφ. Ελ. Βενιζέλος, Αθήνα : Ίδρυμα Ελ. Βενιζέλου, 2004.

Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, Τόμος Β, μτφ. Ελ. Βενιζέλος, Αθήνα : Ίδρυμα Ελ. Βενιζέλου, 2004.

Hacking, Ian, *Two Kinds of New Empiricism for Philosophers*, New Literary History,

Homolle, Théophile, *Bulletin de Correspondance Hellénique*, t. I, 1877.

Homolle, Théophile, *Bulletin de Correspondance Hellénique*, t. II, 1878.

Homolle, Théophile, Conférence sur les travaux de l'Ecole Française d'Athènes à Délos : Exposition universelle de 1889, Paris, 1890.

Käfer, Markus, «Jacob Spon et Bernard de Montfaucon» στο *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, 1983

Koopman, Colin, «Foucault's Historiographical Expansion: Adding Genealogy to Archaeology», στο *Journal of Philosophy of History* 2, 2008.

Kuhn, Thomas, *Η δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων* [1962], μτφ. Β. Κάλφας , Γ. Γεωργακόπουλος, Αθήνα: Σύγχρονα Θέματα, 1981.

Lebègue, J. Albert, *Recherches sur Délos*, Paris : E. Thorin, 1876.

Lenormant, M. C, *Société de correspondance archéologique*, bulletin n° II, Πρώτος Τόμος, Φεβρουάριος 1832.

Le Neptune François, Ou Recueil des Cartes Marines Levées et Gravées par Ordre du Roy. Premier volume Contenant les costes de l'Europe sur l'Océan. Depuis Dronthem en Norvege jusques au Détroit de Gibraltar, avec la mer Baltique, Paris. De l'imprimerie Royale, 1693.

Lettres, Instructions et mémoires de Colbert, Paris : Pierre Clément, IV, 1867.

Μαρκολέφας, Ηλίας, *Γενεαλογία: Φυσιοκρατία και Ιστορικότητα* [αδημοσίευτη εργασία].

Μαυρόπουλος Θόδωρος [επ.], «Ομηρικός Ύμνος στον Απόλλωνα» στο *Ομηρικοί Ύμνοι : Βατραχομυομαχία*, μτφ. Θ. Μαυρόπουλος, Αθήνα : Ζήτρος, 2005.

Malraux, André, *Το φανταστικό μουσείο*, μτφ. Ν. Ηλιάδης, Αθήνα: Πλέθρον, 2007.

Mémoire de l'Académie de Stanislas, Nancy : Berger-Levrault, 1899.

Monuments grecs, t. I, no 7, 1878.

Pausanias, *Voyage Historique de la Grèce*, Tome Premier, μτφ. M. l'Abbé Gedoyn, Chanoine de la Sainte-Chapelle, Abbé de Baugenci, de l'Académie Françoise et de l'Académie des inscriptions et des Belles-Lettres, Paris: F. G. Quillau, 1731.

Παυσανίας, *Ελλάδος Περιήγησης, Ηλιακά*, μτφ. Α. Ταταράκη, Αθήνα: Κάκτος, 1992.

Παυσανίας, *Ελλάδος Περιήγησης, Λακωνικά* μτφ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου, Αθήνα: Κάκτος, 1992.

Pilote, Guilhaume Bernard, *Description de la mer méditerranée auquel sont déliniées et discriptes au vif toutes les costes de la mer méditerranée*, 1608.

Pliny, *Natural history*, Club: 1848.

Proctor, Robert, *An index to the early printed books in the British Museum*, Second Section, Italy, London: K. Paul, Trench, Trübner & Company, 1898.

Radet, Georges, *L'histoire et l'œuvre de l'Académie Françaises d'Athènes*, Paris : Albert Fontemoing, 1901.

Nietzsche, Friedrich, *Η Γέννηση της Τραγωδίας* (1872), μτφ. Ζ. Σαρίκας, Αθήνα: Πανοπτικόν, 2012.

Papageorgiou–Venetas, Alexandre, *Délos: Recherches Urbaines sur une Ville Antique*, München : Deutscher Kunstverl, 1981.

Rabinow, Paul and Dreyfus, Hubert, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Chicago: University of Chicago, 19832

Roussel, Pierre, *Δήλος: Η Πανίερη Νήσος* (1925), μτφ. Α. Τζέν, Αθήνα: Δημιουργία, 1990.

Sanchez Leon, Juan Carlos, L'Antiquité grecque dans l'œuvre d'Antonin Artaud, Paris : Presses Universitaires de Franche-Comté, 2007.

Strabonis, *Rervm Geographicarvm Libri XVII*, Tomvs Primvs, Lipsiae: in Libraria Weidmania, MDCCXCVI.

Strabonis, *Rervm Geographicarvm Libri XVII*, Tomvs Tertivs, Lipsiae: in Libraria Weidmania, MDCCXCVI.

Strabonis, *Rervm Geographicarvm Libri XVII*, Tomvs Qvartvs, Lipsiae: in Libraria Weidmania, MDCCXCVI.

Strabonis, *Rervm Geographicarvm Libri XVII*, Tomvs Qvintvs, Lipsiae: in Libraria Weidmania, MDCCXCVI.

Spon, Jacob, *Recherches des antiquités et des curiosités de la ville de Lyon*, Lyon : Iaques Faeton, MDCLXXIII.

Spon, Jacob, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, Tome I, Lyon : Antoine Cellier le fils, MDCLXXVIII.

Spon, Jacob, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, Tome II, Lyon : Antoine Cellier le fils, MDCLXXVIII.

Spon, Jacob, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, Tome III, Lyon : Antoine Cellier le fils, MDCLXXVIII.

Réponse à la critique publiée par Guillet, sur le voyage de Grèce de Jacob Spon, Lyon : Thomas Amaulri, MDCLXXIX.

Vallois, René, *Exploration Archéologique de Délos VII, 1: Le Portique du Philippe*, Paris: De Boccard, 1923.

Wheler, George, *Voyage de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, Tome Premier, Amsterdam : Jean Wolters, MDCLXXXIX.

Wheler, George, *Voyage de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, Tome Second, Amsterdam : Jean Wolters, MDCLXXXIX.

Williams, Bernard, *Truth and Truthfulness: An essay in Genealogy*, Princeton: Princeton University Press, 2002.

Wigley, Mark, «Network Fever», στο *Grey Room 04*, Θερινό Τεύχος, 2001.

Woodward, David, *The History of Cartography: Cartography in the European Renaissance*, Volume 3, Chicago & London: Chicago Press, 2007.

Yvounet, Paul [μτφ], *Troisième partie du grand et nouveau miroir ou flambeau de la mer, traduit du flamand en François*, Amsterdam : Pierre Goos, 1669.